

శ్రీ
వైఖానస గ్రంథమాలా
శుద్ధియనుచు

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

3772
144

శ్రీమదిలక్షాను
సుందరరాజ భట్టాచార్య విరచితః

శ్రీ రస్తు.
 శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాలా
 శురీయకుసుమమ్

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః

ఉ. వే. శ్రీమదిలత్తూరు. సుందరరాజ భట్టాచార్యవిరచితః.

ఉ. వే. శ్రీమద్భిః

ఉ. చ. శ్రీనివాసభట్టాచార్యైః
 బామ్మకంటి. పీఠాధిపతిభావార్యైః
 ఉత్పల. వేంకటాచార్యసింహాచార్యశేష

పరిష్కారము.

గ్రంథమాలా సంపాదకః
 యక. సి. శ్రీనివాసాచార్య.

All Right Reserved.

MADRAS.

య. 1-2-0

1916.

PRINTED BY:

VEDAM & CO, 13, OIL MONGER STREET.

MADRAS.

3712
144

శ్రీరామచంద్రదాయనమః.

శ్రీవైఖానన గ్రంథమాల

ప్రధాన పోషకులు.

- శ్రీమాన్-అయ్యప్పదమరాండ భిషజ్మణి వైద్యరత్న, పండిత, డి. గోపాలాచార్యులు,
పి. వి. యన్. గారు, చెన్నపురి.
శ్రీమాన్-వేదాంతం, ఆనందాచార్యులుగారు, తెన్నేరు.
,, అర్చకం, వెంకటరాఘవాచార్యులుగారు, ఆనగొంది సంస్థానము.
,, మూల్యవంతం యోగానంద నరసింహభట్టాచార్యులుగారు, మంగళగిరి.
,, శేటివ్ డాక్టర్, డి. హనుమాచార్యులుగారు, ఈగావారిపాలెము

—(0)—

ఉద్ధారకులు

- శ్రీమాన్-ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు, శనివారప్పేట.
శ్రీమాన్-రాంపిచ్చయ్య భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, శ్రీవైఖానస విద్యానిలయము. ఆకులమన్నాడు.
శ్రీమాన్-దేవయజ్ఞం, వెంకటరామాచార్యులుగారు, ఈశ్వరు.
శ్రీమాన్-నల్లూరి, వెంకటప్పశాచార్యులుగారు, ముక్తిపల్లి అగ్రహారము.

—(0)—

పోషకులు.

క్రీమా-తిరుమలదేశస్థాన అర్చకం, శేషుదివీతులుగారు,	తిరుపతి.
,, అర్చకం, పరాంతుకం, శేషుచార్యులుగారు,	గాజులపండ్లము.
,, గొంపిచర్ల, భట్టర్, నరసింహాచార్యులుగారు,	నందివాడ.
,, ముత్తేవి, చలమాచార్యులుగారు,	తురుమద్దారి.
,, దీవి, వెంకటాచార్యులుగారు,	వజుకురు.
,, వినుకొండ, నరసింహాచార్యులుగారు,	నేటిన్ డాక్టర్, వేటపాశేము.
,, నారాయణం-వెంకటాచార్యులుగారు,	నేటిన్ డాక్టరు ఇంకొల్లు.
,, అర్చకం, రామాచార్యులుగారు,	ముదిగిరి.
,, కరికృష్ణ భట్టాచార్యులుగారు,	పొన్నేరి.
,, నారాయణం, శేషుచార్యులుగారు,	ఉల్లిపాలెం.
,, గ్రంథిపురి, కృష్ణమాచార్యులుగారు,	రోషునగరము.
,, వినుకొండ, నరసింహాచార్యులుగారు,	మాన్యల్లూరు.
,, డి. హనుమాచార్యులుగారు,	చీరాల.
,, గ్రంథిపురి, శేషుచార్యులుగారు,	గొనసపూడి.
,, దీవి, శేషభట్టాచార్యులుగారు,	ఎడ్లపల్లి.
,, వేదాంతం, కృష్ణమాచార్యులుగారు,	పోరంకి.
,, వాకాని, సీతారామాచార్యులుగారు,	మన్నూరు పోలూరు.
,, గ్రంథిపురి, పురుషోత్తమాచార్యులుగారు,	గుమ్మడిపూడి.

సహాయకులు.

క్రీమా-గొంపిచర్ల, వెంకటకృష్ణమాచార్యులుగారు,	యాల్లగడ్డ.
,, వేదాంతం, వెంకటరామాచార్యులుగారు,	కపిలేశ్వరపురము.
,, దీవి, శ్రీరామాచార్యులుగారు,	ఉయ్యూరు.

పీ తి క.

శ్రీయః పతియును, నవాప్తసమస్తకాముడును, సకల కల్యాణగుణగణాలం
కారుడును, నిఖిలజగదుత్పత్తి స్థితిలయ లీలుడును, సుసంప్రసిగమ వేద్యుండును నగు
శ్రీమన్నారాయణమూర్తి సకలచేతనోజ్జీవనమునకై శ్రీవేంకటాచలప్రభృతిదివ్య
తేత్రిములయం దర్చారూపమున నవతరించి రక్షించుచుఁ గొంతకాలమునకు కలిప్రభా
వముచే అర్చామహిమ తిరోహిత మగుటం దెలిసి తానే స్వచరణకమలయుగళ
సపర్యాస క్తవృద్ధయీలగు శ్రీవద్భోండాచార్యులవారివలన రుక్మిణీయను సతీలలా
మంబున పురియాపముగా నవతరించి శ్రీనివాసదీక్షితసమాప్త్యాయమునంది సకల
కలాకలాపుండ్రై యనేకసద్గ్రంథముల రచించి దుర్మతముల ఖండించి యుత్తమబ్రహ్మ
విద్యయనుగ్రంథరూపమున నర్చావతారవైభవమును వెల్లడిపఱచిరి. అయ్యది బ్రహ్మ
ప్రాప్తి సాధనములగు విద్యలలో నెల్లనుత్తమ యగుటచే తనపేరును సాగక పగచు
కొనుచున్నది. దీనియందు గలయగ్రము సకలజనులకుఁ దెలియకుండుటం జూచి శ్రీరామ
భద్రస్తుత్యాద్యనేకగ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీసుందరరాజభట్టాచార్యులవారు పరమాను
గ్రహముచే నుత్తమబ్రహ్మవిద్యా సారమును నీగ్రంథమును కృపచేసిరి.

ఇయ్యదియాధికారపంచకముచే విరాజిల్లుచున్నది. అందు ప్రశంసాధికారమున
“బ్రహ్మజ్ఞవానాం” అను నుపనిషద్వాక్యార్థభంగణమున దేవతలలో మొదటివాఁడును
ప్రపంచకర్తయును, లోకరక్షకుఁడును, నగు బ్రహ్మ అనఁగా విఖనోమహామనియుండెను.
ఆయన సుసంప్రసిద్ధులకు మూలభూతమైన బ్రహ్మవిద్యను అనఁగా శ్రీవైఖానసా
గమమును, శ్రీవృత్తపుత్రుఁడగు నధర్వణికి అనఁగా భృగు నహామని నీమహాపక్షిం చెను.” అను
నియ్యర్థమును శ్రుతిస్మృతిపురాణములచే, సిగపరచి యాభగవదారాధనమును,
ధర్మార్థకామమోక్షములకు నిరపేక్ష మైనయూహాయమునుగా నిర్ణయించిరి.

ద్వితీయాధికారమున ఆరాధనమునకు ముఖ్యావశ్యకమైన విగ్రహనిర్మాణమును
గుఱించియు, విగ్రహమునందు భగవత్తాదాత్మ్యమును గుఱించియు, శ్రీకాస్తోత్ర కర్ష
ణాది ప్రతిమాంత పూర్వక్రియల ముఖ్యావశ్యకతను గుఱించియు, ననేక ప్రమాణములను,
యుక్తులను కనుపరచుచు, స్వల్పమతిగలవారికే ప్రతిమార్చనమావశ్యకమను దుర్వాద
మును ఖండించిరి.

తృతీయాధికారమున ప్రతిమార్చనక్రియారీతియులకే బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్త
మత్వమును, శ్రీమన్నారాయణునికే ముక్తిప్రదానాధికారమును, దేవతాంతిరోహా
సకులకును, తత్తద్దేవతాంతర్యామియై కామితముల భగవంతుఁడే యిచ్చునను విష

అమును, తురీయాశ్రమములకుం గూడ సర్వారాధనము ముఖ్యమనుటయును, శ్రీమద్దా
యత్రీమంత్రమునకు శ్రీవైఖానసశాస్త్రోక్త పంచమార్త్యనుసరణముగా నర్థనిర్ణయ
మును, ఉద్ధారమంత్రములు లేకుండుటచే నీశాస్త్రమునకు వైదికత్వస్థాపనమును,
భగవదారాధనమునం దప్రపన్నుల కధికారము లేదనియును, దేవతాంతర ప్రసాద
భక్షణనిషేధంబును, సిరపరచిరి.

చతుర్థాధికారమున బ్రహ్మచతుర్ముఖత్వాదిరహితమునివేషధారియై శుద్ధ
సత్త్వము నవలంబించి, భగవంతుని విశేషముగ ధ్యానించినకారణమున విఖనో
మహామునియనునాప మునొంది భగవంతునివలన తదారాధనము నధిగమించుటయు,
పిదప భృగ్యాదిమునుల సృజించి వాగలకు నుపదేశించుటయు, శ్రీవైఖానసాగమ
మన్యూనానలేకముగా నుపనిషదర్థమునుబోధించుటచే నుపనిషత్తుల యొక్కమారు
రూపమనియును, ఇట్టిశాస్త్రమును ప్రప్రథమమున ప్రవర్తింపఁ జేయుటచే
శ్రీవిఖనోమహామునికి వేదాంతాచార్యులలో నగ్రగణ్యత్వము సంభవించుటయు
ఏతదాగమవేత్తలకు నుభయవేదాంతిత్వస్థితియు, శ్రీనూత్రమునకు నారాయణైకపర
త్వమును నిరూపించుటయు, బోధాయనాప స్తం బయను యాజ్ఞవల్క్య శాసక హారీ
తాది మహర్షి బృందము శ్రీవిఖనసూన్రితోక్తధర్మములను ప్రమాణతమములుగా నంగీ
కరించుటయు, శ్రీహారమాత్మికో పవిషదర్థములతోనితకోపనిషదర్థములను పొందు
పరచుటయు, మున్నగు ననేకవిషయములు విస్తరింపఁబడెను.

పంచమార్థికారమున పంచమవేదమును ప్రసిద్ధింజెందిన శ్రీవహాభారతాంతర్గ
తానుశాసనికపర్వమునందలి, భీష్మునిచే ధర్మజ్ఞానకు బోధింపఁజడినపుండరీక నారద
సంవాద రూపమగుభగవదారాధన ప్రకరణమున కర్థవివరణవ్యాజముచే పూర్వో
క్తాధికార చతుష్టయమునందలి విషయములు సంగ్రహింపఁబడెను.

ఈ గ్రంథమునందలివిషయసూచిక దిక్పాత్రమేగాని, సర్వార్థికారముల
యందును, సర్వవిషయములు తత్తత్ప్రకరణానుకూలముగా ననేకావాంతర క్షయ
ములతో పొందు పరుపబడియున్నవి.

గ్రంథద్రష్టలకు విశేషములు కాగలవనియును, గ్రంథవిస్తర భీతిచేతను నింతటి
తోవిరమించితిమి.

ఇట్లు విన్నవించు విద్యజ్ఞునివిధేయులు
ఉ. చ. శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు.
బామ్యకంటి. వీరరాఘవాచార్యులు.

శుద్ధి పత్రమ్.

క్ర. సం.	సం.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.	క్ర. సం.	సం.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
1	22	భార్యాయాం	భార్యాయాం	29	2	నన	నన
		భార్యాయాం		29	7	యజ్ఞతే	యజ్ఞతే
4	8	కర్మకారం	కర్మకారం	29	9	పురుష	పురుష
25		భగవద్రాధనస్య	భగవద్రాధనస్య	31	28	క్షేపహత్వ	క్షేపహత్వ
5	12	సంస్కారాశ్చ	సంస్కారాశ్చ	33	8	సన్మతిపరిపత్త్య	సన్మతిపరిపత్త్య
		వీరకర్మాణి	వీరకర్మాణి	36	18	తిథా	తిథా
14		కర్మయోగోభక్తి	కర్మయోగోభక్తి	36	24	వోప	వోప
		యోగశ్చేతి	యోగశ్చేతి	37	19	తిలక	తిలక
			యోగశ్చేతి	38	8	జ్ఞాన	జ్ఞాన
20		నిహీనం	నిహీనం	38	18	తిథా	తిథా
6	19	మేనేతి	మేనేతి	38	21	జనం	జనం
24		మద్యాశ్చ	మద్యాశ్చ	39	13	తుష్టి	తుష్టి
25		ప్రధానతయా	ప్రధానతయా	39	21	క్రీడాయా	క్రీడాయా
		నరయా	నరయా	39	26	నస్య	నస్య
7	19	కేషుభవన	కేషుభవన	40	18	దృష్ట్యా	దృష్ట్యా
		కేషు భవనందన	కేషు భవనందన	42	16	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
8	26	అచ్యుత	అచ్యుత	43	10	ధ్వజ్యం	ధ్వజ్యం
27		అచ్యుతాస్య	అచ్యుతాస్య	43	13	ధ్వజ్యం	ధ్వజ్యం
		యదీచ్ఛసి	యదీచ్ఛసి	43	23	వాచ్యత్వ	వాచ్యత్వ
9	4	స్వాతిష్ఠ్యం	స్వాతిష్ఠ్యం	44	26	యతా	యతా
	7	ప్ర	ప్ర	46	22	లక్ష్య	లక్ష్య
	14	ప్ర	ప్ర	48	23	తిద్విష్టో	తిద్విష్టో
	18	విహిత	విహిత	50	2	వృష్టి	వృష్టి
	21	ద్విబాలిభి	ద్విబాలిభి	50	13	పురుషద	పురుషద
	25	శ్రేష్ఠ్యం	శ్రేష్ఠ్యం	50	27	వాఽథ	వాఽథ
16	26	శ్చైవ	శ్చైవ	50	28	హో	హో
17	27	ఏతద్వి	ఏతద్వి	52	20	ఉపాదానం	ఉపాదానం
	16	రుక్మాంభంస్యప్న	రుక్మాంభంస్యప్న	52	25	ప్రతిమ	ప్రతిమ
18	28	వరః	వరః				
22	9	వ్యవహితోపాయ	వ్యవహితోపాయ	53	4	ప్రసన్న	ప్రసన్న
23	17	మితాది	మితాది	53	5	మారాధనే	మేవారాధనే
24	16	బ్రహ్మి	బ్రహ్మి	54	5	శరీరశుద్ధి	శరీరమనశ్శుద్ధి
24	27	అథ	అథ	54	21	జలధో	జలధో
25	15	వృత్త్యా	వృత్త్యా	55	2	కీలో	కీలో

క్ర. సం. 19	క్ర. సం. 20	అర్థము.	శుద్ధము.	క్ర. సం. 19	క్ర. సం. 20	అర్థము.	శుద్ధము.
59	4	జగత్సృ	జగత్సృ	79	18	గతిమి	సూక్ష్మమి
59	15	స్వార్ప	స్వార్ప	79	29	“యస్యవా” ఇత్యస్మాత్స్వార్పం	
59	22	సమూర్ధాగ్రసం	సమూర్ధా రాధనం			“యస్మాత్స్మ నిత్యాదివా. స	
61	26	ప్రత్యక్షమూలం	ప్రత్యక్షశ్రుతి మూలం			ఏతం దేవయానం పశ్చానం ఇత్యా	
						ద్యుక్తోఽన్యః” ఇతియోజ్యమ్.	
63	11	అదౌ	అదౌ	80	11	భేదనం	జేదనం
64	4	చార్యత్వం	చార్యత్వం	80	21	పశ్యతి	పశ్యతే
64	6	శ్రీ	శ్రీ	81	6	ప్రమాయో	ప్రమేయో
64	11	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ	82	3	గమ్యః	గమ్యమ్
64	18	మ	మః	82	18	ధన	ధన
64	29	అగ్రహి	అగ్రహి	82	23	మతి	మితి
65	6	సంధ్యం	సంధ్యం	86	27	తను	తేదను
65	12	కం	భూస్వకం	87	23	తీర్థకం	తీర్థకం
65	20	యుక్తః	యుక్తం	87	27	భవతి	నభవతి
65	22	నాది	నాధి	88	23	ధ్యానవిద్యా	న్యాసవిద్యా నిష్ఠా
65	24	పూర్వచారైః	పూర్వచారైః				నాంతర్విరాడిశా
66	4	స్థితే	స్థితే				పరమపద ప్రాప్తిః
66	29	సితి	క్షితి				సాంఖ్యానాంయోగ
66	29	యః	యః	88	28	గుప్తయోగితి	గుప్తయోగుప్తితి
68	11	పరాం	పరాం	91	7	యథా	తథా
71	6	మేతి	మితి	94	15	కృత్యాం	కృతాం
71	11	తా	తాం	94	23	దీనాం	దీనాంబననం
71	21	త్సదూరే	త్సదూరే	95	21	నోపాయత్వే	నోపాయోపే
73	5	ప్రాప	ప్రాప				యత్వే
73	14	రూప	రూపం	100	28	వ్యవ	వ్యవ
74	25	మునినా	మునీనాం	103	3	భోగ	యోగ
79	12	సర్వ	సర్వగతిం	106	16	శాండిల్యో	శాండిల్యోమావా

పోషకులు,

శ్రీమాకా. బిక్కవోలు. రాఘవా చార్యులు.

,, వెద్దింటి. బోగయాచార్యులు

,, అగ్నిహోత్రంకృష్ణమాచార్యులు.

బిక్కవోలు

వెలిచేరు

శ్రీకామశం

విజ్ఞాపన

మహాశయులారా !

భగవదనుగ్రహమువలనను మతాభిమానులప్రాంతానుహమువలనను నీగ్రంథమాలా తురీయకుసుమ మగునీయుత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారమును వెలువఱుఁ జేయఁగలిగి తిని, ఈగ్రంథము అనంత శయన సంస్థానవిద్వాంసు లగు శ్రీమదిలత్తూరి. సుందర రాజ భట్టాచార్యులచే రచింపఁబడినది. ఈయన చరిత్రాదికము శ్రీరామభద్రస్తుతికతకము నందలి యుపోద్ఘాతముం గనుఁగొనినఁ జేటవడును. ప్రకృతకాలమునఁ గాగితములుమున్నగు నవి లభింపక నలుదెసల గ్రంథమాలలే జరుగుట దుస్సర్వమైయున్నందుననొకటికి నాల్గింతలు వెల హెచ్చించి ముద్రణకార్యములు జరిగించుటచేతను మతాభిమానుల యభిమానలోపముచేతను నీగ్రంథమాలస్యముగ వెలువడినందులకును ప్రకటనపత్రికలొఁ బ్రచురించినట్లు తక్కువవెల కందఁజేయలేనందునకును చందాదారులు పున్నింపఁగ బాధితులు. ప్రకృతము జరుగుచున్న నీయుద్ధసంగంభములు తగ్గి కాగితములఫలముల మూలముగ నేర్పడినతోడనే ప్రకటన ధరల కంపఁబడును. ఈవిషయ మాచాలవృద్ధి మెటింగినదియే కాన మిక్కిలి వాయి ననవసరము. ఈగ్రంథమును బరిష్కరించి శుద్ధిపఱితిని లిఖించి గ్రంథమాలకుఁ బ్రీతిపూర్వకముగ నొసంగిన శ్రీమాన్-ఉ. వ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులవారికిని, శ్రీమాన్ బొమ్మకంటి. వీరరాఘవాచార్యుల వారికిని, మిక్కిలి విషయముతో పరిణతికతము లర్పించుచున్నాఁడను.

ఈగ్రంథమాలాభి వృద్ధికిం గారకులును, శ్రీవైఖానసవిద్యానిలయాధికారులును నగు శ్రీమాన్-రాంపిచ్చర్ల. భట్టర్, శ్రీనివాసాచార్యులవారికిని, నిరంతరమును గ్రంథ మాలాద్యమమునకుఁ బాటుపడుచుండు శ్రీమాన్-దేవయజనం. వేంకటరామాచార్యుల వారికిని, గ్రంథసంశోధకులగు ఉ. వే. శ్రీమాన్-విద్వాన్, ఉత్పల వేంకటవర సింహాచార్యులవారికిని గృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ బ్రణామసహస్రము లర్పించు చున్నాఁడ.

ఇట్లు,

సుధీవిధేయుఁడు.

సంపాదకుఁడు

యన్. బి. డి. శేషాచార్యులు.

శ్రీ రస్తు.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసార

విషయానుక్రమణికా.

ప్రథమాధికారే—

అదౌ ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా నామ ముండోపనిషత్ప్రతిపాదితా పరవిద్యా, సా చ విఖనసాపరనామ్నా బ్రహ్మణా ఆధర్వశేబ్బవాచ్యభృగుమహామునయే ఉపదిష్టేతి సప్రమాణం న్యరూపి. త్రితి రిత స్సా విద్యా జపహోమార్చనధ్యానరూపా పరమాత్మనో వారాయణ స్వోపాస నేతి ప్రత్యపాది. అథ తత్తార్చన మేవ ప్రధానం, జపాదీని తదంగానీతి భగవదారాధన మేవ మోక్షోపాయ ఇతి చ సప్రమాణం సుపదర్శి.

ద్వితీయాధికారే—

భగవతోఽర్చారూపే జావిర్భావే శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణం, యుక్తివిరోధా త్తావః, అర్చనసారమహిమా చ, విస్తరే జాదర్శివతి.

తృతీయాధికారే—

భగవతః పారవ్యం, యతిభి రపి ముముక్షుభి ర్భగవత ఆరాధనీయత్వం, వైఖా నసహించరాత్రమో దుక్తానాం భగవన్మాత్రీనా మభేదః, వైఖానసస్య వైదికత్వం, గాయత్ర్యా భగవత్ప్రతిపాదకత్వం, యోగయాజ్ఞవల్క్యైక్తగాయత్ర్యైర్ధనిరూపణే వైఖానసోక్తమార్చనాణమ్, వైఖానసనూత్రస్య భగవత్పరత్వం, తేన సంస్కృతా నాం వైఖానసానాం జన్మసిద్ధిపరమైకాంతిత్వం, వైఖానసమహిమా చ, సప్రమాణం ప్రపంచితాని.

చతుర్థాధికారే—

చతుర్ముఖస్య శ్రీకాస్తాద్భగమాయ మునివేషేణ భగవన్త ముద్దిశ్య తపసి స్థితిస్య ధ్యానార్థకఃఖనకారిణోఽన్యథ త్వేనవిఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం, తిలో భగవన్ముఖాద్యైఖానస కాస్తాద్భగమః, తేన భృగ్యాదిభ్య స్తదుపదేశః, భృగో వ్యారీతకౌనకాదిభి స్తదవాప్తి శ్చ, శ్రీవైఖానసకాస్త్రస్య వేదాంతవిహితవారాయణపరబ్రహ్మోపాసనప్రకారప్రతి పాదకతయా తదుపాసనే వేదవేదాంతమ స్త్రీవినియోగాభిధాయితయా చ వేదాంత శబ్దత్వం, శ్రీకాస్త్రతాపవేదాంతే సర్వసాధానవేదాంతే చాధికారిణాం శ్రీవైఖాన సానా ముఖతావేదాంతిత్వసిద్ధిః, తేషాం గర్భచక్రీధారణం, తత్ప్రముద్రానిశేధః, వైష్ణవాగ్నిత్యాదికం చ సప్రమాణం న్యరూపివతి.

పంచమాధికారే—

శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా కారణ మితి, ముముక్షుభిస్తదర్శన మేవ కర్తవ్య మితి చ ప్రత్యపాది.

శ్రీరస్తు
ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసార
విషయసూచికా.

ప్రథమాధికారే

విషయః.	పత్రమ్.
మంగళాచరణమ్	1
ఉపోద్ఘాతః	1
బ్రహ్మణోవిఖనోవైఖానసశబ్దవాచ్యత్వమ్	2
భృగోరధర్వశదైఖిధేయత్వమ్	3
బ్రహ్మవిద్యాయాఃభగవదారాధనరూపత్వమ్	3
భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వమ్	4
అర్చనస్యకర్మాంగత్వంమోక్షోపాయత్వంచ	5
బ్రహ్మజ్ఞానమత్రస్య అముక్త్యుపాయత్వమ్	7
అర్చనదైవిధ్యమ్	8
అర్చనేనైవైహికాముష్మికసిద్ధిః	9
సమూహార్చనస్యశ్రేష్ఠ్యం	10
నవవిధభక్తావర్చనస్యపాదాన్యమ్	11
మానసికార్చనస్యకృతయోగవిషయత్వమ్	11
అర్చనరూపక్రియావతామేవవర్త్యత్వమ్	12

ద్వితీయాధికారే

బింబక్షప్రకారః	15
క్రీడేంకటేశవైభవవర్ణనమ్	15
శిలాయామర్చనతారః	17
ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధినామిత్యస్యాపహతత్వమ్	19
ప్రతిమార్చనేశుత్యాదిప్రమాణమ్	21

ఆర్చాయాఅవతారత్వమ్	25
శ్రీకాస్తోత్రప్రతిష్ఠాయాఅవశ్యకత్వమ్	29
శ్రీసూక్తోక్తనిర్గుణాశ్రయణానాంసమీచీనాచారః	31
కాతకోపనిషత్సూత్రాణాంవిగ్రహారాధనపరత్వం	36

తృతీయాధికారే

శ్రీదాశబ్రహ్మసాంకరసీతకారేఽనుపపత్తి కథనమ్	38
ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పురుషశబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్	42
ఆర్చనస్యమోక్షఫలశ్చేతురీతయః	45
జన్మగహితస్యాం సకమాత్మనోఽర్చనతారేపరీమాణాని	46
పరమాత్మసృష్టికాదిప్రతిమాతాదాత్మేయశురీతయః	46
సన్యాసినామపిధిగవదారాధనేశురీతయః	47
గాయత్ర్యాధిగతత్వగత్వమ్	49
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య పరమవైదికత్వమ్	51
పరిపన్నామేవ భగవదర్చనాధికారః	52

చతుర్థాధికారే

శ్రీవిఖానోమునేఃపరమవేదారణాచార్యత్వమ్	59
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యముండకాద్యుపనిషదస్సమానవిషయకత్వమ్	69
విగ్రహారాధనసమర్థనం	80
శ్రీవైఖానసానామేవాజన్మసిద్ధపరమైకాంతిత్వమ్	98
సర్వాశ్రమభిర్విష్ణోఽర్చనీయత్వం	102
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యశాండియాశ్రయపనిషదుపబంధహితత్వమ్	106

శ్రీ రస్తు.
 శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.
 శ్రీ విఖనసేనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

పథమాధికారః.

●—◆—● మంగళా చరణమ్. ◆—●—●

సమో విఖనసే తస్మై నారాయణతనూభువే
 యేన శ్రుతీ స్సమాలోచ్య సూత్రం హరిపరం కృతమ్. ౧
 వందే తస్య మనస్సప్తష్టా మునీన్ శ్రీశాస్త్రతత్పరాన్,
 భృగు మరీచి మత్రిం చ కాశ్యపం చ మహామునిమ్. ౨
 శ్రీ శ్రీనివాసమఖనం వందే వేదాంతదేశికమ్,
 ఉద్భృతం శ్రుతిదుగ్ధాబ్ధే ర్యే నార్చమహిమామృతమ్. ౩
 జనకం మామకం వందే కృష్ణైకనియత్రవతమ్,
 యో మాం తనుభువం శ్రీమద్రామభద్రకరే స్యధాత్. ౪
 ధనంజయరథారూఢం పాపతూలధనంజయం,
 ప్రపద్యే ప్రార్థయా జ్యోతి స్తస్మై వారాధనం ధనం. ౫

●—◆—● ఉపోద్ఘాతః. ◆—●—●

ఇహ ఖలు శ్రీవైఖానసకులమణిదీప స్సర్వతంత్రస్వతంత్ర
 శ్రీవేంకటేశపదారవిందసపర్యావితహృదయ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసాధ్వరీ
 వేదాంతదేశిక శ్యావీరకమిమాంసాభాష్యే “భగవదారాధన మేవ
 శ్రేయా ముక్త్యుపాయ” ఇతి నాతివిస్తరం నిర్ధార్య త దేవ ప్రపంచ

1. జనకం పితరం జనకరాజుచ, కృష్ణైకనియత్రవతం కృష్ణాఖ్యానం భార్య
 యం భార్యాయం కృష్ణే భగవతీచ నియత్రవతం, మాం స్వపుత్రీం మాం లక్ష్మీం,
 పీతారూపా మిత్యర్థః,

యితృకామ ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాఖ్యం గ్రంథ మచీకలత్. సతులేఖక
ప్రమాదా దవిశుద్ధరూప స్సమభూత్. తద్విశోధనాయ బహూనాం
కోశానా మనుపలంభా ల్లబ్ధకోశదృష్టాని శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణాని
స్వదృష్టాని చ తాని యథామతి మేళయిత్వా తదభిప్రాయానుసరణేన
సజ్జనప్రీతయే ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసాగో నామ గ్రంథః ప్రణీయతే.

అత్ర సంతః ప్రహృష్యేయు డ్యే గుణస్పృహయాలనః,

పురోభాగీ తు నో హృష్యే ద్యస్య నాస్తి దయాలనః.

—◆◆◆ బ్రహ్మగో విఖనోవైఖానసశబ్దవాచ్యత్వమ్. ◆◆◆—

ఓమ్ “బ్రహ్మదేవానాం ప్రథమ స్సంబభూవ విశ్వస్య
కర్తా భువనస్య గోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా మధర్వా
య జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ” ఇతి ముండోపనిషది శ్రూయతే. అత్ర
బ్రహ్మేతి చతుర్ముఖః ప్రతిపాద్యతే. స ఏవ విఖనోవిఖనసవైఖానసాదిశబ్ద
వాచ్యశ్చ. వ్యాసనిఘంటా—“వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన”
ఇత్యభిధీయతే. శ్రీభాగవతే—“విఖనసాఽర్థిణో విశ్వగుప్తయ” ఇతి.
తస్య తథాత్వం చ భగవత్సంభూతత్వాత్. భగవాన్ హి ప్రథమం విఖ
నోవైఖానశబ్దవాచ్యః. “ధేను ర్విహాణా మదితి స్సురాణాం బ్రహ్మఋ
భూణాం విఖనా మసీనా”మితి శ్రుతిః. ముసీనాం, హిరణ్యగర్భాణా
మిత్యర్థః. అణ్ణబహుత్వా ద్భూతువచనమ్. అణ్ణ మ్పృతి భిన్నోహిరణ్య
గర్భః, విఖనా నారాయణో, జన్మకారణ మిత్యర్థః. ఏవంనారాయణస్య
విఖనశబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం. తథా స వైఖానశబ్దవాచ్యశ్చ. భారతే—
“యత్తస్మి న్ను పలభ్యం తు తత్యేజ స్త త్త్రియీమయమ్, తద్వైఖానః
పరం బ్రహ్మ ఇతి వేదవిదో విదు” ఇతి. తత్ర సహస్రనామాధ్యాయే—
“వైఖాన సామగాయన” ఇతి చోక్తత్వాత్. విభాగా త్సూర్యంసమస్తా
నాం వేదానాం చ వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం; భగవత్సంభూతత్వాత్.
సీతోపనిషది—“హరే ర్ముఖా న్నాదః, తన్నాదా ద్భిందః, బిందోరోం
కారః, ఓంకారాత్సూరణో రామవైఖానసపర్వతః, తత్పర్వతే కర్మజ్ఞాన
మయీభి ర్భహుశాఖా భవంతి, తత్త్రియీమయం సర్వార్థదర్శనం,
ఋగ్యజుస్సామదూపత్వా త్త్రియీతి పరికీర్తితా” ఇత్యారభ్య “వైఖానస
ఋషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీసముద్భవే” దిత్యాదికం శ్రూయతే.

వైఖానసముఖేః, బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. తస్యైవ వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వాత్. ఉచ్యతే చ—“వేదానాం వ్యసనా త్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిద్ విదు”రితి. ఏవంచ

◆◆◆ భృగోరధర్వశబ్దభేదత్వం ◆◆◆

విఖానాః అధర్వాయ, భృగవే ఇత్యర్థః. తస్యైవ జ్యేష్ఠపుత్రత్వాత్. శూ యతే చ—“అధర్వాణోభృగవస్సౌమ్యాస”ఇతి. అధర్వశబ్దోఽకారా న్తోనకారాంత శ్చ ప్రయుజ్యతే. మన్త్రికోపనిషది—“మన్త్రోపనిషదం బ్రహ్మపదక్రమసమన్వితం, పఠంతి భార్గవా హ్యేతే హ్యధర్వాణో భృ గూత్తమా”ఇతి. *అత్ర హ్యుపనిషది భగవదారాధనరూపబ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాద్యతే. బ్రహ్మణా భృగ్వాదిభ్యః పూర్వం భగవదారాధన ముక్త మితి బహుభి ర్వాక్యై రవగమ్యతే. భాగవతే, ఏకాదశస్కంధే—“క్రి యాయోగం సమాచక్ష్య భవదారాధనం ప్రభో!” ఇత్యారభ్యః “పుత్రే భ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో య దాహ భగవా నజః”ఇతి భగవంత ముద్ధవః పృచ్ఛతి. సర్వవిద్యాప్రతిపాదితీ, సర్వాసాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం మూ లభూతా మిత్యర్థః, ఉత్తమా మితి యావత్. బ్రహ్మవిద్యాం, జపహుతా

◆◆◆ బ్రహ్మవిద్యాయః భగవదారాధనరూపత్వమ్ ◆◆◆

ర్చనధ్యానాత్మికామిత్యర్థః. అత్రాగ్రే శూయతే—“తస్మా దాత్మసంహ్య ర్చయే ద్భూతికామ”ఇతి—“క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష”ఇతి చ. విధీయతే చ భగవతా విఖనసా సూత్రే మోక్షోపాయతయా భగవ దర్చనం “భక్త్యా భగవంతం సారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత”ఇతి. విజ్ఞాయతే, ఉదాహృతశ్రుత్యాదిభ్యస్స మవగమ్యత ఇత్యర్థః. నను ‘విద జ్ఞాన’ఇతి ధాతోః క్యపి విద్యాశబ్దో నిష్పద్యతే; సామాన్యేన బ్రహ్మజ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వాయోగాత్. భక్తిధ్యానాదిరూపజ్ఞానవిశేషో వివేకవిషయోఽస్తు కథ మర్చనాది క్రియాయా బ్రహ్మవిద్యాత్వం స్యాదితిచే, దుచ్యతే—[శు.] “యస్మిన్సా ధ్యాయతి, తద్వాచా వదతి, తత్కర్మణా కరోతి”ఇతి. వాగ్వాప్తపార కాయికవ్యాపారయోశ్చ జ్ఞానమూలకత్వా ద్విద్యాత్వం సంగచ్ఛతే

భగవద్గీతాయామ్—“కర్మణ్యః కర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ
యః, స బుద్ధిమాన్ మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్సికర్మకృ”దితి.
[భాష్యమ్.] “అకర్మశబ్దే నాత్ర కర్మేతరత్ ప్రస్తుత మాత్మజ్ఞాన ముచ్య
తే.కర్మణి క్రియమాణ ఏవ ఆత్మజ్ఞానం యః పశ్యేత్, అకర్మణి చాత్మ
జ్ఞానే పర్తమాన ఏవ యః కర్మపశ్యేత్, కిముక్తం భవతి? క్రియమాణ
మేవ కర్మాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన జ్ఞానాకారం యః పశ్యేత్,
తచ్చ జ్ఞానం కిర్మాణ్యంతర్గతతయా కర్మకారం యః పశ్యే దిత్సుక్తం
భవతి. క్రియమాణే హి కర్మణి కర్తృభూతాత్మయాథాత్మ్యానుసంధా
నేన తదుభయం సంపన్నం భవతి. ఏవ మాత్మయాథాత్మ్యానుసంధాన
గర్భం కర్మ యః పశ్యేత్, స బుద్ధిమాన్ కృత్సికర్మస్తార్థిత్, మను
ష్యేషు స యుక్తః మోక్షాయార్హః, స ఏవ కృత్సికర్మకృత్ కృత్సిక
ర్మస్తార్థిత్” ఇతి. ఏవం సామాన్యకర్మ స్వాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన
జ్ఞానాకారతాం పశ్యతాం యుక్తత్వే సతి, భగవదర్చనాదిక్రియా స్వా
త్మనో భగవచ్ఛేషతానుసంధానేన భగవద్విషయరతిరూపజ్ఞానవిశేషా
కారతాం పశ్యతాం యుక్తతమత్వే క స్సంశయః? అత ఏవ “ఆత్మక్రీడ
ఆత్మరతిః క్రియావా సేష బ్రహ్మవిదాం వరిష” ఇతి శ్రూయతే. ఉచ్యతే
చ—“భక్త్యాభగవంతం నారాయణ మర్చయే”దితి. కించ విద్యాశబ్దోఽ
త్రబుగాది వ్యపి ప్రయుజ్యతే. [శ్రు] “ద్వే విద్వే వేదితవ్యే ఇతి హ స్మ
యద్రబ్ధహ్మవిదో వహతి పరా చైవాపరా చ, తత్రాపరా ఋగ్వేదో య
జుర్వేద స్సానువేదోఽధర్వవేద” ఇత్యాదినా. ఏవ మహర్విద్యాస్వ
యాప ముక్త్యా తతః పరవిద్యాఽభిధీయతే—“అథపరా యయా తదక్షర
మధిగమ్యత” ఇతి. యయా బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనభూతయా—భగవదా
రాధసక్రియాయాపయా, త దక్షర మధిగమ్యతే, సా పరా విద్వేత్వర్థః.

—◆◆◆ భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వం ◆◆◆—

నను అస్యాముపనిషది [శ్రు] “ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా
అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్మ” ఇతి యజ్ఞరూపాః ప్లవా స్సంసారో
త్తారణే అదృఢా ఇతి శ్రూయతే. కథం భగవద్యజ్ఞస్య ముక్త్యుపాయత్వ
మభిధీయత? ఇతి చే, దుచ్యతే. హస్త! తత్ర భగవదారాధనత్వ మనను
సన్ధాయ ఫలేచ్ఛయా కృతాని కర్మాణి నిర్వృత్తే, స తు సద్వారకతయా

క్రియమాణ భగవదారాధనరూపా యజ్ఞాః; తేషా మపి మోక్షసాధనతయా ప్రతిపాదితత్వాత్. గీతాయాం—“అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః, స సన్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః” ఇతి—“స్వకర్మణా త మభ్యుచ్య సిద్ధిం విదతి మానవ” ఇతి చ. తథా స త్యద్వారకీతయా కృతం భగవద్యజ్ఞసం మోక్షోపాయ ఇత్యత్ర స హి సంశయః. ఉదాహృతాయాః—“ప్లవా...” ఇత్యాదిశ్రుతే రయ మర్థః.—యేషు అవరం శ్రౌతకర్తాపేక్షయా కించి దపక్వప్లవం, కర్మ నిషేధాదికం, అష్టాదశేత్యుక్తం, ఏతే ఫలాపేక్షయా కృతా యజ్ఞరూపాః ప్లవా అదృఢా ఇతి. ఏనాం శ్రుతి మనుసృత్య భగవతో విఖనసా సూత్రే—“అథ నిషేధాదిసంస్కారా న్యాయభ్యాస్తామఋతుసంగమసంగర్భాధానే” త్యారభ్య “పాణిగ్రహణా” నీత్యష్టాదశసంస్కారా శ్చారీరకర్తావ్యాష్టాదశవిహితాని.

। అర్చనస్య కర్మాంగత్వం మోక్షోపాయత్వం చ ।

సను కర్మయోగో భక్తియోగ శ్చేతి త్రివిధా యోగా ఉచ్యంతే. తత్ర భక్తియోగస్య శ్రేష్ఠ్యం చ ప్రతిపాద్యతే—“యోగినా మపి సర్వేషాం మధ్యతే నాంతరాత్మనా, బ్రహ్మవాక్ భజతే యోమాంస మేయ క్తతమో మత” ఇతి. భగవాన్ విఖనాః కర్మవిధానప్రకరణే భగవదర్చనం విధత్తే. తత స్తస్య తత్రైవాంతర్భావో యుక్తః. తథా స త్యర్చనస్య కథం శ్రేష్ఠ్యః మితి చ, దుచ్యతే. తత్రార్చనం విధాయ “యజ్ఞేషు సహీనం తత్సమర్థం భవతీ”తి తస్య సర్వయజ్ఞపూరకత్వ మభిధాయ పశ్చాత్ “భక్త్యా భగవతో” మిత్యాది నా మోక్షోపాయత్వం ప్రతిపాద్యతే. తత స్తస్య కర్మాంగత్వం స ముక్త్యుపాయత్వవిరోధి. ఉద్గీఢోపాసనవత్. ఏతదుక్తం భవతి. ఛాందోగ్య—[శ్రు] “ఓ మి త్యేత దక్షురముద్గీధ ముపాసీతే” త్యుద్గీఢోపాసనం క్రత్వంగా శ్రయంత్రాయతే. శారీరకమీమాంసాయాం—[సూత్రం] “తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేః పుణ్య ఘ్నుప్రతిబంధః ఫల” మితి. అయ మర్థః—తన్నిర్ధారణస్య ఉద్గీఢోపాసనస్య నియమో న భవతి; తదహిత స్వాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనాత్. తదుపాసనస్య క్రతుఫలా త్వేతి గమ్యతి బంధరూపం ఫల మితి. తత్ర యథోద్గీఢోపాసనరహితస్వాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనేన తదుపాసనస్య క్రతుఫలాత్పవ్యవర్త్యవత్తరత్వఫలం, తథాత్రభగవదర్శనారహితస్వాపి క

ర్కానుష్ఠానదర్శనే నార్చనస్య కర్మఫలా దన్య త్తత్సంపూర్తిరూపం ఫలం భవతి. తదాహ స్ఫుటం—“యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతీ”తి. తతో విశేషభక్తివిశిష్టస్య తస్య ముక్త్యుపాయతయా ముక్తిఫలకత్వ ముచ్యతే—“భక్త్యా భగవంత”మిత్యాదిना. ఇద మత్రావధేయం. యే తావత్సుత్రకారేణ యజ్ఞసంపూర్ణయే అర్చనం విహిత మనుషేయ మితి సామాన్యజ్ఞానేన భగవంత మర్చయంతి, తేషా మర్చనం తదంగ భూతం స తత్సంపూర్ణయే కేవలం కల్పతే. యే తు శ్రుతిస్మృతిపురాణ భగవచ్ఛ్రవై స్సూత్రకారవచనై శ్చి పరిమాత్మనో నారాయణస్య జగత్కారిణత్వాదికం—పరిమయా భక్త్యా తదర్చనస్య ముక్త్యుపాయత్వం—ప్రపన్నై రవశ్యేకర్తవ్యత్వం చ జ్ఞాత్వా నియతవ్రతాః ఫలాభిసంధిరహితాశ్చార్చయంతి, తేషాం మోక్షైకసాధనతయా భగవదర్చనప్రధానం భవతి. యథా—[శ్రు] “ఓమితీబ్రహ్మ, ఓమితీదగ్ం సర్వం, ఓమిత్యేనం ధ్యాయథ”ఇత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రణవస్య బ్రహ్మత్వ కతాం విజ్ఞాయ త్రిమాత్రం త ముపాసీనానాం తస్మైకసాధనతయా ప్రధానం భవతీతి. ఏవం చ భక్తియోగే అర్చనం ప్రధానమ్. యథా క్రతుప్రకరణగృహీత స్యా ప్యుద్గీఢోపాసనస్య ముక్త్యుపాయత్వం స హీయతే. తథా కర్మప్రకరణే విహితస్యా ప్యర్చనస్య తథాత్వం స హీయతే. అతోఽర్చన మపి క్వచి దంగత్వ మేవేతి స దోషః. లోకే చ ప్రధానభూతోఽపి మహారాజ స్తత్పుత్రివివాహాదిసమయేషు సభాయా మప్రప్రధాన్యం ప్రాప్నోతి. తేన తస్య కిం ప్రాధాన్యమాని? భక్తియోగేఽర్చనస్య ప్రాధాన్యం భగవతోఽపి గీయతే—“మన్మనా భవ మద్భక్తోమద్యాజీ మాం స మస్మరు” ఇతి. ‘మన్మనాభవేతి’నై రంతర్యేణ ధ్యానం, విధాయతతో ‘మద్భక్తోమద్యాజీభవే’తి ధ్యాన మాత్రేఽపరితుష్య భగవాన్ పరమకృపాళు స్స్వపదప్రాప్తిప్రధాన తయాఽర్చనం విధత్తే. తతో విహితః ప్రణామస్తు పూజాంతే కర్తవ్యతయా తదంగభూత ఏవ. స హి పూజాయాం ప్రణామస్యప్రధాన్యమ్, అపి త్వంగత్వ మేవ. అత ఏవ భగవాన్ విఖనాః పూజాదా పూజాస్తే చ ప్రణామం విధత్తే. అత్ర “క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష” ఇతి శ్రూయతే. క్రియా నామ వ్యాపారః, స చ మానసో వాచికః కా

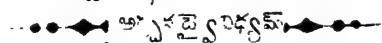
యిక శ్చేతి త్రిధా భవతి. పరమాత్మవిషయత్రివిధవ్యాపారవాత్ బ్రహ్మవిద్వేష్య ఇత్యుచ్యతే. తత్త్రితయం చ విశదయతి ముండకోపనిషది. “త మే వైకం జానథాత్మాన మన్యా వాచో విముంచథామృతస్యైష సేతుః, అరా ఇవ రథనాభౌ సంహతా యత్ర నాడ్యః స ఏషోస్త శ్చ రతేబహుధా జాయమాన, ఓ మి త్యేవం ధ్యాయథాత్మానం స్వస్తి వః పరాయ తమసఃపరస్తా”దితి. అత్ర జానథ ధ్యాయథ ఇతి తమసః పరస్తా ద్వర్తిమానస్యాత్మనః పరమాత్మనో నారాయణస్య స్వరూప జ్ఞానధ్యానరూపవ్యాపారోవిహితః. అన్యావాచో విముంచథేతి భగవ త్క్రీర్తనస్తోత్రవచనానివినా ౭న్యాసాం వాచా త్యాగో విహితః. తేన కీర్తనస్తుతిరూపవాచికవ్యాపారో విధేయతయా ౭భిప్రేతః. [శ్రు] “తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ” ఇతి—“ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకానూస్తేశుక్ర మేత దతివర్తంతి ధీరా”ఇతి చార్చనారూపకాయికవ్యాపారో విహితః. ఏవం శ్రుతం వ్యాపారత్రయం విధత్తే భగవాన్ విఖనాః—“తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయత్ పురుషసూక్తేన సంసూయ ప్రణామం కుర్యా”దిత్యారభ్య “నారాయణ మర్చయే”దిత్యంతేన. తథా భగవాన్ వాసుదేవ శ్చాహ—“సతితం కీర్తయంతి” మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత” ఇతి. “యతంత ఇత్యస్య మత్కర్మ స్వర్చనాదికేషు భవననందనవనకరణాదికేషు చ దృఢసంకల్పా యతమానా”ఇత్యాదిభావ్యం. భాగవతే—“శ్రుణ్వత్ గృణత్ సంగస్థిరయంశ్చ చింతయ న్నామాని రూపాణి చ మంగళాని తే, క్రియాసు య స్త్వచ్చరణారవిదయో రావిష్టచిత్తో న భవాయ కల్పతే”ఇతి. అత్ర క్రియాస్వతి స్వాశ్రమోక్తకర్మస్వపిభగవన్నామకీర్తనాదీనాం భవధ్వంసకత్వముచ్యతే. తథా సతి కింపున ర్భగవత్క్రియాసు తేషాం తథాత్వం?..న చ [శ్రు] “బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరం”

—◆◆◆◆◆ బ్రహ్మజ్ఞానమూత్రస్య అమృత్యుపాయత్వమ్ ◆◆◆◆◆—

మిత్యాదిభిర్వేదనమాత్రస్య బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయత్వ ముచ్యతే, కిమర్థమర్చనాదిక?మితి వాచ్యం. న హి నయాబ్రహ్మప్రాప్తి ప్రతి వేదనమాత్రం నోపాయ ఇతి బ్రాహ్మి, పరం తు వేదనం నామ భక్తిరూపం విశేషజ్ఞాన మిత్యుక్తం, తత్తుమనోవ్యాపారమాత్రం, తస్మాత్రవ దపేక్ష

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారము.

యా బ్రహ్మవిషయవాచికకాయుక్తమానసవ్యాపారవంత శ్రేష్ఠా ఇతి. శ్రేష్ఠత్వప్రయోజనం చ బ్రహ్మసాయుజ్యప్రాప్తిః. యదా హ శ్రీశాస్త్రీ భగవాన్ మరీచిః—“అగ్రసమారాధనంచతుర్విధం జపహుతార్చనధ్యానానీ”త్యారభ్య, జపాదిలక్షణముక్త్యా “తేష్వర్చనసర్వార్థసిద్ధిద”మిత్యభిధాయ “విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం నాన్యథాపరమపదప్రాప్తి”ఁతి. పరమశబ్దవాచ్యత్వం వైకుంఠ నైవ యుక్తం; ఉచ్యతే హి—“ఆమోదప్రాప్తి స్సాలోక్యం ప్రమోదప్రాప్తి స్సామీప్యం సమ్మోదప్రాప్తి స్సాయాప్యం వైకుంఠప్రాప్తి స్సాయుజ్య”మితి. జపాదిష్వర్చనస్య ప్రాధాన్య దేవ భగవాన్ విఖనా స్తదేవ పరమపదప్రాప్తౌ ముఖ్యోపాయతయా విధితే—“నారాయణ మర్చయ”ఁదితి. ఉచ్యతే చ—“అగ్ని హేమా త్రాస్థ వేదాశ్చ తథా యజ్ఞా స్సదక్షిణాః, హరేర్నిత్యా ర్చన నైవ తే కోట్సుంశే నాపి నో సమా”ఁతి. “సర్వేఽపి వైదికాచారాః సర్వే యజ్ఞా స్తసాంసి చ, విష్ణుపూజావిధే శ్చేదా స్తత్కృతఫల దో హరి”ఁతి నచ తేన సర్వయజ్ఞానాం భగవత్పూజాభేద త్వేఽపి సమూ

ర్చనస్య సమా స భవంతీత్యర్థః. ఆరాధనం ద్వివిధం, అమూర్తం సమూర్తంచేతి. తథాచ్యతే—“అమూర్తేతి సమూర్తేతి ద్వివిధా సాచ నా మతః, అమూర్తాఽగ్ని హుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బింబపూజన”మితి. అగ్ని వాహుతిరూపా యజ్ఞా స్సద్వారకభగవత్పూజా. తత్రతత్ప్రోక్త దేవ తాస్త్రయామితాద్వారా తదారాధనాపేక్షయా సమూర్తార్చనస్య సామూదారాధనత్వా దద్వారకత్వం శ్రేష్ఠ్యం చ, అద్వారకారాధన క్రియావతాం బ్రహ్మవిద్యోష్ణతయా భగవల్లోకే ఘాత్యష్టభూతవైకుంఠప్రాప్తి ముచ్యతే. శ్రీవిష్ణుపురాణే మరీచి రాహు—“అనారాధతగో విందై ర్నరై స్థానం నృపాత్మజ, స హి సుప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మా దారాధయామ్యతే. అగ్ని రాశ్చ—“యన్యాస్త స్సర్వ మేవేద మచ్యుత స్సాన్యయాత్మనః, త మారాధయ గోవిందా స్థాన మగ్ర్యం య దిచ్ఛసి పులస్త్యశ్చ—“పరబ్రహ్మ పరం ధాను యోఽసౌబ్రహ్మపురిం తథా, త మారాధ్య హరిం యాతి ముక్తి మభ్యేతి దర్శ భాం.” శ్రీభాగవతే ఏకాదశే—“యమాదిభి ర్యోగవత్తై రాస్విక్షక్యా చ విద్యయా, మమా

రోచిషాసనాభి ర్వా నాన్వై ర్యోగ్యం స్మరేన్ముని"రితి. అస్య వ్యాఖ్యా
ప్రకారః—“అస్మిక్షక్యాపదార్థద్వయశోధనేన- మమార్చనధ్యానాదిభి
ర్వా, వాశబ్దేనాస్య పక్షస్య స్వాతంత్ర్యం దర్శయతి, ఏతై రుపాయై ర్యో
గ్యం వరం ఆత్మనం మా మనుస్మకేత్, నాన్వైః. అతోఽస్యన్న కుర్యా
దిత్యర్థః” ఇతి. జపహోమయాచారాధన మపి ప్రత్యేకం ద్వివిధం భవతి—
అద్వారకం సద్వారక మితి. తత్రాష్టారద్వాదశాక్షరపురుషసూక్త పార
మాత్మికాదిమస్త్రజపోఽద్వారకం, ఇతరమస్త్రజప సద్వారకం.
ఉక్తమన్వై ర్హోమోఽద్వారకం, ఇతరమన్వై ర్హోమ సద్వారకం.
శ్రీశాస్త్రీ మరీచి రాహ—“సావిత్రిపూర్వం వైష్ణవమృచం భగవంతం
ధ్యాత్వాఽభ్యసేత్పు జపః అగ్నో హోమో హుతం, గృహే దేవా
యతనే వైదితై ర్మూర్త్యైః ప్రతిమాదిషు పూజయేత్త దర్శనం, ఆష్టాం
గయోగమార్గేణ జీవాత్మనా పరమాత్మచింతనం ధ్యాన” మితి. అత్రహో
మస్యాపి సావిత్రిత్యాదయ ఏవ మన్తా గ్రాహ్యః. సావిత్రిత్యా భగవత్పర
త్వ మగ్రే వ్యక్తీకీకృతే. భాగవతే ఏకాదశే—“విధనాపి హితేకుండే
మేఖలావర్తపేదిభిః, అగ్ని మాధాయ పఠిత సమూహే త్పాణినోదితం”
ఇత్యారభ్య “జహుయా న్ములమన్తేణ షోడశచ్చావదానతః” ఇత్యం
తం హోమో విహిత. తత్రాఘోరిస్తుశ్రీవైఖానససూత్రవిధనా కార్యః;
తస్య సర్వప్రయోగాణాం సమస్తకీతయా భగవత్ప్రియతమత్వాత్.
మస్త్ర జాహుళ్యే భగవత్కీర్తనం హి బహుళం భవతి—“వేదాక్షరాణి
యావన్తి పఠితాని ద్విజాతిభిః, తావన్తి హరినామూని కీర్తితాని స సం
శయః” ఇత్యుక్తే. యద్యపి “యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మీతి భగవదుక్తే ర్జ
పస్య శ్రేష్ఠ్యమవగమ్యతే; తథాపి తస్యాపి పూజాయా మనుప్రవేశా
ద్భగవచ్చింతనసంభవాచ్చ సమస్తకరణన్యాపార సర్వేశ్వరవిషయ
స్సంభవతీతి తస్యా శ్రేష్ఠం యజ్యతే. ఏకాదశస్కంధే, అర్చనాస్తే—
“మూలమస్త్రం జపేద్భహ్మస్మరన్నారాయణాత్మక” మితి జపోఽపి విధి
యతే. స చ భగవదర్చన మాముష్మిక ఫలమాత్రక మితి శంక్యం; అకా

—●●●● అర్చనైస్త్రైవైహికాముష్మికసిద్ధిః ●●●●—

మతః కృతేఽపి భగవత్ప్రసాదే నైహికభోగస్యాపి సంభావ్యత్వాత్.
స హి తథా సతి మోక్షవిరోధః; పూర్వేషాం కేషాంచి దృక్తానాం

భగవత్సంకల్పేనోభయత్ర సిద్ధిదర్శనాత్. భాగవతే—“అర్చన్మభయ
తస్మిద్ధిమత్తో వింద త్యభీషితా”మితి భగవద్వచనాత్. క్రతుశ్చాహ—
“యో యజ్ఞపురుషో యజ్ఞో యోగో యః పరమః పుమాన్, తస్మిం
స్తుషేయ దప్రాప్యో కిం త దస్తి జనార్దన”ఇతి—“కిమలభ్యం భగవతి ప్ర
సన్నే శ్రీనికేతన”ఇతి చ. భక్తవత్సలే పరమకారుణికే పురుషోత్తమే
ఇహ చ భోగా దత్వాముక్తిం చ దాతు ముద్యుక్తే కోవా రోద్ధుం
శక్నుయాత్? కిం చ శ్రీవైఖానసవిధినార్చనం భోగమోక్షయోః సిద్ధ
యే భవతీతి (శ్రీశాస్త్రీ) ప్రపంచితం. అత ఏవాహ మరీచిః—“తేష్వర్చనం
సర్వార్థసాధక”మితి. శ్రూయ తే చైవం—“నాయమాత్మా ప్రపచనేన
లభ్యోన మేధయా న బహునా శ్రుతేన, య మే వైషవ్యణతే తేన లభ్యస్త
స్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వాం”ఇతి. స్వయమేవ భగవా నాహ—
“దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి త”ఇతి. ఉచ్యతే
చాభియుక్తైః—శ్లో. “యథావ దధికారిణాం యజనదాన హోమామార్చ
నాభరన్యసనభావనాప్రభృతిభి స్సమారాధితః, ఫలం దిశతి దేహినామితి
హి సంప్రదాయ స్సుఖం శ్రుతిస్మృతిగురూక్తిభి ర్నయవతీభి రాభా
తి న”ఇతి. న చ సర్వేషాం సత్కర్మణాం భగవదారాధనతయాను

—◆—సమూహార్చనస్య శ్రేష్ఠత్వమ్—◆—

సంహితానాం ముక్త్యుపాయత్వే సతి కిం పృథక్పృథిమా రాధనేతి
వాచ్యం. ఉక్తం హి ప్రతిసూర్చనస్యాద్వారకారాధనతయా శ్రేష్ఠత్వం!
కిం చ, (శ్రీశాస్త్రీ) జ్ఞానకాండే ప్రకారాంతరేణ చోత్పన్నస్య ముచ్యతే—
“అన్యత్రత్వాం సమారోప్య యద్యుపాసా విధీయతే, సావిధిః ప్రచ్యుతా
జ్ఞేయా తవతత్వం తథైవచ. త్వయి సర్వం సమారోప్యయద్యుపాసా
విధీయతే, సా వృత్తి స్సకళా జ్ఞేయా తవ తత్వం త వైవ హి”ఇతి.
అగ్నిం ద్రాచా భగవంత మారోప్య తదుపాసనం నాతీవ మంగళం.
భగవతి సర్వం సమారోప్య తదుపాసనం యత్త దతీవ మంగళ మిత్యర్థః.
[శ్రు] “యత్ర విశ్వంభవత్యేకసిదం, యస్మిన్ దేవా అధివిశ్వే నిషేదుః,
బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పృధితుః, బ్రహ్మదేవా
త్రయస్త్రిగంశ ద్భహ్మన్నింద ప్రజాపతీ. బ్రహ్మో హవిశ్వా భూతాని

నావీవాంత స్సమాహితాః.” “నారాయణే భగవతీతదిద” మిత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్య ఇతి భావః. నను “శ్రవణం కీర్తనంవిష్ణు స్మరణంపాదసేవనం,

—◆◆◆ నవవిధభక్తా వర్చనస్య ప్రాధాన్యమ్ ◆◆◆—

అర్చనంవందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్” ఇతి శ్రవణాదీనాం మధ్యేఽర్చన మపి సామాన్యేన గృహీతం, కథమస్య శ్రేష్ఠ్య? మితిచే, దుచ్యతే. తత్రాపి తస్య ప్రాధాన్యా దేవ మధ్యే నివేశనం. శ్రవణాదీని చ త్వారి పూర్వత్ర, వందనాదీని చ త్వారి పరత్ర చాభిహితాని. తాని తు పూజాంగాని. తేషాం యథా తదంగత్వోపపత్తిర్న తథా తస్యేతరాం గత్వోపపత్తిః. సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమస్యంత శ్చ మృగా భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత” ఇతి భగవద్వచనే ఉపాసత ఇత్యర్చన మేవాభిధీయతే. నమస్కారస్య తదంగత్వేనై వ్రాపపత్తేః. యతనం చ తదుపయుక్తపుష్పాద్యాహరణయాపం యుక్తం. తదేవ పంచకాలవిద ఉపాదాన మితి నదన్తి. నను “ధ్యాన్యకృతే యజ్ఞ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్, య బాహ్నితి

తదాహ్నితి కతా సంకీర్త్య కేశవ” మితి కలియుగే కీర్తనస్య సర్వసాధ సత్వముక్తం, కథం తదర్చనస్యే? ఇతిచే, దుచ్యతే. భాగవతే—“కతాకృష్ణం త్విషా కృష్ణం సాంగోపాంగాత్ప్రపార్షదం, యజ్ఞై స్సంకీర్తనప్రాయైర్య జంతి హి సుమేధస” ఇతియజ్ఞనాంగతయా సంకీర్తన ముచ్యతే. అస్య వ్యాఖ్యాప్రకారః.—“సంకీర్తనప్రాయై స్తోత్రబహుళై ర్యజ్ఞై రర్చితై ర్య జంతి” ఇతి. భగవాంశ్చ తథోపదిశతి—“మద్యాజీమాం నమస్కు” ర్వితి. ఏవం చ ప్రతిమార్చన మేవ సర్వప్రధానం. ప్రతిమాం వినా యత్ స్తోత్రవందనాదికం క్రియతే తద్భిత్తిం వినా చిత్రలేఖనం భవతి. న చ

—◆◆◆ మానసికార్చనస్య కృతయుగవిషయత్వమ్ ◆◆◆—

బాహ్యకరణవ్యాపార నైవ ప్రతిమాపేక్షా, స త్వంతఃకరణవ్యాపారస్య ధ్యాన స్వేతి వాచ్యం, తస్యనిరాలంబనతయాస్థిత్యాసంభవాత్. అత ఏ వ్రాచ్యతే—“ఏవం సదా ధ్యాతు మశక్యత్వాత్ప్రతిమాది మ్నా వాహ్యార్చయే” దితి—“సాలంబం సగుణం శ్రేష్ఠ” మితిచ. భగవాంశ్చాహ—“అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే” ఇతి. అతో య దు

చ్యతేఽవ్యక్తోపాసనం, తత్సర్వం కృతయుగేసంభూతా మాసోపవా
సాదివ్రతశక్త్యా మనోవశీకరణచణా స్పృ త్యభిహితం. తేహి యావ
దస్థి తావత్ప్రాణవంతు. హస్త! తేహి మపి దుస్సాధ మవిచ్ఛిన్న ధ్యానం
ముక్త్యుపాయం వాచా పరం వదంతో దైవవంచితాః కలౌ భగవంత
మసమగ్న్య పతంతి మృత్యుముఖ ఇతి వయం దూయామహే. అథవా
తథాబుద్ధి రపి భగవతైవ దేయా. “దదామి బుద్ధియోగం త”నితి హి
తేనోచ్యతే. కిం చ, “బ్రహ్మవిదాసోఽపీ” త్యాదిశ్రుతిషు బ్రహ్మవిదాం
బ్రహ్మప్రాప్తి రుచ్యతే. తత్రాసోఽతే బ్రహ్మణః కర్మత్వం వక్తవ్యం.
“కర్తుంపితతమం కర్మ” ఇతి సూత్రం. కర్తుః క్రియయాఽపు విష్టతమం
కర్మసంజ్ఞా న్యా దితి తదర్థః. క్రియా ద్విధా—అంతఃకరణవ్యాపార
రూపా, బాహ్యకరణవ్యాపారరూపాచేతి. భగవత్ప్రాప్తినాధనభూత
క్రియా జపాదయః. తత్రాపి ప్రధానభూతా క్రియా భగవత్సరూపా.
[శ్రు] “అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే, చుత్తద్రదేశ్య మ
గ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుశ్రోత్రం తదపాణిపాదం, నిత్యం విభుం
సర్వగతం సుచూక్షుం త దవ్యయం య ద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి
ధీరా” ఇతి శ్రుత్యాఽక్షరశబ్దవాచ్య బ్రహ్మప్రాప్తినాధనతయాఽర్చన
క్రియా విధీయతే. స చ య యేతి యచ్ఛబ్దేన విద్యైవ పరా
మృత్యుతే, సా తు జ్ఞానధ్యానాదిరూపా వక్తవ్యా, కథ మర్చన

—◆◆◆అన్యసమాప్తక్రియావతా మేవ పరిష్కత్వమ్◆◆◆—

రూపే? తి శంక్యం. [శ్రు] “క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వ
దిష్ట” ఇత్యగ్రే హి శ్రూయతే. బ్రహ్మవిదో నామ బ్రహ్మ
జ్ఞానధ్యానాదిపరాః. తేహించ మధ్యే క్రియావతాం శ్రేష్ఠత్వ ముచ్య
తే. అత్ర క్రియావచ్ఛబ్దేన గృహీతా సైద్యతిరిక్తక్రియాపరా ఏవ
వక్తవ్యాః. అపిచ క్రియాశబ్దో బాహ్యేంద్రియవ్యాపార ఏవ ప్రాయః
ప్రయుజ్యతే. “చరిత్రక్రియాజ్ఞానయోగేషు చతుర్షు పూజామార్గేష్వి”తి
శ్రీశాస్త్రీ క్రియాశబ్దేన కేవల మర్చనరూపక్రియై వాభిధేయతే; జ్ఞాన
యోగయోగపృథగ్గ్రహణాత్. తథాభగవతే—“క్రియాయోగంసమా
చక్ష్య భవదారాధనం విభో” ఇ త్యర్చన మేవానుయుజ్యతే. అన్యో

నిరుపాధికః క్రియాశబ్దో బాహ్యకరణవ్యాపారే వర్తతే. క్రియావా నిత్యతః పూర్వం “ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతి” ఇతి వర్తతే. తత్ర ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మా నారాయణోఽభిధీయతే. తస్మిన్ రతి ర్నామ భక్తిః. తేన క్రీడా నామ తే నార్చారూపేణ విహరః. సచార్చనాలంకరిణవీధీప్రదక్షిణాదిరూపః. క్రీడా హి బాహ్యసాధనసాపేక్షా, రతి స్సన్నిరపేక్షా, తనుభయక్రియావాక్ బ్రహ్మవిద్వద్వృత్తి ఇతి సుతరాముపపద్యతే. ఇత్థంచ—కేవలం బ్రహ్మజ్ఞానధ్యానరతా బ్రహ్మవిదః, జపహుతార్చనధ్యానరతా బ్రహ్మవిద్వద్వృత్తాః, ఇత్యస్తద్భాష్యసిద్ధాంత సృజనహృదయంగమః. భగవదాశయం చ పర్యాలోచయన్తు విద్వాంసః. స హి “మన్మనా భవేత్తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతీసంతానరూపం ధ్యానం విధాయ” మద్భక్తి మద్యాజీ మాం నమస్కరు” ఇతి భక్తిరూపమనో వ్యాపారేణ సహ స్వయంజనం తదంగతయా నమస్కారం చ బాహ్యేంద్రియవ్యాపారం విధత్తే తనుభయవిధవ్యాపార ఏన పరిమపదప్రాప్తి సాధనక్రియేతి పరమకారుణికస్య వాసుదేవస్యాశయః. తథోపదిశతి పరమభాగవతో భీష్మ స్వసుహృదే ధర్మసూనవే—“తమేవ చార్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుష మవ్యయ మిత్యాది నా. ఏతా ముత్తమబ్రహ్మవిద్వాం సాంగం భగవాన్ స్మరేచ్ఛీ శాస్త్రే స్ఫుటం ప్రతిపాదయతి. తథాహి—తత్రప్రథమం “తస్య భావ స్తత్త్వం, తస్య పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనో నారాయణస్య భావ స్తత్త్వ” మిత్యారభ్య నిష్క-శసకశస్యభావ మభిధీయతే. తతో బ్రహ్మేశాదీనాం నారాయణస్య చ విష్ణులింగానా మగ్నేరివాంశాంశిభావః కథ్యతే. తతః పరమపురుష స్వేవ లక్ష్మ్యో అపి పారమ్యం, భగవల్లోకస్య చాతుర్విధ్యం, వైకుంఠలక్షణంచ ప్రతిపాద్యతే. పశ్యాన్ దాత్మనోదేహవైలక్షణ్యద్వ్యోతనాయ దేహూత్పత్తిప్రకారగర్భపరిణామజన్మాదిక ముచ్యతే. తదను నాడీ స్వరూపం, హృదయకమలప్రకారతదంతర్జ్వలితహ్నిశిఖామధ్యపరమాత్మస్థిత్యాదికిం ప్రపంచ్యతే. అనంతరం జీవాత్మకృత్య పునర్జన్మ హేత్వాదికి మిర్యతే. అథ మోక్షోపాయభూతచతుర్విధపూజా మార్గమాయావిమచనసాలోక్యాదిప్రకారా నిగద్యంతే. పశ్యాన్ ద్య మాద్యష్టాంగయోగం ప్రతిపాద్య, మోక్షే భక్త్యా భగవదర్చనం పర

మోషాయ ఇతి సిద్ధాంతః ప్రదర్శ్యతే. సర్వథా భగవదారాధనం
ముక్తే స్సాధనతమ మితి విదాంకుర్వంతు సంతః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవై ఖానసాత్రేయకుల

తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి

కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణాం

విందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ

పారమ్యవగమస్య సూదరరా

జస్య కృతి షూత్తమబ్ర

హ్మవిద్యాసారే ప్ర

థమోఽధికారః.

శ్రీరామభద్రః

ప్రీయతాం.

శ్రీః

శ్రీ ర మ్మ.

శ్రీనివాసాయనమః.

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.

ద్వితీయాధికారః.

బింబక్ష్పిప్రకారః

అ థాదృశ్యత్వాదిగుణవిశిష్టస్వాతంత్ర్యబ్రహ్మమూర్తే బ్రహ్మ
 రుద్రాదిభిః పృథాసిత మశక్యత్వా త్త మాపనవదం వేషంవిహాయ
 సర్వేషా ముపాసనయోగ్యతయః ॥ ౨ ॥ యాపేణావతరత శ్రీనివా
 సస్య బింబక్ష్పిప్రకారః ప్రతిపాద్యతే. బింబం మండలం, తస్య
 క్ష్పి స్సమర్థం, “క్ష్పి పూ సామర్థ్యే” ఇతి ధాన్యః క్ష్పి ప్రత్యయః,
 అత్ర బింబశబ్దేన మండలస్థః పురుషః ప్రతిపాద్యతే. క్ష్పి స్తదాకృతి
 నిర్మాణమ్. “యవజాంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే” ఇతి
 శ్రుత్యా సూర్యమండలే పరమపురుషస్థితి రుచ్యతే. యద్యపి “తేనదం
 పూర్ణం పునుషేణ సర్వ”మితి సర్వత్ర పురుషవ్యాప్తి శ్రూయతే;
 తథాపి తస్య విశేషేణ సాన్నిధ్యం స్థానత్రయే శ్రూయతే— “అంభ

శ్రీవేంకటేశవైభవవర్ణనం

స్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే మహాత్మా మహీ
 యా” ఇతి. అపారే, అంభసి మహార్ణవే, భువనస్య మధ్యే శ్రీవేంక
 టాద్రా, నాకస్య పృష్ఠే పరమపదచ, మహాత్మా మహీయా, పరమపురుషో
 వర్తత ఇత్యర్థః. తథోచ్యతే వారాహేచ— “అం
 భస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భువి వేంకటాద్రా” ఇతి.
 భువనస్య మధ్యే ఇతి శ్రుత్యర్థ ఏవ భువి వేంకటాద్రా వితి ప్రకాశితః.
 “అరాయికాణో వికటే గిరిం గచ్ఛసదాన్వ జిరింబి తస్య సత్వభిః తేభి
 స్త్వాచాతయానుసీ” తిచ ప్రశుతి. హే అరాయివత్సర్యరహితే, కాణోపకాషీ,
 వికటేగిరిం వేంకటగిరిం, గచ్ఛ, అరాయిత్వాది హేతుభూతపాపనివృత్త్యర్థ

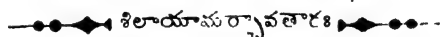
మితి భావః. పారమాత్మికోపనిషది—“రయిః కకుద్ధాన్విదధ ద్విసప్తం రయిమద్విధానం తస్మై కకుత్తే వికటాయ పిత్రే స్వాహే”తి. రయిః ఐశ్వర్యరూపః, కకుద్ధాన్ వృషభాచలవాన్, యద్వా—శ్రేష్ఠః, విసప్తం యేన కేనప్రకారేణ యస్మై కస్మైచిత్ విసప్తం పదార్థం, వరప్రదా నాదినా, విదధత్ ప్రాపయత్, రయిమద్విధానం, [శ్రు] “ఋచ స్నా మాసి యజూషి, సా హి శ్రీ రమృతా సతా”మితి రయిశ్చ బేస వేదా ఉచ్యంతే. తద్వతాం విధానం విధిరూపో యః, తస్మై కకుత్తే కకుది స్థితాయ వికటాయ వేంకటేశాయ, పిత్రే, రక్షకాయేత్యర్థః. యద్యపి విద్యస్తే బహూని భగవత్ప్రేతాణి భూమా, తథాపి శ్రీవేంకటేశస్య దివ్యమంశశ్చ విగ్రహత్వా తత్ప్రేతస్య ప్రాధాన్యం. భవిష్యత్పురాణే శ్రీవేంకటగిరి మాహ శ్లో—“చిరంతనేషు త్ప్రేతేషు ముక్తిత్రయ ముదాహృతం, సాయుజ్యముక్తి రానందప్రాప్తి శ్రీశ్చైలనుస్తకే”ఇతి. ముక్తిత్రయం సా లోక్యాది ప్రాప్త్యరూపం, శ్రీశైలః, వేంకటాద్రి రిత్యర్థః. “భూగోళమధ్యే ద్రవిడేషు పుణ్యే శ్రీవేంకటాద్రి ర్గతి రేవ నాన్యా”ఇతి చ. వారాహే—“యాశ్చ సప్త మహాపుర్యః కీర్త్యంతే మోక్షదాయికాః, తా వేంకటాద్రి పర్యస్తగ్రామకోట్టాశశక్తయః” ఇతి. వేంకటేశస్య వేదాంతప్రతిపాద్యత్యూహ వేదాంతభాష్యాదిషు ప్రాక్తనా ఆచార్యా శ్రీనివాసం త మే వానుసూదధతే—“అఖిలభువనజన్మసేమభాగాదీలీ వినతవివిధభూత ప్రాతరత్రైకదీక్షే, శ్రుతిశిరసి విదీప్తే బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే భవతు మమ పరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపే”తి—“నిరుపనుగుణసింధు ర్నిత్యలక్ష్మీ సమేశో నిఖిలనిగమవేద్యో నిస్తుల్యో వేంకటేశః, సజచరణసమర్చా సక్లభక్తాంఘరక్షీ నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తి వితన్వ”న్మితి. చక్షురాద్యగోచరస్య బ్రహ్మణః ఉపాసనశక్యతాఽధిగమాయ నిబంధ్యై ప్రసూయతే, కతోపనిషది.—

“న సూద్యతే తిషతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతీ కశ్చనైనం,

హృదా మసీమా మనసాఽఙ్గక్షప్తాయ ఏత ద్విమ రమృతాస్తే భవన్తి”

ఇతి. ఆస్య విష్ణోః, రూపం, సూద్యతే సూదర్శనవిషయే, నతిష్ఠతి, అనేన తస్య రూప మస్తీ త్యవగమ్యతే. కశ్చి దేనం చక్షుషా న పశ్యతి, తర్హి కథ ముపాసితం శక్యస్యాదిత్యత్రాహ—హృదా,

పరమాత్మనో హృదయ సైవ శ్రుతిరూపత్వాత్ శ్రుతిప్రమాణేనే త్యర్థః. మనీషా మనస ఈష్టే ఇతి మనీష్, తేన మను నే త్యర్థః. మను స్సృర్తౌతాణాం ముఖ్యః, తద్గ్రహణేన సకలస్మృతయ ఉచ్యంతే, స్మృతి ప్రమాణే నే త్యర్థః. మనసా, మనశ్శబ్దేన భృగ్వాదిమునయ ఉచ్యంతే, తద్వచనరూపశ్రీశాస్త్రప్రమాణే నే త్యర్థః. అభిక్లప్తః బింబరూపేణ కల్పితః, ఇతి, యే విదు, స్తే అమృతా భవంతి. అథవా హృచ్చబ్దేన సకల శ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రలిఖితానా మభిప్రాయో గృహ్యతే, తేనత మను సృత్యే త్యర్థః. మనీషా ఆచార్యబుద్ధ్యా, విభిక్తిలోపశాచ్ఛందసః. మనసా శిల్పిచిత్తేచ, అభిక్లప్త ఇతి. భగవదవతారరహస్యవేదినాం సంసారబంధ మోచనం నిగద్యతే—“అవతారస్య సత్యత్వ”మిత్యారభ్య “ఇతి జన్మ రహస్యం యో వేత్తి ముక్తో భవే దిహే”తి. అర్చారూప మ ప్యవతార విశేష ఏవ, “అర్చాత్మనాఽవతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వా దారుశిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయత”మిత్యన్యత్ర భగవద్వచ నాత్. పరమాత్మన స్సాకారత్వే శ్రుతిః—“య ఏహోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష”ఇత్యాదిః. స్మృతిస్తు—“రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్య”మితి మనువచనాదిః. శ్రీశాస్త్రం—“సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం రక్త సేత్రం సుఖో ద్వహ”మిత్యాదిః. అభిక్లప్త ఇతి శ్రుత్యర్థం విశదయతి సూత్రే

భగవాన్ విఖనాః—“షడంగుళా దహీనం త ద్రూపం కల్పయిత్వే” త్యా దినా. శిలోత్పత్తి స్తత్ర రూపవిధానం చ శ్రూయతే—“అదభ్య స్సంభూ త”ఇత్యారభ్య “తత్పురుషస్య విశ్వ మాజాన మగ్ర”ఇత్యంతం. అయ మర్థః—అహం పృథివ్యా శ్చ రసాత్ సారభాగాత్ సంభూతః, ఉపల ఇత్యర్థః. తస్య జలభూమిసారరూపత్వాత్. విశ్వకర్మణః బ్రహ్మణ, స్స కాశాత్ సనువర్తత సమీచీనరూపేణావర్తత, బ్రహ్మణ స్సంకల్ప నశా త్సమీచీనా శిలా జాయత ఇత్యర్థః. తస్యోపలస్య త్వష్టారూపం విదధత్, అకనో దిత్యర్థః. తత్ తథారూపకల్పనం, పురుషస్య అగ్రే ఆజానం జన్మ, ఆవిర్భవ ఇతి యావత్. ఏవం పరమపురుషావిర్భావ జ్ఞానస్య ముక్తిప్రదత్వం శ్రూయతే—“త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతీ”తి. పాద్యపురాణే వేంకటగిరిమాహాత్మ్యే ఏకోనస్రింశాధ్యాయే

ఏతద్విషయప్రకరణ మారభ్య—‘ఎరాహయాపవిభవః పురాణః పురుషోత్తమః, ఉవాచ వచనం శ్రీమా కరుణావరుణాలయః. ఏతావాం స్తవ దృశ్యోఽహం తదథో న సృపాధిప” తదథోనేతి, జాన్యథోభాగేఽహం న దృశ్య ఇత్యర్థః. “ఏత ద్రూపం ప్రతిష్ఠాప్య శుద్ధయా శిలయా నృప, తస్మై దేహ్యాఖిలా భోగా పూర్ణో భూత్వా సుపుష్కలా. అప్రాకృతాంగో విరజా సాత్వికోఽయ మితి స్మరణ, వైఖానసై ర్మహాభాగై రర్చావయ నరాధిప. రాజ స్థల మలం వృక్షప్రయత్నే నాతిభూయసా” ఇతి. అలమలిం, అథోభాగదర్శనవిషయప్రయత్నో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః. కఠోపనిషది—“అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్ని విష్టః” ఇతి యథా సర్వత్ర పరిపూర్ణస్య పరమాత్మన “ఉపాసేతు మశక్యతయా హృదయప్రమాణానుగుణ్యే నాంగుష్ఠమాత్రత్వం ప్రతిపాద్య తదుపాసనే చోదయతి, తథా “హృదా మసీషే” త్యాదినా బింబక్ష్మి ముక్త్యా తదుపాసనే చోదయతీతి బోధ్యం. అస్యా శ్రుతే రన్యథాఽర్థవర్ణనం న చారు; హృదామనసేతి పృథగ్గ్రహణస్య ప్రయోజనాభావాత్, క్ష్మి ప్రశబ్దస్వరస్యాభావాచ్చ. క్ష్మిర్నామ కల్పనం, రూపపత్మరణ మితి యావత్. అత ఏ వాహ భగవాన్ విఖనాః—“రూపం కల్పయిత్వే”తి. అనేకత్ర బింబనిర్మాణం క్ష్మిశబ్దేనోచ్యతే. క్ష్మిశబ్దం భగవాన్ వ్యాసోఽపి వేదాంతశాస్త్రే మూర్తివిషయ కల్పనే ప్రయుక్తే—“సంజ్ఞామూర్తిక్ష్మిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాది”తి. గారుడే—“యత్ర యత్ర చ దేవేశో రమతే చ స్వయం హః, తత్తద్దివ్యప్రతిష్ఠాంత మితి విద్ధి సనాతనం. సిద్ధమానుషయో రేవ బింబక్ష్మిస్తే ఛేద్యతే” ఇత్యాదా వాచిత్యా దర్శనరయః కార్యః. పరమాత్మన శ్చిలాదిప్రతిమారూపేణావిర్భావే చ శ్రుతిః, యజుషి—“యతో వరః కర్మణ్య సుదత్తో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః” ఇతి. అయ మర్థః—వీరో విష్ణుః, “ఉగ్రం వీరం మహావిష్ణు” మితి సృసింహతాపిన్యాం విష్ణో ర్వీరత్వం ప్రసిద్ధం. “విష్ణో ర్ముకం వీర్యా” నీతి శ్రుతే, “విష్ణునా సదృశోఽర్య” ఇతి శ్రీమద్రామాయణవచనాత్. కర్మణ్యః కర్మభిరారాధ్యః, సుదత్తుః భక్తాభీష్టకరణసమర్థః, దేవకామః క్రీడాకామః, ‘దివ క్రీడే’ త్యాదిధానోః, యుక్తగ్రావా, శిలారూపీత్యర్థః. జాయతే ఇతి.

అపిచ—“పిశంగయాప స్సుభరో వయోధా శృష్టి వీరో జాయతే
 దేవకామః”. అయ మర్థః—పిశంగయాప స్సువర్ణవర్ణః, సుభరః సుఖేన భర్తుః
 శక్యః, వయసా గరుడేన ధియత ఇతి వయోధాః, శృష్టి బలవాన్,
 “శృష్టితుబలవాన్ బలీ”తినిఘంటుః. దేవకామః, జాయతే ప్రతిమాయాపీ
 భవతి [శ్రు] “అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే” ఇతి చ శ్రూయతే. అయ
 మర్థః—ఆఘణం శిల్పినా శాస్త్రమనుస్యత్యటంకే నోక్తిర్లయాపం,
 అశ్మానం పాషాణమయం, పరమాత్మానం ప్రపద్యతి, కేవలాశ్మనః
 ప్రపత్తవ్యాసంభవాత్. భారతే—“సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్న
 వదనేక్షణం, కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః. తా మర్చ
 యే”దితి. ముంధోపనిషది—“అవిస్సన్నిహితం గుహాచరం నామ
 మహత్పద మత్రైత త్సమర్చిత”మితి. అయమర్థః—గుహాచరం నామ
 హృదయగుహావర్తితయా ప్రసిద్ధం, బ్రహ్మ విష్ణ్వఖ్యం, తస్యైవ హృద
 యస్థత్వాత్. త్రిశిఖబ్రాహ్మణోపనిషది—“సంపూర్ణకుంభవద్దేహంకుం
 భయే న్నారితశ్వనా, పూరణా న్నాడయ స్సర్వాః పూర్వజై మాత
 రిశ్వనా. ఏవంకృతే సతి బ్రహ్మ చరన్తి దశ వాయవః, హృదయాం
 భోరుహం చాపి వ్యాకోచం భవతి స్ఫుటం. తత్ర పశ్యేత్పరాత్మానం
 వాసుదేవ మకల్మష”మితి. ధ్యానబిందూపనిషది—“అష్టపత్రం తు హృ
 త్పద్మం ద్వాత్రింశత్కేసరాన్వితం” ఇత్యారభ్య “శ్రీవత్సకాస్తుభోరస్కం
 ముక్తామణివిభూషితం, శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రకోటిసమప్రభం.
 ఏవంధ్యాయే నృహవిష్ణు”మితి. గర్భోపనిషది—“గర్భవాసా త్పముచ్యే
 యం యది విష్ణుం భజే హృదీ”తి. భగవాన్ విఖనా శ్చాచమనవిధౌ—
 “విష్ణుః ప్రీణా త్వీతి హృదయ”మి త్యాహ. ఇత్యల మప్రకృతేన, ఆవిః
 ఆచార్యహృదయా దావిర్భూయ, సన్నిహితం ప్రతిమాయాం సాన్నిధ్య
 వత్, భవతి. అత్ర ప్రతిమాయాపే భగవతి ఏత త్సర్వం సమర్చిత మితి.

—●—●—ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనామి త్యన్యపపాతత్సమ్—●—●—

స్మర్యతేచ—“అగ్నా తివృతి విప్రాణాం హృది తివృతి యోగినాం, ప్రతి
 మాస్వప్రమత్తానాం సర్వత్ర విదితాత్మనా”మితి విప్రాణాం కర్మమాత్ర
 పరాణాం బ్రాహ్మణానాం, పరమాత్మా యజ్ఞపురుషనామ్నాఽగ్నా
 తివృతి. యోగినాం తదవేక్షయా సముత్క్రమేనాం, హృది అంతర్యా

మితయా తిష్ఠతి. అప్రమత్తానాం ప్రమాదరహితానాం భక్తివిశేషేణ యోగినోఽపుష్కలప్రాప్త్యానాం ప్రతిమాయాం తిష్ఠతి. సర్వభ్యో యోగిభ్యః భగవద్భక్తానా ముత్కర్ష శ్రేయోగీతాయా ముచ్యతే—“యోగినా మపి సర్వేషాం మధ్యతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావా భజతే యోమాం స మే యుక్తతమో మతః” ఇతి. భజత ఇత్యా రాధన ముక్తం; తత్రైవ శ్రద్ధావా నితి పదస్వారస్యాత్. సర్వత్ర విదితాత్మనా మితి. విదితాత్మనాం, సర్వత్ర అగ్ని హృదయే ప్రతిమాయాం చ, భగవా తిష్ఠతి త్యర్థః. అస్యే తు ప్రతిమాస్వప్రబుద్ధానా మితి-ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనా మితి వా పాఠ మంగీకృత్య ముహ్యంతి. తాన్ పృచ్ఛామః. కిం ప్రతిమాయాం భగవత్సత్తా నాస్తీతి బ్రూభ? అథవా స్వల్పబుద్ధీనా మేవ తత్ర భగవత్సత్తా తదపాసనస్వాల్పఫలత్వాత్; మహాబుద్ధిభి స్తత్రోపాసనం న కర్తవ్య మితి వా? ఆద్యః పక్షః అత్యంతం తుచ్ఛః; తత్రైవ ప్రతిమాసు తిష్ఠతీతి సమ్యగభిధానాత్. ద్వితీయః పక్షోఽపి నాభిజ్ఞహృదయంగమః; మహాబుద్ధిభిః ప్రతిమాసు భగవదారాధనస్య ఫలాధిక్యస్య చాభిహితత్వాత్. న చ మహాబుద్ధయోఽప్యల్పబుద్ధీన్ ప్రతి ప్రతిమార్చనం వ్యధు రితి వాచ్యం; శ్రుతిస్మృతిప్రామాణ్యేన మహాబుద్ధిభి రపి ప్రతిమా స్వర్చనానుషానస్య దర్శనాత్. శ్రూయతే హి—“యద్దేవానాం చక్షుష్యాగోలస్తీ” ఇతి. అనయా శ్రుత్యా పాపాణాదిమయదేవదర్శనేన మహాబుద్ధి రూపపరాధ ఉక్త ఇతి తద్భాష్యకారై రుక్తం. మన్వాదయోఽపి ప్రతిమారూపదేవతార్చనాయా లంఘనే దోషం, తత్ప్రదక్షిణాదిషు సుకృతంచ స్మరంతి. భగవాన్ విఖనాశ్చ మోక్షోపాయతయా భగవదర్చనం విధత్తే. భారతేచ—“సురూపాం ప్రతిమా” మిత్యాదినా తథోచ్యతే. తథా—“యమాదిభి ర్యోగపథైః” ఇత్యాదినా భాగవతే చాభిధీయతే. తతో మహాబుద్ధిభి రపి ప్రతిమార్చనం కర్తవ్య మితి సిద్ధ్యతి. భృగుమరీచ్యాదయోఽపి మందరాదిషు దేవం ప్రతిష్ఠాప్యా పూజయన్ని త్యభిధీయతే. తత స్తథా పాఠద్వయే చ అపి శబ్దాధ్యాహారేణ సాధ్వరోఽక్లిగకార్యః. అల్పబుద్ధీనా మపి ప్రతిమాసు హరి స్తిష్ఠతి, కిముత మహాబుద్ధీనా మిత్యర్థః. బౌచిత్యా దర్శనిర్యయః కార్యః. అతోఽనుస్మృతై రాస్తికజనైః ప్రతిమార్చనే శ్రద్ధా కార్య.

నను భాగవతే—“అచా-యా మేవ తుహరేః పూజాయాం శ్రద్ధ
యేహతే, స తద్భక్తేషు చాన్యేషు సభక్తః ప్రాకృత స్సృతిః”
ఇత్యబిధీయతే, తత్కథం ప్రతిమారాధకానాం శ్రేష్ఠత్వ? మితి చే
దుచ్యతే. తద్వచనం భగవద్భక్తపూజానాదరాణాంసర్వత్ర వాసు
దేవాత్మతా మృన్యమానానాం చ దూషణపరం. కర్తవ్య ఏవ హి భగ
వద్భక్తై స్స్వసధర్మసు ఆదరః, తథా సర్వభూతేషు దయాచ. ప్రాకృత
ఇత్యస్య ప్రకృతిసంబంధవా నిత్యర్థః, సత్వధమ ఇతి. ఉచ్యతేచ—“తద్భ
క్తజనవాత్సల్యం తస్మాజ్ఞాన్యనుమోదనం, తత్కథాశ్రవణేభక్తి” రిత్యా
దినా భగవజ్జనలక్షణం. ఏవం చ భగవద్భాగవతారాధక స్సర్వభూతద
యావాం శాస్త్రప్రాప్త్యైత ఇశ్యేవ ఫలతి, కా యతి రస్మదభిమతస్యేతియలం
నీరసవాదేన.

—◆◆◆ప్రతిమార్చన శ్రుత్యాదిప్రమాణమ్◆◆◆—

ముంజోపనిషది—

“నాయ మాత్మా బలహీనేన లభ్యో స చ ప్రమాదా త్తపసో
వాఽప్యలింగాత్, ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్సు విద్వాం స్తస్యైష
ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ” ఇతి.

అయ మర్థః—అయ మాత్మా పరమపురుషః, బలహీనేన భగవదా
రాధనానుకూలశరీరేణ ద్రియపాటవరహితేన, స లభ్యః. ప్రమాదాత్
భగవదారాధనోపకరణాజ్ఞానానవధానాత్, అలింగాత్ ప్రతిమార
హితాత్, తపసః ధ్యానాద్వా, స లభ్యః. లింగశబ్దస్య మూర్తిపరత్వం
భాగవతే ఏకాదశే—“ద్రవ్యక్షీత్యాత్మలింగాని నిష్పాద్య ప్రోక్ష్య
చాసనం”. అయమర్థః—ద్రవ్యాణి పుష్పాదీని జంత్యాదిశోధనేన, ఆ
త్మాన మవ్యగ్రతయా, లింగం మూర్తిం, అనులేపనక్షాళనాదినా, నిష్పా
ద్య యోగ్యాని కృత్వేతి. ‘తప ఆలోచన’ ఇతి ధాతోః తపశ్శబ్దస్య ధ్యాన
పరత్వం కథం పున ర్లభ్యతే? ఇత్యతాహ—ఏతైరుపాయై రితి. ప్రమాద
రహితార్చనధ్యానాదిరూపై రిత్యర్థః. యతతే, తస్య ఆత్మా. బ్రహ్మ
ధామ పరంపదం, విశత ఇతి.

ప్రశ్నోపనిషది—“నాతః పర మ స్తీతి తే హి త మర్చయంత”
ఇతి. ఉచ్యతే హి భగవతా—“భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య”ఇతి. భక్తే ర్నవ
విధేషు లక్షణే వ్యర్చనం ప్రధాన మిత్యుక్తం.

సను “క్రియావా నేష”ఇతి శ్రుత్యా క్రియావత శ్రేష్ఠత్వం
ప్రతిపాద్యతే, తస్య చ బ్రహ్మవిత్త్వాపేక్షయా ఫలవిశేషేణ భవితవ్యం,
స చ సాయుజ్యప్రాప్తిరూప ఇతి బ్రూషే, త దంగీకుర్మః, సాయుజ్య
ప్రాప్తేశ్చ క్రియావిశిష్టం బ్రహ్మవేదన మేవ సాక్షాదుపాయః, ఇతిచే, దు
చ్యతే—వేదనవిశిష్టాక్రియేవసాయుజ్యస్యావ్యవహితోపాయః, భగవతా
విఖనసా వాసుదేవేనచ తథాభిహితత్వాత్. “భక్త్యా భగవంతం నా
రాయణ మర్చయే తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ”తి—“మన్మనా
భవ మద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కుర్వీతిచ” అత మన్మనా
భవేతి ధ్యానం విధాయ, తత్రాపరితుష్యతా వస్తుత స్తస్య నుష్కరతాం
మన్వానేన వా, భగవతా—“మద్భక్తోమద్యాజీభవే”తి విశేషేణ విధీయత
ఇత్యుక్తం. అత స్సాంక్షిక్యాదిప్రాప్తిం ప్రతి ధ్యానమాత్రం సాధకం.
సాయుజ్యం ప్రతి తద్విశిష్టమర్చన మితి. యథా బ్రాహ్మణో బాజ
ప్రియో భవతీ త్యుక్త్వా, బ్రాహ్మణానాం విద్వాన్ శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తే,
బ్రాహ్మణత్వేనైవ విద్వేన రాజప్రియతమత్వే హేతుః, న తు బ్రాహ్మ
ణత్వమాత్రం. తస్య రాజప్రియత్వసాధకత్వాత్. “దుర్బోధా వైదికా
శ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వశః, తద్వై స్త సమ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్ర
ప్రతిష్ఠితాః”ఇతి వచనేన వేదార్థః స్మృత్యాదిభి రేవ నిర్ణేతవ్యః. సర్వ
జ్ఞోవిఖనాః, త మనుస్మత్య భృగుమరీచ్యాదయస్తథా వదంతి—“అర్చన
మేవ వక్తవ్యం నాన్యథా పరమపదప్రాప్తి”రితి. అథవా క్రియావతాం
శ్రేష్ఠత్వం అర్చనజపాద్యుపాయబాహుళ్యాదుపపద్యతే. హస్తవాన్న
ద్యాః పారం ప్రాప్నోతీ త్యుక్త్వా, పోతవా హస్తవతాం శ్రేష్ఠ ఇత్యు
క్తంచేత్, సుఖేన పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయోభవతి. యద్యపి
పోతస్య హస్తనేయతయా తస్యాపి సాధనత్వ మస్తి, తథాపి సుఖేన
పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయః. అత ఏ ఘోచ్యతే—“కేశో ధికతర
స్తేపామవ్యక్తాసక్తచేతసా”మితి. శూయతేచ—“ఏతైరుపాయై” రిత్యాది.
“తమేవ చార్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయం, ధ్యాయంస్తున”

న్నిత్యాదినా అర్చనాద్యుపాయాః కథ్యంతే. తపసోవాఽప్యలింగా దిత్య
త్రాపిశజ్జేన అనుక్తా జపాదయ స్సముచ్చయన్తే. తేన ప్రతిమార్చన
రిహితజపాదిభి ర్మలభ్యత ఇతి సిద్ధ్యతి. తతః ఏతై రుపాయై రితి ప్రతి
మార్చనసహితపథ్యానాదీనా ముపాయత్వ ముక్తం. నారదశ్చపా—
“యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం యస్మిన్ నాంతరాత్మనా, న తే భూయోఽ
పి జాయన్తే శ్వేతద్వీపనివాసినః” ఇతి. భల్లశాఖాయాం—“అర్చనాదా
యజ్ఞమూర్తే రూర్ధ్వపుండ్ర”మిత్యారభ్య”కులం తారయతే సప్త
స గచ్ఛే ద్వైష్ణవం పద”మితి.

సను ధ్యానాపేక్షయాఽర్చనస్య కథంసాకర్యం? తత్రాపి ప్రతి
మానిర్మాణపూజ్యాద్రవ్యసంపాదనాదిశ్రమోఽస్త్యేవేతిచే, దుచ్యతే—
నిర్గంతరధ్యానం హ్యత్యంత మశక్యం. “ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని
హరన్తి ప్రసభం మన”ఇతి మనోవశీకరణం దుస్సాధం. యోగ
బలేన మనో నశీకార్యం. యోగో మహతా కేశేన సాధ్యః. తద
పేక్షయాఽత్యంతం సుకరం శ్రమం వినా లబ్ధైర్ద్రవ్యై ర్భగవద

ర్చనం. భక్త్యా పత్రాదిదాన మపి భగవత్ప్రీతికరం భవతి. ఉచ్యతే హి—
“పత్రం పుష్పం ఫల”మితాది“అణ్వప్యపహృతం భక్తై ర్మమతో
షాయ కల్పత”ఇతి—“కిం త్వయా నాచ్చిత్తో దేవః కేశవః కేశనాశనః,
ఉదకే నా ప్యలాభే తు ద్రవ్యాణాం పూజితః ప్రభుః”పత్రేషు పు
ష్పేషు ఫలేషు యే వ్యక్తీలభ్యేషు సదైన సత్సు, భక్త్యైకలభ్యే
పురుషే పురాణేముక్త్యై కిమర్థం క్రియతే న యత్నుః”ఇతి. ప్రతిమార్చన
స్యాకేశత్వం భగవత్తేవాభిధీయతే—“మయ్యావేశ్య మనో యే మాం
నిత్యయుక్తా ఉపాసతే, శ్రద్ధయా పర యోపేతా స్తే మే యుక్తతమా
మతాః”ఇతి. స చాత్రార్చన స్యాకేశత్వం నోచ్యత ఇతి శంక్యం; ఉత్తర
త్రావ్యక్తోపాసనస్య కేశవత్వశ్చనే నా స్యాకేశత్వ సిద్ధేః స చాత్రో
పాసత ఇత్యవిచ్ఛిన్న స్మృతిసంతానయాపం ధ్యాన ముక్త మితి వాచ్యం;
తస్యాపి సిఖలేంద్రియనియమనశ్రమం వినా నైరంతర్యాసంభవాత్.
ఉచ్యతేహి శ్రీశాస్త్రే భగవతా మరీచినా—“ఏవం సదాధ్యాతు మశ
క్యత్వా త్ప్రతిమాది ష్వావా హ్యర్చయే”దితి. ఇంద్రియేషు జితేషు

మన స్వాధీనం భవతి, స్వాధీనమనసః కిం సాధ్యం? కి మసాధ్యం? అతో
 “నిత్యయుక్తా ఉపాసత” ఇతి భగవదర్చన మే సౌచ్యతే. “మయ్యా వేశ్య
 మన” ఇతి ఫలాభిసంఘిరాహిత్యేన తదేకప్రవణత్వం విధీయతే. కిం చ
 “దేవాః దేవవ్రతా యాన్తి పితౄణాం యాన్తి పితృవ్రతాః, భూతాని
 యాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మా” మిత్యత్ర యజనం
 పూజన మిత్యేవ వక్తవ్యం. దేవవ్రతత్వ మగ్ని హోత్రాదిభి ర్దేవ
 యాజత్వం. పితృవ్రతత్వం శ్రాద్ధాదిభిః పితృయాజత్వం. భూతేజ్యత్వం
 బలిహారణాదినా భూతయాజత్వం. మద్యాజన ఇత్యనేనోక్తం భగవద్వ
 జనం ప్రతిమార్చనం వినాఽన్యరూపం నోపపద్యతే. అవ్యవధానేన
 “పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ద్రవ్యచ్ఛతీ” తిహస్య
 చ్యతే. పత్రాదిదానం యథా ప్రతిమాయాపే భగవతి యుజ్యతే, నత
 థాఽన్యత్ర. న చ భగవంతం యజామ ఇతి బుద్ధ్యా యేదేవాదీన్ యజ
 న్తితే భగవంతం ప్రాపున్వనస్తీత్యర్థ ఇతి నాచ్యం; తస్యా వ్యసామంజ
 స్యాత్. కయా విధయా దేవాదియజనే తథాబుద్ధిః కార్యా? య ద్యగ్ని
 హోత్రాదివిధయా దేవాదియజనఇతి బ్రహ్మిషీ, తర్హి “దేవాః దేవ
 వ్రతాయాన్తి” త్యాదేః ప్రతినిర్దేశ్యతయా “యాన్తి మద్యాజినోఽపి
 మా” మితి వచనం నాత్యంతం సంగచ్ఛతే. యథా దేవవ్రతాదయః
 దేవాః యాన్తి, తథా మద్యాజినోఽపి మాం యాన్తితి ప్రతిపాద్య,
 తత స్వయంజనే విశేష మాహ—“పత్రం పుష్పం ఫల” మిత్యాదినా. దే
 వాదియజనే యథా ద్రవ్యలోపో. భవతి. ప్రత్యవాయకరః, తథా మద్య
 జనే న ప్రత్యవాయకరః. యది మము భక్తి సన్న్య ద్యథాబుద్ధిద్రవ్యై
 రన్విహితం హం ప్రీతిమాన్ స్యా మిత్యర్థః. ఉచ్యతే చ శ్రీశాస్త్రే—“య
 ద్య ద్ద్రవ్యం భవేద్ధీనం త త్తత్పుష్పేణ కల్పయేత్, పుష్పేణా మ
 ప్యభావే తు సర్వం హోయేన కల్పయే” దితి. ఇదం వచన మలాభవిషయ
 మేవ. అతో భగవదర్చనే యథాశక్త్యా ద్రవ్యతితవ్యం ద్రవ్యసంపాదనా
 య. అన్యథా శ్రద్ధావైల్పాపత్తే. అథ యది త త్తత్పుష్పేణ మార్చనవిధ
 యా తత్తదేవాదియజనేఽపి భగవంత మేవ యజామహ ఇతి బుద్ధిః కా
 ర్యేతి బ్రహ్మిషీ, త ద ప్యసత్; అద్వారకభగవదారాధనస్య సాలభ్యేన
 ద్వారకభగవదారాధనస్యానా వశ్యకత్వాత్ ఉచ్యతేహి భగవతా

విఖనసా—“విష్ణో రారాధనం సర్వదేవతార్చనం భవతీ”తి. ఉక్తంచ—
 “త్వయి సర్వం సమాగోష్యే” త్యాదికం. న చార్చనం సంసారిభిర్భిక్షా
 ప్రాప్తా వితరమాగ్నాచరణాశక్తైః కార్యం, న తు చరమాశ్రమిభి రితి
 శంక్యం; సుగమతయా సర్వసాధారణ్యేన భగవదుపదిష్టత్వాత్. “యే
 తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్యస్య మత్పరాః, అనన్యే నైవ యో
 గేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే. తేషామహా సముద్ధర్తా మృత్యు
 సంసారసాగరాత్, భవామి న చిరా త్పార్థ మయ్యావేశితచేతసా”మి
 తి. యతీస్సృత్యాహుః—“త్రైకాల్య మర్చనం విష్ణో దేవతానాం
 తదాత్మనాం, సమస్కారార్చనాదీని కుర్యాన్మన్యస్య కస్య చిత్.”
 క్రతుశ్చ—“ఈశ్వరో భగవాన్ విష్ణుః పరమాత్మా మహా నజః, శా
 స్తా చరాచర సైన్యోకో యతీనాం పరమా గతిః. ధ్యాయతేర్చయతే
 యోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతై శ్చాపి గతి స్తస్య
 న విద్యతే” ఇతి. విష్ణులింగం తురీయాశ్రమం. శాఖ్యాననీయోపని
 షది—“కుటీచకో బహూదక శ్చాపి హంసః పరమహంస ఇతి వ్యత్యై
 చ భిన్నాః, సర్వ ఏతే విష్ణులింగం దధానా వృత్యాఽన్యక్తం బహి
 రంతశ్చ నిత్యం, పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంశోఽమీ
 బ్రహ్మవిద్యా”మిత్యారభ్య “విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయో విముక్తా విష్ణాత్మ
 కా విష్ణుమే నాపి యస్తీ”తి. పంచయజ్ఞా ఇతి. పంచసు కాలేషు యథా
 విధి భగవదర్చనధ్యానాదిక్రియాభిస్త మారాధయంత ఇత్యర్థః.

—◆◆◆ ఆర్యాయా ఆవతారతత్వమ్. ◆◆◆

నను ప్రతిమాయాం భగవా నర్చనీయ ఇతి బ్రవీషి! కీదృశ్యా బుద్ధ్యాఽ
 ర్చ్య? ప్రతిమారూపీ భూత్వావర్తత ఇతివా? ప్రతిమాంతర్వాసివీతివా?
 ప్రతిమోపర్యాధేయతయా తీవ్రతీతివా? నాద్యః పక్షో యుజ్యతే; నిర్వికా
 రస్య తస్య శిలావికారరూపాసంభవాత్. న చ ద్వితీయః; “అంతర్బ
 హిశ్చ తత్సర్వ” మిత్యాదిశ్రుత్యా సర్వవ్యాపకస్య తస్య ప్రతిమాంత
 ర్వాస్తౌ విశేషాభావేన తత్రార్చనవియమాభావాత్. న చ తృతీయః;
 ప్రతిమాయా ఆధారమాత్రతయా తదభిషేకాలంకరణాదా ప్రయో
 జనాభావా, దితి చే, సుచ్ఛతే—ప్రథమం పక్షద్వయ మపి సుసాధం.
 సర్వత్ర వ్యాపకో నిష్కళస్వరూపో విష్ణుః కేవలం హేయగుణరహి

తో ౭నభివ్యక్తో భక్తధ్యానేనప్రతిమాయా మభివ్యక్తసమస్తకల్యాణ
గుణానిధి యుక్త్యా భక్తాభీష్టం కరోతి యథా సర్వత్రాకాశే వ్యా
ప్తో వాయు ర్వ్యజనచాలనే నాభివ్యక్త శ్శృమ మపనుదతి, యథా
చారణ్యం సర్వత్ర వ్యాప్తో వహ్ని ర్మథనే నాభివ్యక్తః ప్రకాశేన
తమో హుతి, తద్వత్. అథ ప్రతిమాయాపీ జాయత ఇత్యత్ర శంకసే
యది, సప్రమాణం తవ శంకాం పరిహరామః. “అజాయమానో బహు
ధా విజాయతే” “అజో౭పి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామిశ్వరో౭
పిసన్, ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా” ఇతి
శ్రుతిస్మృతిభ్యాం జన్మరహితస్యాపి తస్య యథా జగద్రక్షణాయ స్వే
చ్ఛయా సంభవ స్సమవగమ్యతే, తథా నిష్క్వికారస్యాపి తస్య భక్తాను
గ్రహం యార్ఛవతారోపి. తథా చ శిలావికారరూపత్వం నానుపప
న్నం; “భూతో భూతేషు చరతి ప్రవిష్ట స భూతానామధిపతి ర్భు
భూవ, తస్య మృత్యో చరతి రాజసూయం స రాజా రాజ్య మను
మన్యతా మిద”మితిశ్రుతేః. ఈశ్వరస్య ప్రతిమాతాదాత్మ్యం శ్రుతి
స్మృత్యాదిభి రభిధీయతే—“యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః” ఇతి—
“సుయాన్ప్రతిమాం.....తా మేవ బ్రహ్మరూపిణీ”మితి చ. న
చ-విభవే స్వయం భగవాన్ స్వేచ్ఛయా తత్తద్రూపో భవతి, అర్పా
యాంతు శిల్పినా కల్ప్యతే రూపం, తత్రాచార్యః పరమేశ్వర మారో
పయతి, లోకే య దారోప్యతే తన్నిత్యైవ, యథా శుక్తా రజతారోపే
రజతం మి థ్యేతి వాచ్యం; ఆరోపితస్యాపి తస్యామిథ్యాత్వసంభవాత్.
ఆరోపో ద్వివిధః—ఆహార్యో౭నాహార్యశ్చ. తత్ర భ్రమమూలో౭నా
హార్యారోపః. యథా—శుక్తా విదం రజత మితి. అత్ర త్వాహార్యారోప
ఏవ. యథా—ముఖం చంద్ర ఇత్యాదా. న చ ముఖం చంద్ర-ఇత్య
త్రాపి సర్వథా ముఖే చంద్రతాదాత్మ్యాసంభవాత్ సాదృశ్య మేవ
సిద్ధ్యతి, అత్రాపి తద్దృష్టాంతేన తాదాత్మ్యం న సంభవతీతి శంక్యం;
ఆహార్యారోప ఏవ స దృష్టాంతః. తత్ర తాదాత్మ్యం న సంభవేదేవ.
అత్రతు సంభవతి. స్వసంకల్పా దధికో హి భగవతో భక్తసంకల్పః.
సర్వశక్తిమాన్ భక్తవత్సలః పరమకృపాలుః. పురుషోత్తమః స్వభక్త
సంకల్ప మనుసృత్య, య త్రాత్మాన మారోపయతి భక్తో భక్త్యా,

తత్ర తద్రూపతయాఽఽవిర్భవితం శక్నోతి. శ్రూయతేహి—“అవి
 సస్మిహిత”మిత్యాది. ఉచ్యతేచ శ్రీశాస్త్రీ—“అర్చావతారరూ
 పేణ లోకేఽస్మిం శ్చతురానన!, అవతారం కరిష్యామి హియాలక్ష్మ్య
 సమన్వితః” ఇతి. శ్రూయతే—“స వా ఏష పురుషః పంచధా పం
 చాత్మే”తి. పరవ్యూహవిభవాంతర్యామ్యర్చారూపత్వేన పంచధేత్య
 ర్థః. గ్రంథాంతరేచ—“ద్వీపవర్షవిభాగేషు తీర్థే మ్వాయతనేషు చ,
 మానుషార్చాత్మనా చాహం గ్రామేగ్రామే గృహే గృహే. పుంసి
 పుంసి భవిష్యామి దారులోహశిలామయః, అహం పంచోపనిషది పర
 వ్యూహాదిషు స్మృతః. అవిర్భావేషు సర్వేషు స్వసంకల్పశరీరవా, అవే
 శాంశావతారేషు పంచభౌతికవిగ్రహః. దారులోహశిలామృత్సాక్షరీ
 రోఽర్చితృకస్మృతః, చేతనాచేతనైర్దేహి పరమాత్మా భవామృతం.
 అర్చితృనాఽవతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వా దారు
 శిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయుత”మితి. శ్రూయతేచ—“యద్దేవానాం
 చక్షుష్యాగో అస్తీ”తి. విష్ణాదిప్రతిమారూపదేవా దృష్ట్వా తదనమ
 స్కారరూప మాగః అపరాధ ఇతి తద్భాష్యే ఉక్తం. స్మర్యతే చ
 మన్వాదిభిః—“దేవతానాం గురో రాజ్ఞ స్సాంతకాచార్యయో స్తథా,
 నాక్రామేత్ కామత శ్చాయాం బభ్రుణో దీక్షితస్య చే”తి. వ్యాఖ్యా—
 “దేవతానాం పాపాణాదిమయీనా”మిత్యాది. ఏవం మనువచనా న్యపి
 స్తాత్యాని; “యః కశ్చిత్ కస్యచిద్ధర్మో మనునా పరికీర్తితః, ససర్వో
 ఽభిహితో వేదే సర్వజ్ఞానమయో హి సః”ఇతి తద్వచనస్య వేదమూల
 త్వ ముక్తం. స్మృత్యంతరేచ—“స ప్రదోషే హరిం పశ్యేది”తి. ఏవం
 బహ్వీభి స్మృతిభిశ్చ భగవతోఽర్చితాదాత్మ్య ముచ్యతే. నచ-
 భగవత స్తావ దర్చితాదాత్మ్యం యది, స్వస్య సాక్షాత్సన్నిధిం ప్రవి
 శ్యాపహరతో ధనంవా, స్వమూర్తిం భిందతో వా, దస్యూక్ సద్యో
 న దండయతి కథ? మితి వాచ్యం; స ఏవ హి పాతకిన స్తాదృశస్వాప
 రాధే ప్రవర్త్య చిరం నిరయేషు స్థాపయతి. భగవత స్తత్తత్పుణ్యపా
 పానుగుణ్యసపున సాధుకర్మణ్యసాధుకర్మణి చ ప్రవర్తకత్వం శ్రూ
 యతే—[శ్రు]“యం సాధు నివీషతి త సాధు కారయతి. య మసాధు
 నివీషతి త మసాధు కారయ”తితి. స చ తస్య స్వహింసాయాం ప్రవ

ర్తన మనుపపన్న మితి శంక్యం; “అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ”చేతి సామాన్యే నాత్మనోఽచ్ఛేద్యత్వానాసతి, తస్య కుత శ్చేదో వా హింసా వా? స్వసంకల్పోపాత్తశరీరే స్వస్థి, కర్మోపాత్తశరీరే చేతనే చ. తస్య హి స విమమాదృష్టిః. తత శ్చేతన శరీరం, స్వవిగ్రహం వా, హింసతః పాపానాక్షిభూతః పశ్యతి. స సద్యో దండయతి, పరం తు పాపా తత్కర్మఫలం ప్రాప్యితుం సమయం ప్రతిక్షతే. పరమేశ్వరః పాపా సద్యో దండయతియది పాపే కోవాప్రవర్తతే? శ్రీమద్రామాయణే—“స హి ధర్మోపసంహార మధర్మఫలసంహితం, త దేవ ఫలమస్యేతి ధర్మశ్చాధర్మనాశనః” ధర్మఫలే భుజ్యమానే అధర్మఫలం న భవతి, అధర్మఫలే భుజ్యమానే ధర్మఫలం చ న భవతీత్యర్థః. ఇ త్యల మప్రకృతచింతనేన. [శ్రు] “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ”న్నిత్యాదినా పరమాత్మనః పంచభూతశరీరకత్వశ్చేననేన శిలాయాం తదుపాసన మ తీ ఘోషపద్యతే. శిలా హి పంచభూతా త్మికా. శారీరోపనిషది—“య త్కేన సా పృథివీ యో ద్రవ స్తదంభః” ఇత్యాదినా పృథివ్యాదిస్వరూప ముచ్యతే. శిలా హి కఠిన రూపా. మన్మథాయాం తస్యా ఉదబిందవో భవన్తి. ఘట్టనే స్ఫులింగో జాయతే. తదంతః మండూక ఉత్పద్యతే. యది న వాయు స్తత్ర తస్య జీవనం న సంభవేత్. తాడనే శబ్దశ్చ భవతి. ఆకాశం వినా న శబ్ద సంభవః. అత శ్శిలాదిషు శ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా రూపవిధా సం యుక్తం; నను శ్రుత్యాదినా తస్య స్వరూపత్వావగమాత్ ప్రతి మాక్లప్తి మంగీకుర్వః, ప్రతిమయా నరాకృత్యా భవితవ్య మిత్యత్రకిం ప్రమాణం? మితి చేదుచ్యతే—“తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూప మే” తీతి శ్రుత్యా రూపవత్కరణే సిద్ధే—“య ఏహోఽంతరాదిత్య” ఇత్యాదిశ్రు త్యా తస్య పురుషాకృతిత్వం జ్ఞాయతే. తత్ర[శ్రు] “హిరణ్యశ్శ్రుహిరణ్యకేశ ఆప్రణఖా త్సువర్ణ”ఇతి శ్శ్రుమత్త్వం సకేశత్వ ముచ్యతే. శ్శ్రు హి ముఖ్యం పురుషలక్షణం. తస్య పురుషస్య చ పుండరీకాక్షత్వం శ్రూయతే—“తస్యయథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణి.” ఇతి. ఇదం నేత్రసౌందర్యశ్రవణం సర్వాంగసౌందర్యోపలక్షణం. స్మర్యతేచ—“ధ్యేయ స్సదా సవిత్తమండలమధ్యవర్తీ నారాయణ స్సరసి

జాననస్మి విప్లవః, కేయూరవాణ్ మకరకుండలవాణ్ కిరీటీ హరి హిర
ణ్మయవపు ర్భృతశంఖచక్రః” ఇతి. యథా భగవత స్సర్వాంగసౌందర్యం
పౌంసం, తథా లక్ష్మ్యశ్చ స్త్రీణాం స్వరూపం. శ్రూయతే—“హిర
ణ్యవర్ణాం హరిణీ” మిత్యారభ్య “కాం సోస్మితా” మితి. సోస్మితా, ముద్గ
తస్మయా మిత్యర్థః. తకారణోప శ్చాందసః. అతస్మిన్ సౌందర్యప్రతిపాద
నేన దేవ్యా దంతశోభాఽధరశోభా చ యుజ్యతే. ఇదం సర్వాంగ
సౌందర్యోపలక్షణం. ఉచ్యతే చ—“పద్మప్రియే పద్మిని పద్మహస్తే”
ఇత్యాదినా తస్యా స్ఫులక్షణ్యం. లోకే సర్వస్య పుంభావస్య పురుషా
త్మకత్వం, సర్వస్య స్త్రీభావస్య లక్ష్మ్యత్మకత్వం చ శ్రీవిష్ణుపూరాణ-
(శ్రీశాస్త్రీ) వా సాత్త్వికాచే చాభిధీయతే—“యో యో భవతి పుంభావ
స్స విష్ణు రితి నిశ్చయః, యో యస్తు నారీ భావ స్సాస్య త్స స లక్ష్మీ
రితి నిత” మితి. నను సులక్షణం ప్రతిమాం కృత్వా తత్రార్చనీయోఽ-

—◆◆◆(శ్రీశాస్త్రీ) క్త ప్రతిష్ఠాయా ఆవశ్యకత్వమ్. ◆◆◆—

స్తుపరమాత్మా! కిమర్థం సయనోన్మిలనజలవాసశయనకుంభస్థాపన
హోమవేదపారాయణాదికం క్రియతే? ఇతి చే, దుచ్యతే—క్రియా
నామ కాయకవాచికవ్యాపారః. స ద్వివిధః—అవిహితో విహితశ్చ.
అవిహితో వ్యాపారోఽసర్థకరః, విహితస్తు శ్రేయస్కరః. విధీయతే
మహాత్మభి రేవం కర్తవ్య మితి య త్త దవశ్యముగీకార్యం. అత శ్రీ
శాస్త్రీ ప్రథమం ప్రతిమాశుద్ధ్యర్థక్రియాః కాశ్చిత్ విధీయంతే. తతో
భగవత్సాన్నిధ్యకారణ్యః కాశ్చిత్. తత్ర—“పూతా బ్రహ్మ పవిత్రేణ
పూతా స్సూర్యస్య రశ్మిభిః” “ఆపో వై సర్వా దేవతాః” “పవిత్రే
స్థో వైష్ణవస్థో యజ్ఞయేస్థో వాయుపూణేసః” ఇత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రతి
పాదితసావనత్వే ద్విశేషణో మంత్రజపపూజై ర్జలైః ప్రతిమాశుద్ధిర్భ
వతి. తతః “వృక్షాణా మహా మశ్వత్థ” ఇత్యాదినాఽభిహితమహిమభి
రశ్వత్థాదిసమిద్గోఘృతహవిర్భి ర్మంత్రపూర్వకం సమేధిత స్యాగ్నే శ్చ
ఖయా సంస్కారః శేషం ప్రాప్తా ప్రతిమా భావత్సాన్నిధ్యయోగ్య
తమా భవతి. వేదో హి శబ్దరూపః పరమాత్మా; “వేదో నారాయణ
స్సాక్షా” దితివచనాన్. తజ్జపేనభగవతః ప్రసాదోజాయతే. ఇతం వాచిక
కాయకక్రియా భగవత్సాన్నిధ్యహేతుర్భవతి. క్రియావంతశ్శ్రీత్రియా

బ్రహ్మనిష్ఠా" ఇతి శ్రుత్యా క్రియావతః పరమాత్మభ్యానాధికారో భవతి. తథా చ తేనాచార్యేణ ప్రతిమాయా మావాహితః పరమాత్మా తత్రసన్నిధత్త ఇతి సర్వ మంగీకార్యం. యథా మనుష్యాణాం కరచరణాద్యవయవేషు సమానేష్వపి బ్రాహ్మణత్వం క్రియయా, తథా ప్రతిమానాం శిలాత్వే సమానేష్వపి సంస్కారేణ భగవత్స్వరూపత్వం. "యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత దేవా" ఇతి శ్రుతిః. దేవాః, యజ్ఞం యజన్వాం భగవన్తం, యజ్ఞేన క్రితునా—పూజయాచ, అయజంత ఇత్యర్థః. "యజ దేవపూజాసంగతిదానేష్వి"తి ధాన్యః పూజైవ ముఖ్యార్థః. అత ఆహ శ్రీశాస్త్రే భగవాన్ మరీచిః— "సంగతం దేవపూజాదానం యజ్ఞ ఇతి సూరయో వదన్తి, యజ్ఞే ష్వేతేషు దేవ్యయాగో విశిష్యతే, యజమానేషీతేషి భువి శాశ్వతం తిష్ఠతీ"తి. సాద్వే జ్ఞానసాదే— "ఆసీన మాశ్రమే కణ్వం తదాశ్రమనివాసినః, నిశ్రేయసకరం కర్మప్రప్తు మారేభిరే ముని"మిత్యారభ్య "మోక్షైకఫలదం ధర్మం ఆద్యమస్మిన్ ప్రజాయతే, తే నైవాద్యేన ధర్మేణ బ్రహ్మలోకపితామహః. ఆరాధయత మాం దేవం హరిం నారాయణం ప్రభుం, యజ్ఞేన యజ్ఞం యజ్ఞవ్యం అయజన్తేతిచ శ్రుతిః. ఆద్యం ధర్మం సమాస్థాయ యే యజన్తే విచక్షణాః, తే యాన్తి వైష్ణవం స్థానం పునరావృత్తివర్జిత"మితి. బ్రహ్మ, మా, మారాధయత, ఆరాధితవానిత్యర్థః. అత బ్రహ్మశబ్దేన విఖనా ఉచ్యతే. విఖనశ్శబ్దాదీనాం చతుర్ముఖవాచకత్వం తయో రథే ద శ్చాగ్రే వ్యక్తీకరిష్యతే. విఖనసా పరనామధేయో బ్రహ్మ భగవన్మూఖాత్ శ్రీశాస్త్ర మధిగమ్య భృగ్వాదిభ్య ఉపదిదేశేతి భాగవతే ౭స్య త్ర చాభిధీయతే. మోక్షైకఫలదం ధర్మం భగవదారాధనం భాగవతే ఏకాదశే— "క్రియాయోగం సమాచక్ష్య భవదారాధనం. ప్రభో" ఇత్యారభ్య "నిస్సృతం త్వన్మూఖాంభోజా ద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యైచ భగవాన్ భవ"ఇతి. వృద్ధహరీత స్మృతో అష్టమాధ్యాయే— "అథ వత్సోమి రాజేంద్ర విష్ణుపూజా విధిం పరం, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్వైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్వై"తి భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వం; విఖనశ్శబ్ద

వాచ్యబ్రహ్మపుత్రత్వాత్, తదుక్తి మనుసృత్య శ్రీశాస్త్రురచయితృత్వాత్, తచ్చిష్యత్వాచ్చ.

—◆◆◆ శ్రీమాత్రోక్తనిర్గుణాశ్రయణాదీనాంసమీచీనాన్ ◆◆◆—

నను భగవతా విఖనసా నూతనే—“సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్యాన్నిర్గుణ మాశ్రిత్య నిత్యం మోక్షేయత్నం కుర్యా”ది తీర్థతే. అతః కంచితక్మల మేవ, సగుణే సాకారే, బ్రహ్మణి నారాయణే, భక్తి స్తదర్చనం చ కర్తవ్యే. పశ్యాన్నిర్గుణస్య నిరాకారస్య బ్రహ్మణ ఆశ్రయణం కార్యం, తేనైవ మోక్ష ఇత్యవగమ్యతే. కథ మర్చనస్య మోక్షోపాయత్వో? మితిచే, దుచ్యతే—హస్త! భగవాన్ విఖనాః సర్వాశ్రమ సాధారణ్యేన పూర్వ్యం నిత్యతయా భగవదర్చనం మోక్షసాధనం ప్రతిపాద్య కథం సగుణోపాసనం కంచితక్మలం విధాయ నిర్గుణాశ్రయణం మోక్షోపాయ మభిధాస్యతి? బుద్ధిం నివేశ్యేతి భగవతి భక్తి విధాయ తస్యాం నిశ్చలాయాం నిర్గుణా నిరాకారంబ్రహ్మశ్రిత్య సర్వత్ర వాసు దేవోఽస్తీతి భావయన్ నిత్య మామోక్షం ప్రయత్నం భగవదారాధనరూప ముద్యోగం కుర్యా దితి. శ్రూయతేచ—“ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వా”నితి, యతనం నామ భగవదారాధనరూప మేవ. గీయతే చ భగవతా—“సతతం కీర్తయం” మాం యతస్త”శ్చేతి. యతస్త ఇత్యస్య భగవదాలయనిర్మాణనందనవనపాలనాదికార్యోద్యోగ ఇతి భాష్యేఽభిహితం. యది నిర్గుణాశ్రయణస్య కేవలం మోక్షోపాయత్వ మభివిష్య, తస్మిన్నిర్గుణమాశ్రిత్యే దిత్యేవాభిధాస్యతి. యథా బుద్ధిం నివేశ్యేత్సుక్తం, తథానిర్గుణమాశ్రిత్యే త్సుక్తం. యత్నం కుర్యా దిత్వాహ. యత్నశ్చ తయపాయప్రసర్తనం, ఉపాయస్తు భగవదారాధనరూపః. గీయతే భగవతా—“చతుర్విధా భజంతే మాం జనా సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జ్ఞానో రథార్థో జ్ఞానీ చ భరతర్షభ”ఇతి. అనేన జ్ఞానినోఽపి భగవద్భజన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే. అజీనం భగవానర్చనీయ ఇతి నాత్రసంశయః. భగవతోఽపి కేవల మవ్యక్తోపాసనస్య కేశమహత్త్వ ముచ్యతేహి—“కేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసా”మితి. ఉక్తం చ సగుణోపాసకానాం యుక్తతమత్వ—“స విష్ణో రాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికం, సర్వేషా మేవ ధర్మాణాము

త్తమో వైష్ణవో విధిః" ఇతి చ. ధర్మాణాం మోక్షధర్మాణాం, వైష్ణవోవిధిః, విష్ణుపూజాస్తుతిసమస్కారాదివిధానమిత్యర్థః. అన్యత్ర చ—
 “ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః" ఇత్యాది చ. ఏష ధర్మ ఇతి. సర్వదుఃఖాతిక్రమణసాధనధర్మ ఇత్యర్థః. పూర్వత్ర—“సర్వదుఃఖాతిగో భవే"దిత్యుక్తేః. అన్యత్ర యావజ్జీవం విష్ణ్వర్చనం విధీయతే—“నిత్యం విష్ణ్వర్చనంపరమి"తి. నను “యోగిన స్త్రివిధా భవంతి" త్యారభ్య భగవాన్ విఖనాః సంభక్తనామ్బుం యోగినా మాచారమేవ మాహ—“తత్ప్రతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శ్రుణ్వంతి చక్షుషా దేవతా కారం పశ్యంతి ఘ్రాణేన గంధ మనుభవంతి"త్యాదినా. అతస్సంభక్తవిషయమాత్ర మర్చనాదికం స్యాత్, కథం సర్వసాధారణ్యేనాస్య నిత్యత్వం? మితి చే, ముచ్యతే—ఇదం న భగవదర్చనాదిపరం; దేవతాకారం పశ్యంతి త్యాదినా దేవతాసామాన్యేనాభిధానాత్. తేన హి పూర్వం ముముక్షుణాం సాధారణ్యేన నిత్యం భగవదర్చనం విహితం. వక్ష్యేతి చ ‘సగుణే బ్రహ్మ'ణీత్యాదినా. సగుణం నామ సాకారం, నారాయణరూపం బ్రహ్మేత్యర్థః. తస్యా ష్యర్చాస్వరూపత్వం వక్తవ్యం. బుద్ధి నివేశ్యేతి. తత్ర బుద్ధినివేశనస్య సులభత్వాత్. ఉచ్యతే చ (శ్రీశాస్త్రే) భగవతా భృగుణ—“సాలంబం సగుణంశ్రేష్ఠం సకలం కౌతుకార్చనం, సకామాకామయోర్భగ్యమైహికాముష్మికప్రద"మితి. కౌతుకశబ్దేన బింబ ముచ్యతే. (శ్రీశాస్త్రే) కౌతుకశబ్దః పంచసు బేరే ష్వన్యతఃషివాచకఉచ్యతే. ఆముష్మికం మోక్షం. యత్నం కుర్యాదితి. తదర్చనధ్యానాదిరూపస్య యత్నస్య వివక్షితత్వాచ్చ. తత్ర సిద్ధణోపాసనమాత్రం యది వివక్షితం, సిద్ధణ మాశ్రయేదిత్యేతావతా అలం. బుద్ధినివేశ్య సిద్ధణ మాశ్రిత్యేతి నివేశనాశ్రయణయో స్తుల్యతయోక్తే స్తదుభయానుకూలోన్యాపాగోయత్న. ఇతి యుజ్యతే. తత్ర సగుణే బుద్ధినివేశనానుకూలోన్యాపారః తదర్చాప్రతిష్ఠాపనారాధనాదిరూపః. సిద్ధణాశ్రయణానుకూలన్యాపారస్తు కేవలం సర్వత్ర వాసుదేవోఽస్తీత్యేవం భావనారూపః. సిద్ధణాపేక్షయా సగుణ మేవ పర మితి న సంశయః. సిద్ధణం హేయగుణరహితమాత్రం, సగుణంతు సమస్తకల్యాణగుణభూషితం. (శ్రీశాస్త్రే)మరీచిరాహ—

“ఏవం సకళం సంకల్ప్య” ఇత్యారభ్య “కల్యాణగుణనిధిం ధ్యాయే” ఐతి
 వా సాధికారే భగ్గు రాహు. — “అవ్యయ స్యా ప్యరూపే తు ఆకాశ
 స్యాపమ స్సృష్టతః, ఏతైస్తు నిష్కళం నామ పరమాత్మేతి కీర్త్యతే. ని
 ష్కళం సకళం చేతి నిష్కళం సకళం త్రిధా, సర్వవాదస్తు సందేహైః
 పూర్వపక్షస్తు నిష్కళం. నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ ఇతి శాస్త్రస్య నిశ్చ
 యః, నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యాత్పశ్యాత్సకళ ముచ్యతే. నిష్కళా
 త్వకళో జాతః సర్వత్ర పరిపత్వతే, పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మాత్స
 కళనిష్కళౌ, ఏవం తు సకళం ప్రోక్తం గుర్యా మేత దుదాహృత” మితి.
 అయ మర్థః — బ్రహ్మణో నిష్కళస్వరూప మాకాశోపమం నీరూపం,
 సర్వవ్యాపకమిత్యర్థః. పరమాత్మనో రూపం త్రివిధం — నిష్కళం,
 సకళం, నిష్కళసకళం చేతి. అత్ర కేచిత్ కేవలం నిష్కళ మితి, కే
 చిత్ కేవలం సకళ మితి చ వివదంతి. అత్ర కేవలం నిష్కళ మితి
 పూర్వపక్షః. సిద్ధాంతస్తు నిష్కళా త్వకళం భవతీతి. తత్ర దృష్టాంతః
 పుష్పా త్ఫల మితి. అనేన దృష్టాంతేన పుష్పాపేక్షయా ఫలస్య భోగ్య
 త్వా చైర్విష్య మవగమ్యతే. శ్రుత్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిప్రార్థన
 ముచ్యతే — “భద్రం కర్ణేభిశ్శృణాయామ దేవాః.....యదాయ”
 ఐతి. అయ మర్థః, — హే దేవాః, యజత్రాః భగవంత మారాధయంతః,
 నయం, కర్ణేభి శ్శ్రోత్రైః, భద్రం సర్వమంగళం తద్గుణం, శ్రుణుయా
 మ, భద్రం, అక్షుభి ర్శ్రోత్రైః, తత్స్వరూపం, పశ్యేమ, స్థిరై రంగై
 గుపలక్ష్మిణాః, తుష్టువాంసః తం స్తువంతః, తపాభిః, దేవస్య నారాయ
 ãస్య, హిత మనుకూలం, ఆయు, ర్వ్యశేమ ప్రాపునామ, ఇతి. అత్ర
 దేవాః ప్రతి ప్రార్థనాయాం దేవహిత మిత్యత్ర దేవశబ్దస్య పర
 మాత్మపరత్వం యుక్తం. [శ్రు] “ఏకో దేవో బహుధా సన్ని
 విష్టః, ఏకః పురస్తా ద్య ఇదం బభూవ” ఇత్యారభ్య “అపుషే తు
 దేవ” ఇతి. అత్ర దేవశబ్దేన నారాయణః ప్రతిపాద్యతే; రుద్రాదీనాం
 పూర్వత్రాపరత్ర చ గృహీతత్వాత్. “సహస్రశీర్షం దేవం.....విశ్వం
 నారాయణం దేవ” మితి శ్రవణాత్. నను “దహరం విపాఙ్మ” మిత్యారభ్య
 “తస్మిన్ యదంతః స్తనూపాసితవ్య” మితి రుద్రస్య దహనోపాస్యత్వం శ్రూ
 యతే, పూర్వం తత్ర ‘విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షి’ ఐతి సత్త్వాదితీచే, న్న;

[శ్రు] “స నో దేవ శ్శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు” ఇతి తస్య జ్ఞాన దాతృతయా ప్రార్థితత్వాత్. “శంకచాద్భాన మన్విచ్ఛే” దితి వచనేన

తస్య జ్ఞానప్రదత్వ మవగమ్యతే. తతః ‘యస్మా త్పరం నాపర మస్తి’ త్యారభ్య “పూర్ణం పురుషేణ సర్వ” మిత్యాదినా పురుషశబ్దవాచ్యః పరమపురుషః దహరోపాస్య ఉచ్యతే. దహరం నామ హృదయాకాశం, తస్మి న్ముచాస్యత్వం నారాయణస్యేతి బహ్వ్య శ్శ్చిత్రయ స్స్మృత యశ్చ నిగదంతి. [శ్రు] “స య శ్చాయంపురుషే, య శ్చాసా వాది త్యే, స ఏక” ఇత్యుచ్యతే. ఆదిత్యే నారాయణస్య వాస్తవ్యత్వం ఛాందోగ్యాదిసిద్ధం. ఇత్యల మత్ర విస్తరేణ. నన్వత్ర ఉపాసితవ్య మితి ఉపాసనశబ్దేన ధ్యానం విధీయతే, తతోయత్ర యత్రోపాసనం విధీయ తే నార్చనం తత్ర తత్ర భవతీతి చే, న్ను; ఉపాసనశబ్దః ప్రాయో బాహ్యకరణవ్యాపార ఏవ ప్రయుజ్యతే. దేవ మివ ఆచార్య ముపాసీ తే త్యత్ర కిం ధ్యానం విధేయం? శుశ్రూషా హి తదుపాసనం. ఉపాసన మూపాసన మితి చాభిన్నార్థం. అగ్నౌ హోమక్రియా త ధోచ్యతే. సంధ్యా ముపాస్యే త్యత్ర కిం ధ్యానమాత్ర ముచ్యతే? అపి తు ధ్యా నసహితం జలే నార్హ్యప్రదానాదికం? న చ యుగపత్ ధ్యానబాహ్య కరణవ్యాపారయో సంభవో నేతి వాచ్యం; సంభవ స్సావిరోధాత్. జయసంహితాయాం—“శయనాసనయానాదా వానక్తశ్చాపి భోజనే, హృద్గతం న త్యజే ధ్యాన మానందఫలదం హి త” దితి. విష్ణుధర్మే భగవాన్ శౌనక ఆహ—“ఉత్తిష్టం శ్చింతయ హరిం వ్రజం శ్చింతయ కే శవం, భుజం శ్చింతయ గోవిందం స్వపం శ్చింతయ మాధవ” మితి. అత ఏ వాహా భగవాన్—“యే తు సర్వాణి కర్తాణి మయి సన్నయస్య మత్పరాః, అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసత” ఇతి. అత్ర ధ్యానయక్త మర్చన ముపాసనశబ్దే నోచ్యతే. ఏవం చ సంతతం భగవదారాధనపరత్వం జన్మనః ఫల మితి సిద్ధం. ఉక్తం చ—“మనీషి ణో హి యే కేచి ద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేషాం వై చిన్నతృప్తానాం యోగక్షేమవహో హరిః” “అసన్యా శ్చింతయంతో మాం యేజనాః పర్యుపాసతే, తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం

వహః మృహం” “శరీరారోగ్య మథాంశ్చ భోగాం తైస్సవానుషంగి
కాః, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరిః. సమస్తలోక
నాథస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః, సాక్షా ద్భగవతో విష్ణుః పూజనం జన్మ
నః ఫల”మితి.

నను భగవద్విఖనసూత్రే—“యోఽసా సోఽహం యోఽహం సోఽ
సా విత్యాత్మోపాసనక్రమేణ వా సందధీత”ఇతి. తథా శ్రీపాంచరాత్రే—
“యోఽహంసోఽహ మనేనై వా ప్యద్వైతేన సదైవ హి, ఏవ మేవ సమ
భ్యాసాన్మతిమాః ఛిన్న సంశయః. తత్ప్రభావాచ్చ తేనైవ తథాకా
లేన జాయతే” ఇత్యారభ్య “ధ్యాత్వధ్యేయావిభాగేన యావత్సన్మయ
తాం వ్రజేత్,.....బ్రహ్మసంపద్యతే తదే” తి చ జీవబ్రహ్మణో
రైక్యాభిధానే సతి కథ ముపాస్యోపాసకభావ ఇతి చే, దుచ్యతే—శ్రీ
వైఖానససూత్రవ్యాఖ్యానే శ్రీశ్రీనివాసవేదాంతదేశికేన తదర్థ ఉక్తః.
జీవబ్రహ్మణో శ్వరీరశరీరిభావే నైక్యం, అథవా ౨౨త్మోపాసనక్రమే
ణేతి “మనోబ్రహ్మ ఉపాసీతే” త్యాదా విన స్వాత్మని పరమాత్మ
దృష్ట్యా ఉపాసనం విహిత మితి జ్ఞేయం. శ్రీపాంచరాత్రరత్నాయాం
శ్రీవేంకటనాథవేదాంతదేశికే నైవ మేవ సమర్థితం. అన్యథా “పర
మం సామ్య ముపైతి” “మమ సాధర్మ్య మాగతా” ఇత్యాదిశ్రుతి
స్మృతివిరోధ ఇతి. శ్రీవిఖనసా బ్రహ్మపద మభ్యేతీ త్యే ప్రాక్తం న తు
తస్మయోభవ తీతి. ఉచ్యతే చ—“తాదాత్మ్యానుసంధానం స్వస్య తత్
పూజార్హత్వసిద్ధయ”ఇతి—“స్వాసేన దేవమంత్రాణాం దేవతాదాత్మ్య
సంభవాత్, అప్రాకృతాంగకరణ త్పుజా మర్హతి సాధక” ఇతి.
దేవమంత్రాః పురుషసూక్తాదయః, తై ర్నాన్యస శ్వాస్తోక్తప్రకారః.
“వైష్ణవం వామన మాలభేత స్పర్థమానో విష్ణు రేవ భూ త్వేమాన్
లోకా నభిజయ”తీత్యాదా తాదాత్మ్యప్రతిపాదనం సామ్యఏవ పరస్య
వస్యతి. తథా “బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా” ఇత్యాదాజ్ఞేయం. నిత్య
శుద్ధే భగవతి అశుద్ధ మాత్మానం సంయో జ్యాభేదభావనాయాం
స్వాత్మాపి విశుద్ధో భవతి, అథ తదారాధనయోగ్యోభవతీ త్యాశ
యః. “య ధోదకం శుద్ధేశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం

—◆◆◆ కారణోపనిషత్సంక్రాంతాం విగ్రహాధానపరత్వం. ◆◆◆—

మునేర్విజానత ఆత్మా భవ"తీతి కారణోపనిషది త్రూయతే. తత్తోపని
షది పరమాత్మనో నిష్కళస్వరూపమభిధాయ తస్య సుఖే నోపాసిత
మశక్యత్వా త్సుఖోపాస్యం ప్రతిమార్చనరూపం ప్రతిపాద్యతే. "న
సందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నైనం, హృదా
మసీషా మనసాఽభిక్లప్తో య ఏనం విదు రమృతా స్తే భవన్తి" ఇయం
శ్రుతిః పరమాత్మనో బింబక్లప్తా శ్రీశ్రీనివాసదీప్తితైః ప్రమాణతయో
పన్యస్తా. తదుక్తోఽర్థశ్చ పూర్వం దర్శితః. ఇత ఊర్ధ్వమాసమాప్తి
తదానుగుణ్యేనార్థః ప్రదర్శ్యతే—“యదా పంచావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని
మనసా సహ, బుద్ధిశ్చ న విచేష్టేత తా మాహుః ధరమాం గతం.”
అయ మర్థః—యదా భగవదారాధనకాలే, పంచజ్ఞానాని నేత్రాదీం
ద్రియాణీత్యర్థః. మనసా సహ సాకారేపరమాత్మని, అవతిష్ఠన్తే నిష్ఠితాని
భవన్తి నేత్రం తద్రూపే, శ్రోత్రం తద్గుణశ్రవణే, త్వక్ తస్యస్పర్శే,
జిహ్వ తస్మై త్రోచాచరణే, ఘ్రాణం తదర్పితతులస్యాఘ్రాణే చ, ప్రస
క్తాని, తాం తదవస్థాం, ధరమాం గతి మాహుః ఇత్యభిప్రాయః. “[శ్రు]
“తాంయోగ మితి మన్యంతే స్థిరా మింద్రియధారణాం, అప్రమత్త
స్తథా భవతి యోగీ హి ప్రభవాప్యయా” అయ మర్థః—తాం భగ
వద్విషయాం, స్థిరాం ఇంద్రియధారణాం యోగ మితి మన్యంతే. “[శ్రు]
“నైవ వాచా న మనసా ప్రాపుం శక్యో న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువ
తోఽన్యత్ర కథం త దుపలభ్యతే”. అయ మర్థః—పరమాత్మా నాచా
న లభ్యః, తథా న మనసా, తథా న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువతః, ఆస్తి
కస్యే త్యర్థః. త ద్బ్రుక్షా. అన్యత్ర హృదయా దర్శాయా శాన్యత్ర
స్థానే కథ ముపలభ్యతే? ఇతి. [శ్రు] “అస్తీత్యే ప్రాపలబ్ధవ్య స్తత్త్వ
భావేన చోభయోః, అస్తీత్యే ప్రాపలబ్ధవ్య స్తత్త్వభావః ప్రసీదతి.” అయ
మర్థః—ఉభయో ర్హృదయేబింబేచ, తత్త్వభావేన తత్త్వస్వరూపేణ, ఉ
పలబ్ధప్ర్యా వేద్యః, తత్త్వభావః పరమాత్మస్వరూపం, ప్రసీదతి సుఖో
పాస్యం భవతిత్యర్థః. “అంగష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా సదా
జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః, తం స్వా చ్ఛరీరా త్రుప్తృహేన్ముజా
ది వేషికాం ధైర్యేణ తం విద్యాచ్ఛుక్ర మమృత” మితి. అథ హృదయ

నిష్ఠితః పరమాత్మా కథం ప్రతిమాయా మావాహ్యః? ఇత్యత్రాహ—
జనానాం హృదయే సదా సన్నివిష్టః అంతరాత్మా పురుష శ్రీమ
న్నారాయణః, అంగుష్ఠమాత్రః మనుష్యహృదయానురూపాంగుష్ఠప్ర
మాణ స్సౌ, జనహృదయే స్థిత ఇత్యర్థః. తంపురుషం, ముంజాత్మణ
విశేషాత్, ఇషికాం తదంతస్థితామివ, స్వాత్ శరీరాత్ ధైర్యేణ ప్ర
వృహేత్ పృథక్కుర్యాత్, హృదయాద్భింబే ఆవాహయే దిత్వర్థః.
అత్రాంతరాత్మాపురుష ఇతి పరమాత్మా గృహ్యత ఇతి వేదాంత
శాస్త్రప్రమితాధికరణే నిర్ణీతం. తం విద్యాత్ ఉపాసీత, ఆరాధయే
దిశి యావత్. భగవతా మరీచినా శ్రీశాస్త్రే ఉచ్యతే—“ఏవం సదా
ధ్యాతు మశక్యత్వా ద్భింబాది మ్హవా హ్యర్చయే”దితి. న చాత్ర
హృదయ ఏవ ధ్యేయత్వ మభిధీయతే ఇతివాచ్యం; తథాసతి పృథక్కు
రణోక్తే ర్వ్యర్థత్వాత్. యది హృదయపాస్యత్వం వివక్షితం, తర్హి తం
విద్యా దిత్వలం. అత ఉక్తార్థ ఏన పృథక్కురణే స్వరసః; ముండోపని
షది—“యదా పశ్యత్యన్య మిశ మస్య మహిమాన”మితి వాక్యే
చాయ మరః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. అన్యం స్వవ్యతిరీక్తం ప్రతిమాయాపీ
ణం, పశ్యతీత్యర్థః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల

లిలకశ్రీవరదరాజసూరిసంధనస్య శ్రీకృష్ణాంబి

కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార

విందస్కంధజనితశ్రీమన్నారాయణ

పారమ్యవగమస్య సుందరరా

జస్య కృతి ఘాత్యమబ్ర

హ్నవిద్యాసారే ద్వి

తీయోఽధికారః.

శ్రీరామభద్రః

ప్రేయతాం.

శ్రీ

శ్రీ రఘు.
శ్రీనివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యసారః.

తృతీయాధికారః.

—◆◆◆ క్రీడాశబ్ద స్వార్థాంతరస్వీకారేఽనుపపత్తికథనం. ◆◆◆—

“ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మనిదాం వనిష్ఠ” ఇతి శ్రుతేః కేచి దేవ మాహుః—స్వాత్మాభిన్నే పరమాత్మని క్రీడా, నతు పుత్రాదా యస్య తథా రతి ర్యస్యతాదృశః, క్రియావాఞ్ జ్ఞానధ్యాన వైరాగ్యక్రియావాఞ్, బ్రహ్మవిదాం వనిష్ఠ ఇతి. తన్న మనోరమమ్; అస్యా ముపనిషది బహుత్ర జీవబ్రహ్మణో ర్భేద ఏవ ప్రతిపాద్యతే. తథా రూపవత్త్వంచ—[[శ్రు] “ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా స మానం వృక్షం పరివస్వజాతే” ఇతి—“సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః, జుప్తం యదా పశ్య త్యన్యమీశ మస్య మహిమాన మితి వీతశోకః” ఇతి. అయమర్థః—అనీశయా భగవదధీనత్వాత్ స్వయ మసమర్థయా, మాయయా ముహ్యమానః, పురుషో జీవః, శోచతి. యదా జుప్తం సమస్తసురమునిసేవితం, అన్యం స్వహృదయా దావిర్భూత మర్పారూపిణం, ఈశం నారాయణం, “ప తిం వీశ్వస్యా త్యేశ్వర”మితి శ్రుతేః; పశ్యతి. తదాఽస్య మహిమానం చ పశ్యతి, తదా వీతశోకో భవతీతి. “యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం, తదా విద్వాత్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనం పరమం సామ్య ముపైతి”. అయమర్థః—యదా సమారాధనకాలే, పశ్యతీతి పశ్యో జీవః, రుక్మవర్ణం స్వర్ణమయత్వాత్ స్వర్ణాలంకృతత్వాద్వా సువర్ణచ్ఛాయం, ప్రతిమాయాపం, బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య, యోనిం జన్మకారణమ్, పురుషం పరమపురుషం, పశ్యతే, తదా, పుణ్యపాపే విధూయ, నిరంజనః కర్మలేపరహితః, పర

మం సామ్యం భగవత్సాయుజ్యం, ఉపైతీతి. ఉచ్యతే మహాభారతే
 “సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణుః ప్రసన్నవదనేక్షణం, కృత్వాఽఽత్మనః
 ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః, తా మర్చయే త్తాంప్రణమే త్తాం స్మరే
 త్తాం విచింతయేత్, విశ త్యపాస్తదోష స్తు తామేవబ్రహ్మరూపిణీ”
 మితి—“ప్రాణో హ్యేష య స్సర్వభూతై ర్విభాతి విజానన్ విద్వాన్
 భవతే నాతివాదీ, ఆత్మక్రీడ” ఇత్యాది. అయ మర్థః—ఏషప్రాణః పరమా
 త్మాయః, సర్వభూతైః పాంచభౌతికశిలాదిరూపేణ ఉపలక్షిత ఇత్యర్థః. వి
 భాతి విశేషేణావిర్భూయ భాతి. తం విజానన్ విద్వాన్, అతివాదీ ప్రతి
 మారూపిణం భగవంత మతీత్య వదతీతి తథోక్తో, నభవతే. అయం
 పరమాత్మైవేతి వదతీత్యర్థః, స; ఆత్మనా పరమాత్మనా, ప్రతిమారూపి
 ణా సహ, క్రీడతి పూర్వోక్తరీత్యా విహరతి. అచేన బాహ్యకరణవ్యాపార
 రూపక్రియోక్తా. క్రీడా బాహ్యసాధనసాపేక్షేత్వక్తః. కేవలం బాహ్య
 కరణవ్యాపారేణ కిమపి న ప్రయోజనం. అత ఆహ—“ఆత్మరతి” రితి.
 రతిర్నామ ఇచ్ఛావిశేషః. సా హి నాయకస్య నాయికాయాం, నాయి
 కాయా నాయకే వా యది, కావ్యనాటకయోః శృంగారరసస్య స్థాయి
 తాం ప్రాప్నోతి. గురుదేవతావిషయా యది భక్తినామా భావః. భక్తి
 సాధన ముపాసన మిత్యేతే ఏకార్థకా ఇత్యాహుః ఏవం చ రతి ర్నా
 నసక్రియా. సా తు బాహ్యసాధననిరపేక్షా. ఉక్తరూపభగవద్విషయో
 భయక్రియావతో బ్రహ్మవిద్యరిషత్త్వం యుజ్యతే. ఉభయో రపి మాన
 సత్వే పృథగ్గ్రహణంవ్యర్థ స్వాత్; రత్యపేక్షయా క్రీడాయా, క్రీడా
 పేక్షయా రతేర్వా వ్యతిరేకాభావాత్. ఉభయక్రియావత్త్వ మేవ
 శ్రేష్ఠ మి త్యాశయే నాహ భగవాన్ విఖనాః—“భక్త్యా భగవంతం
 నారాయణ మర్చయే” దితి. తత్రా ప్యర్చయే దితి సాత్వాద్విహితత్వా
 దర్చనస్య ప్రాధాన్యం. న చ—యుగపథ్యానార్చనక్రియయో స్సంభవౌ
 న స్సాన్య దితి వాచ్యం; ధ్యానం నాను హి తదేకచింతనం. తిస్య విష
 యాంతరవర్తిత్వేఽపి బహిస్తదన్యవిషయా క్రియా సంభవ త్యేవ.
 కామినీ సదా జారవిషయచింతనపరాఽపి గృహకృత్యం కరోత్యేవ.
 శ్రూయతేహి—“యోషా జార మివ ప్రియ” మితి. తథా సతి ఏక
 విషయయో ధ్యానార్చనయో స్సమం సంభవః కథం నోపపద్యతే?

ఉచ్యతే—“మాం ధ్యాయంత ఉపాసత” ఇతి. స చ-అస్తు నామ సమాపం బ్రహ్మ. తేన సహ మనసాకల్పితై స్త్రిసాధనైః క్రీడా యది తస్మాత్కరీడత్వం భవత్యేవ, కిమర్థం బాహ్యవ్యాపారా? ఇతి వాచ్యం; భగవద్విషయే కేవలం మానసోపచారా త్కాయితోపచారస్య క్రైష్ణ్య ప్రతిపాదనాత్. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా—“మానసీ హమామపూజా చ బేరపూజా త్రిధాస్మృతా” ఇత్యారభ్య “యథోప యోగశక్యత్వా త్కర్తుం పుష్పాదిపూజనం, చతుషః ప్రీతికరణా న్మనసో హృదయస్య చ. ప్రీత్యా సాజాయతే భక్తి ర్భక్తస్య సులభో హరిః, తస్మాత్ప్రియాణా మేతేషాం బేరపూజా విశిష్టత” ఇతి. భగవతా చోచ్యతే భృగోశ్చ మునిశ్రైష్ట్యం—“మహర్షీణాం భృగు రహ” మితి. మనః కల్పితద్రవ్యై రారాధనాపేక్షయా సాక్షా ద్ద్రవ్యై రారాధనం శ్రేష్ఠ మిత్యత్ర విచికిత్సా? అత ఏవ తత్తద్ద్రవ్యాలాభే తత్తదబద్ధ్యా పుష్పై రర్చన ముచ్యతే. తేషా మ ప్యలంభే మనసా భావనం చ విధీయతే—“శ్రేయాక ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా ద్దానయజ్ఞః పరంతప” ఇతి. అన్యార్థఏవముక్తః ఉభయాకారే కర్మణి ద్రవ్యమయా దంశాన్ జ్ఞానాంశశ్చేయా. అన్యథా “పత్రాపుష్ప ఫలం తోయం యోమే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ” త్యాది నోక్తస్య పత్రాదిద్రవ్యదాన స్యాత్కార ప్రయత్నేన భగవదంగీకారప్రతిపాదనవిరోధః. మోక్షధర్మే—“యాః క్రియా స్సప్రయక్తా స్స్వ్య రేకాంతగతబుద్ధిభిః, తా స్సర్వా శ్చిరసా దేహ ప్రతిగృహ్ణంతవై స్వయ” మితి. ఏవంచ సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా బ్రహ్మ విద్యా నామ పరమాత్మోపయజపహోమార్చనధ్యానాత్మికా ప శే త్యుచ్యతే, నైపుత్రమవిద్యా. ఇయం విద్యా బ్రహ్మణా ప్రథమ మధ ర్వాయ ప్రోక్తేతి శ్రూయతే ముండోపనిషత్—“బ్రహ్మదేవానా” మిత్యారభ్య “అధర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ చా” హేతి. బ్రహ్మశబ్దనాచ్య ఏవ విఖనావిఖనసగత్యాదిశబ్దానాం చాభిధేయ ఇత్యుక్తం, అధర్వ శబ్దేన భృగుమహాముని రుచ్యతే ఇత్యవగమ్యత ఇత్యుక్తమ్. ఆరాధ నాత్మికా ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా విఖనోపరనామ్నా బ్రహ్మణా భృగు ముఖ్యభ్యః పుత్రేభ్య ఉపదిష్టేతి సమవగమ్యతే. భగవతే ఏకాదశ

స్కంధే సప్తవింశాధ్యాయే భగవంత ముద్ధవః పృచ్ఛతి—“క్రియా
యోగం సమాచక్ష్య భవదారాధనం విభో” ఇత్యారభ్య “నిస్సృతం
త్వన్ముఖాంభోజా ద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో
దేవ్యై చ భగవాన్ భవ”ఇతి. అతో వృద్ధహరీతస్సృతౌ అష్టమా
ధ్యాయ—“అథ వత్సామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజావిధింపరిం, శ్రౌతం
మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః. వైఖానసై శ్చ భృగ్వా
ద్యై”రిత్యాది. తత్రైవ—“పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయం
మచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేతి” మితిచ.
తథా విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః—“కథయామి యథాపూర్వ” మిత్యా
రభ్య “బ్రహ్మణో వ్యక్తజన్మన”ఇత్యంతం. శ్రూయశేచ. తస్యాం—
“తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ”ఇతి—“క్రియావా నేష
బ్రహ్మవిదాం వరిష”ఇతి చ—“నాయ మాత్మాబలహీనేన లభ్యో న
చ ప్రమాదా త్తపసో వాప్యలింగాత్, ఏతైరుపాయై ర్యతశే యస్తు
విద్వాన్ తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ”ఇతి. అయమర్థస్సుటం
విఖనసబ్రహ్మణా సూత్రేభిర్యతే—“నిత్యం గృహే దేవాయతనే
వా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయే”దిత్యాదినా. తదుపరిష్ట
మర్థం ప్రపంచయన్తి శ్రీభృగ్వాదయో మహర్షయః. (శ్రీశాస్త్రీ) వాసా
ధికారే భృగుః—“వైదికే నై వ మార్గేణ మస్తై ర్వేదోద్భవై స్తథా
సమాహితమనా భూత్వా పూజయన్విష్ణు మవ్యయం. తస్య విష్ణోః
పదం గచ్ఛే”దితి. భృగ్వాదీనాం మహర్షిత్వం, తేషాం చ భృగో
ర్ముఖ్యత్వం భగవతైశ్చాచ్యతే—“మహర్షయ స్సప్త పూర్వ”ఇత్యా
దినా—“మహర్షీణాం భృగురహ” మిత్యనేన చ. కిమధికేన? ముండో
పనిషదాద్యక్తపరమాత్మోపాసన మేవ శ్రీవిఖనసభృగుమరీచికాశ్య
చాత్రిభిః శ్రీవైఖానసభగవచ్చాస్త్రీ ప్రపంచిత మితి నిష్కర్షః. కించ
(శ్రీశాస్త్రీ) వాసాధికారే భగవతా భృగుణోచ్యతే—“మమాపి దేవ
దేవేన బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా, యదుక్త మనుమానార్థం పూర్వ మేవ
ప్రదర్శితమ్”ఇత్యారభ్య “ఘంటానినాదవ త్పూర్వం ప్రణవం సమ్య
గుచ్ఛరేత్”ఇత్యాదినా ప్రాణాయామం విధాయ “ప్రణవౌ ధనుశ్చరే

హ్యత్తా బ్రహ్మ త ల్లక్ష్మ్య ముచ్యతే, అప్రమత్తేన వేదవ్య"మితి. ఏతదుపనిషద్వచన మేవ తత్ర దృశ్యతే, భృగోర్భిక్షాణోపదేశా చ్చ.

—◆—◆—◆ ఉపనిషత్సృతిచారిత్రపురుషశబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్. ◆—◆—◆

నను ముండోపనిషది సయాపస్య బ్రహ్మణః క్రియారూపముపాసనం విధీయత ఇతి బ్రూషే! అస్తు నామ, తదంగీకుర్కః; త న్నారాయణ విషయ మితి కథ? మితి చే, దుచ్యతే—బ్రహ్మణాఽధర్వామోపదిష్ట మిత్యుక్తం. అధర్వాపరనామధేయో భృగు రితి నిర్ధారితం. భృగుణాచ నారాయణోపాసన మేవ ప్రపంచితం నాస్యత్. కించ తత్ర శ్రూయతే—“యథా నద్య స్స్వందమానా స్సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ, తథా విద్యా న్నామరూపా ద్విముక్తః పరా త్పరం పురుష ముపైతి దిశ్య"మితి. పరః పురుషో నారాయణ ఇతి న విదితం కే నానుస్మత్తేన? “అథ పురుషో హవై నారాయణ" ఇతి శ్రుత్యా కేవలం పురుషశబ్దోఽపి నారాయణవాచక ఇతి జ్ఞాయతే. అత్ర చ “యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తార మిశం పురుషం బ్రహ్మయోని"మితి శ్రూయతే. శ్రీశాస్త్రే—“సువర్ణ వర్ణం రక్తాస్యం రక్తనేత్రం సుఖోద్భవా" మితి భగవత స్స్వర్ణవర్ణత్వ ముచ్యతే. పునశ్చాత్రశ్రూయతే—“ఉపాసతే పురుషం యే హ్య కామాస్తే శుక్ర మేత దణివర్తన్తి ధీరా"ఇతి. అత్రోపాసత ఇతి భగవదర్చన మేవాభిధీయతే. ఉపాసనాశబ్దః ప్రాయః కాయకక్రియా రూపసేవాయా మేవ వర్తత ఇత్యుక్తం. శుక్ర మతివర్తన్తితి. న పున ర్జ న్నాపున వస్తీత్యర్థః. శుక్రం నామ జననహేతుభూతం శుక్లం. ఛాందోగ్యే చ పురుషశబ్దః పరమపురుషవాచకతయాశ్రూయతే—“య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష"ఇతి. అస్య దేవతాస్థరపరత్వం న భవతి; అగ్రే—“కవ్యాసం పుండరీక" మిత్యాదినా తస్య పురుషస్య పుండరీక సమయనత్వప్రతిపాదనాత్. వష్టాభ్యాయాస్తే భగవద్వచనం—“యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావా భజతే యో మ్మాం స మే యుక్తతమో మత"ఇతి. అనేన సర్వవిధయోగిభ్యోఽపి భగవత్ప్రేతిమాఽఽరాధనక్రియావత ఏవ సర్వశైష్ట్యం ప్రతిపాద్యతే. తథాహి—మద్గతేనాంతరాత్మనా మన్ని

ష్ఠితమనసా, మయినిరంతరం మనోనివేశ్యేత్సర్వం. తథా వక్ష్యతి—“మ
య్యావేశ్య మనోయే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత”ఇతి. అనే నావి
చ్చిస్త్రస్మరణ ముక్తం. శ్రద్ధావాన్ న్యాయేన మదారాధనోపయుక్త
ద్రవ్యార్జనే త్వరావాన్, మాం, భజతే సేవతే. సేవా నామ పరి
చర్యా, అర్చనప్రణామస్తుత్యాదిరూపాక్రియా. తాం కరోతి, స మే
యుక్తతమ ఇతి. అ త్రాయం సంగ్రహః—నిరాకారస్య పరమాత్మనః
స్వభక్తోపాసనానుకూలతయా స్వసంకల్పేన సాకారత్వే ప్రమాణ
భూతాశ్రుతయః—“ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తు పాదే” “యదా పశ్యః
పశ్యతే రుక్మవర్ణ”మిత్యాదయః. “రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్య”మితి మన్వా
ద్యాస్మృతయోబహ్వయః. సాకార స్యాపి తస్య నారాయణస్వరూ
పత్వే ప్రమాణభూతా శ్రుతయః—“యథా కవ్యాసంపుండరీక మేవ
మక్షిణీ”త్యాద్యాః స్మృతయస్తు— “రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్యం
విద్యా త్తం పురుషం పర”మితి. పరమపురుషో విష్ణు రితి సిద్ధమేవ.
విష్ణో రేవ ముముక్షుభి రర్చనీయత్వే శ్రుతయః—“ప్రపః పాంత మం
ధస”ఇతి—“త మాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ”ఇతి. అత్రాత్మ
శబ్దేన హృదయ ముచ్యతే. తత్రత్యః పురుషో నారాయణఏవ. కాత
కోపనిషదిచ—“త మాత్మస్థం యేననుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం సుఖం
శాశ్వతం నేతరేషా”మితి. తత్రాత్మశబ్దేన హృదయ మేవ గృహ్యతే.
తత్రత్యః పురుషో విష్ణు రేవేతి స్ఫుట మవగమ్యతే. తత్రపూర్వం—“విజ్ఞాన
సారధి ర్యస్తు మనఃసంగ్రహవా న్నరః, సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి త
ద్విష్ణోః పరమం పద”మితి. తత్రైవ—“పురుషా న్న పరం కిచ్ఛి త్సా
కాష్టా సా పరా గతి”రితి చ విద్యమానత్వాత్. పురుషశబ్దవాచ్యశ్చ
నారాయణ ఏవ; నిరుపాధితయా గృహీతత్వాత్. ఉచ్యతేహి—“భగవా
నితి యశ్శబ్ద స్తథా పురుష ఇత్యపి, నిరుపాధి తు వర్తతే వాసుదేవే
మలాశయే”ఇతి. వాసుదేవస్య హృదయేధ్యేయత్వం ధ్యానబిందూ
పనిషది—“అష్టపత్రం తు హృత్పద్మం ద్వాత్రింశత్కే—సరాన్వితం,
తస్య మధ్యే స్థి” భాను ర్భానుమధ్యగత శ్వశీ. శశిమధ్యగతోపహ్ని
ర్వహ్నిమధ్యగతా ప్రభా, ప్రభామధ్యగతం పీతం నానారత్నప్రవేష్టి
తం. తస్య మధ్యగతం దేవం వాసుదేవం నిరంజనం, శ్రీవత్సకాస్తుభా

రస్మం ముక్తామణివిభూషితం, శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రకోటిసమ
ప్రభం. ఏవంధ్యాయే నృహవిష్ణు”మితి. ఘృష్యతే శ్రుతిభి ర్నారాయ
ణస్య స్పష్టం పరమాత్మత్వం; “నారాయణపరంబ్రహ్మ” ఇతి—“ఏకః
పురస్తా ద్య ఇదం బభూవ యతోబభూవ భువనస్య గోపాః, య
మప్యేతి భువనం నాంపరాయే స నో హవిర్భూత మి వాయుషే
త్తదేవ”ఇతి. అత్ర దేవశబ్దేన నారాయణోఽభిధీయతే. పూర్వత్ర
“యో బ్రహ్మ బ్రహ్మణ ఉజ్జహార”ఇత్యాదినా రుద్రాదీనా ముక్త
త్వాత్. అశ్చ నారాయణ సైవైవత్ర జగత్కారణత్వాదికం ప్రతి
పాద్యతే. నను శ్రుత్యంతరే—“శివ ఏవ కేవలః” “శంభు రాకాశ
మధ్యే.” “ఏకో రుద్రో న ద్వితీయాయ తథే”ఇత్యాదిగా రుద్రస్య కార
ణత్వ మభిధీయతే. త త్కథం నారాయణస్య కారణత్వః? మితి चे, దుచ్య
తే—తత్ర శివాదిశబ్దై ర్హరి రేవ ప్రతిపాద్యతే, సత్త్వస్యః; అన్యత్ర
హరే శ్శివాదిశబ్దైః ప్రతిపాదితత్వాత్. అత్రైవ—“శాశ్వతం శివమచ్యుత”
మితి—“విశ్వశంభువ”మితి చ వర్తతే. రుద్రశబ్దశ్చ తత్పరతయా నేతుం
శక్యతే. నచ—“ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం విభుం త్రిలోచనం నీల
కంఠం ప్రశాంతం, ధ్యాత్వాముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్త
సాక్షిం తమసః పరస్తాత్” ఇత్యత్ర ఉమాసహాయత్వాదీనాం హరి
పరతయా నేతు మశక్యత్వా ద్రుద్ర ఏవ జగత్కారణమితి వాచ్యం;
తత్రాపి నారాయణ సైవ కారణత్వప్రతిపాదనాత్. తత్కథః? మితి
పృచ్ఛసి యది సమవధేహి. నీలకంఠం ధ్యాత్వా తత్ప్రసాదేన తమసః
పరస్తా ద్వర్తమానం హరిం గచ్ఛతి, జానాతీత్యర్థః; గత్యర్థానాం ధాతూ
నాం జ్ఞానార్థకత్వాత్. “శంక రాజ్ఞానమన్విచ్ఛే”దితిహ్యుచ్యతే. ఆనుశా
సనికేచతుశ్చత్వారింశాధ్యాయే—“ఆత్మభూతో వాసుదేవో హ్యని
రుద్ధో మతో స్థితః, సంకర్షణోఽహంకారే చ ప్రద్యుమ్నో మనసి స్థితః.
అన్యథా చ చతుర్థాయ తత్సమ్యక్ స్ఫోట మర్హతి, హిరణ్యగర్భపి
త్రాఖ్యో యత్ర బ్రహ్మ వ్యజాయత. బ్రహ్మణ శ్చాపి సంభూత శ్శివ
ఇత్యవధార్యతాం, శివా త్కుద స్సంబభూవ ఏతత్సృష్టిచతుష్టయం”
ఇతి. కించ పురుషసూక్తే—“ఆదిత్యవర్షం తమస స్థు పారే” ఇతి

యనుచ్యతే త దే వాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. పురుషసూక్తస్య నారాయణపరత్వం తు శ్రుతిస్మృత్యాదిభి స్సుస్పష్టమవగమ్యతే. తదప హోక్షితు మనున్మత్తః కో వా ప్రవర్తేత? ఇత్యలం విస్తరేణ. భగవదర్చనే స్మృతయ స్తు బహ్వ్యః. కాశ్చిదుదాహృతాః. అపి చ శౌనకః—“శ్రుతిషు ప్రబలా మంత్రా స్తే వ్యవస్థాభ్యాత్మవాదినః, తత్రాపి పౌరుషం సూక్తం న తస్మా ద్విద్యతే పరం. ప్రాయశ్చిత్తే జపే చైవ జ్ఞిష్టో నారాధనేషు చ, మోక్షే వశ్యేఽగ్న్యూపస్థానే సుపుత్రప్రాపణే తథా. సర్వకర్మఫలావాప్తా వాగోగ్యమృత్యునాశనే, ఏతే వ్యర్థేష్విదం సూక్తం మునయో వినియుంజత”ఇతి. మనుశ్చ పురుషసూక్తస్య విష్ణుపరత్వబ్రవీతి—“బ్రహ్మయజ్ఞే జపన్ సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిం, స సర్వాం స్తు జపే ద్విద్యాన్ సాంగోపాంగాన్ ద్విజోత్తమ”ఇతి. వ్యాసః—“తద్విష్ణో రితి మస్తేణ సూక్తేన పురుషేణ నా, అనాది మధ్యవిధనం విష్ణు మారాధయేద్దివి”. అపరాచ్యే—“అష్టాక్షరేణ దేవేశ మర్చయే దచ్యుతం నరః,” హారీతః—“ద్విజః పురుషసూక్తస్య విధినా విష్ణు మర్చయే”దితి. శాండిల్యోపనిషది—“దివా న పూజయే ద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతం పూజయే ద్విష్ణుం దివారాత్రం న పూజయే”దితి. అయమర్థః—నాసికాయా దక్షిణే పింగళా, తత్ర చరతి సూర్యః. వామ ఇడా, తత్రచరతిచంద్రః. యదా దక్షిణే వాయు శ్చరతి తదానివా, యదా వామే చరతి తదా రాత్రిః. మధ్య నాడీ సుషుమ్నా, యదా వాయు స్తత్ర తదా న దివా న రాత్రిశ్చ, తదానీం పూజయే దితి.

—◆◆◆అర్చనస్య మోక్షఫలత్వే శ్రుతియః◆◆◆—

“ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామా స్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా” ఇతి. అ శ్రోపాసనం నా మార్చన మేవ వక్తవ్యం. పురుష శబ్దశ్చ నారాయణపరః.

అన్యే తు పురుషం బ్రహ్మవిద ముపాసతే పూజయంతీతి వ్యాచక్షతే. త స్స మనోరమా; పురుషశబ్దస్య బ్రహ్మవిత్పరత్వే మానా భావాత్. కిం చ అకామైః పరమపురుష ఏవ పూజ్యః. తత్పూజనస్యైవ శుక్రాతివర్తనసాధనత్వం యుక్తం. అయ మర్థో భగవత్తే ప్రాచ్యతే—

“మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత”ఇతి. [శ్రు]
 “నాయ మాత్మా బలహీనేన లభ్య”ఇత్యారభ్య“విశేషే బ్రహ్మధామే”తి.
 అత్రాలింగా త్ప్రతిమారహితా త్తపస్సో ధ్యానా చ్ఛన లభ్య ఇతి
 చార్థోయుక్తః. “తప ఆరోచన”ఇతి ధ్యానో స్తపశ్శబ్దస్య ధ్యానపరత్వ
 ముపపద్యతే. ఉత్తరత్ర—“ఏతైరుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్యా”నితి చ
 శ్రూయతే. ఉపాయస్య ప్రతిమార్చనాదిరూపత్వం యథా యుజ్యతే,
 న తథాఽన్యరూపత్వం. అర్చనస్య పరమోపాయత్వం హి మత్వా భగ
 వాక్ విఖనాః—“భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే తద్విష్ణోః
 పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత”ఇతి బ్రూతే. తస్య సూత్రే శ్రుతిప్ర
 మాణావినా న కోపి విధి స్సాధ్య దీతి తత్సూత్ర మోమూలచూడం
 పరిశీలయతాం వినుషాం సువిదితం భవేత్. స హి మహత్మా భగవ
 దంశభూతః. తచ్చిష్యభూతో హి భృగుః. స హి మహర్షీణాం శ్రేష్ఠ ఇతి
 భగవతైవోచ్యతే—“మహర్షీణాం భృగు రహ”మితి. తస్య వైఖాన
 సత్వం హాసీతో ప్యాహ—“వైఖానసైశ్చ భృగ్వద్యై”రితి. ఇత్యల
 మప్రకృతేన.

—◆◆◆ అథ జన్మరహితస్యాపి పరమాత్మనోఽర్చనతారే ప్రమాణాని. ◆◆◆—
 శ్రుతిః—“అజాయమానో బహుధా విజాయత”ఇతి—“అవి సన్నిహితం
 గుహచరం నామ” ఇతి స్మృతిస్తు—“అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతా
 నామీశ్వరోఽపి సత్. ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మ
 మాయయా”ఇతి. అన్యత్ర—“అర్చనతారరూపేణ లోకే ఽస్మిం
 శ్చైతరూపన, అనతారం కరిష్యామి హియా లక్ష్మ్య సమన్విత”ఇతి.
 హియా, భూమ్యేత్యర్థః.

—◆◆◆ అథ పరమాత్మనశ్శిలాదిప్రతిమాతాదాత్మ్యశ్రుతయః. ◆◆◆—
 “యతో వీరః కర్మణ్య స్సుదత్తో యుక్తగ్రావా జాయతే
 దేవకామ”ఇతి—“పితృగరూప స్సుభనో వయోధా శ్శృష్టి వీరో జా
 యతే దేవకామ”ఇతి—“శృష్టితుబలవాక్ బలీ”తినిఘంటుః. [శ్రు]
 “అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే”ఇతి—“యద్దేవానాం చక్షుష్యాగో
 అస్తీ”తి. “చక్షుషి దేవానా మాగో విష్ణోర్దీక్ష దేవా దృష్ట్యాఽప్య
 సమస్కారాదిరూపోఽపరాధ” ఇతి మాధవీయవ్యాఖ్యా. వారాహ

పురాణే ద్వాత్రింశదపచారకథనే అప్రణామస్య అపరాధత్వ ముక్తం. ప్రతిమాయూపం వినా దేవానాం దర్శనాసంభవాచ్ఛృతి రియం దేవా నాంప్రతిమాయూపత్వే ప్రమాణం. దేవానాం సాక్షాత్ స్వరూప దర్శనే కో వా స ప్రణమేత్? తాదృశాజ్ఞస్య కథం వా దేవదర్శనం స్యాత్? యద్యపి విష్ణుం వినాఽన్యేషాం దేవానా మర్చయాపేణ విర్భావే శక్తి ర్నాస్తి. తథా ప్యుపాసకానుగ్రహాయ విష్ణు రేవ తత్త ద్రూపేణావిర్భవతి. అతస్సాచ్యతే భగవతా—“కామై స్సైస్సైహక్తుత జ్ఞానాః ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః, తం తం నియమ మాసాయ ప్రకృ త్యా నియతా స్వయా. యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్శ్రద్ధ యాఽచ్చితు మిచ్ఛతి, తస్య త స్యాచలాం శ్రద్ధాం తా మేవ పిదధా మ్యహ”మితి. అపే చ—“యే త్వస్యదేవతా భక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్యితాః, తేఽపి మా మేన కౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వక”మితి. స్మృతీస్తు—“దేవా స్మషీక్ మనుష్యాంశ్చ పితౄన్ గృహ్యశ్చ దేవ తాః, పూజయిత్వా తతః పశ్చాద్బ్రహ్మ శ్చేషభు గ్భవే”దితి. మాన వ్యః పూర్వ ముదాహృతాః. తత్రతత్రవ్యాఖ్యాతృభిశ్చ దేవతాః పాపాణాదిసుయీః విష్ణోద్విప్రతిమా ఇతి విష్ణుప్రధానాభిహితా. శ్రూయ తేచ—“సమాహతశ్రద్ధావిత్రో భూత్వే”త్యాది.

—◆◆◆ అథ సన్న్యాసి నా మపి భగవదారాధనే శ్రుతయః. ◆◆◆

శాట్యాయనీయోపనిషది—“కుటిచకో బహూదక శ్చాపీ”త్యారభ్య “పంచ యజ్ఞా వేదశరః ప్రవిష్టాః క్రియావంశోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా” మితి “విష్ణుక్రీడావిష్ణురతయో విముక్తా” ఇత్యాదిశ్చ. అత్ర విష్ణుక్రీడా ఇతి ప్రతిమాయూపి జ్ఞేన విష్ణునా హి క్రీడా సంభవతి. నా చ తదు పచారరూపా. రతి ర్నామభక్తిః. విష్ణుభక్తిరహితస్య బ్రహ్మవిద్యా యాం నాధికారి ఇతి శ్రూయతే అవ్యక్తోపనిషది—“స చేమాం బ్రహ్మ విద్యా చుశ్రద్ధధానాయ బ్రూయా న్నసూయావతే నానూచా నాయ నావిష్ణుభక్తాయ నాస్మృతినే”ఇతి. హంసోపనిషది—“అథ నారదో భగవన్తం పరిపృచ్ఛతీ”త్యుపక్రమ్య “యతో బ్రహ్మప్రాప్త్యై యతతే తస్మా ద్యతిః” ఇత్యాదినా యతిలక్షణం ప్రతిపాద్య తేన యోగినా “దివ్యసైద్ధసమ్యక్తాదిషు మదర్చనం విశిష్టంభవతీ”త్యుచ్యతే. శ్రీశా

స్త్రీ—“దేవైః ప్రతిష్ఠితం దివ్యం ఋషిభిః కృత మార్షకం, పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యై ర్థానుషస్థలం. భక్తానుకంపయా చేనై యస్మి న్నావిర్భవే త్వయం, తత్త్వయంభువ ముద్దిష్ట” మిత్యభిధీయతే. సైద్ధం పురాణసిద్ధం. సువ్యక్తం, స్వాయంభువ మిత్యర్థః. కించ మోక్ష హేతుత్వం భగవద్భజనస్య, జ్ఞానహేతుత్వం రుద్రభజనస్య చ శ్రూయతే గర్భోపనిషది—“యది యోగ్యాః ప్రముచ్యేయం ప్రపద్యే పరమేశ్వరం, భర్తం పశుపతిం రుద్రం మహాదేవం జగద్గురు”మితి. అత్ర జగద్గురు మిత్యనేన త స్యాజ్ఞాననివర్తకత్వ ముచ్యతే; “గుశబ్ధ స్త్వంధకార స్సాన్యత్ రుశబ్ధ స్తస్మి ర్గోధకః, అంధకారినిగోధత్వాద్గురు రిత్యభిధీయతే”ఇత్యుక్తే. తతః “గర్భవాసాత్ప్రముచ్యేయం యది విష్ణుం భజేహృది, అమృతప్రపదమానందం నారాయణ మసామయ”మితి. అత్రామృతప్రపద మిత్యనేన భగవతో ముక్తిదాయత్వ ముచ్యతే, కించ అనేకత్ర విష్ణుపదం ప్రాప్నోతీతి మోక్షస్య భగవత్ప్రాప్తిరూపత్వ ముచ్యతే కథోపనిషది—“సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద”మితి. ఆత్మబోధోపనిషది—“తస్మా ద్దోషమోనారాయణాయేతి మన్తోపాసకః వైకుంఠభువనం గమిష్య”తీతి. నారదపరివ్రాజకోపనిషది—“తద్విష్ణోః పరమం పదం యత్ర గత్వా న నివర్తనే యోగిన స్సూర్యో న తత్రేభాతీ”తి. గూఢారుణికోపనిషది—“ఓం హే ఓంహీత్యే తదుపనిషదంవిన్యసే ద్విద్వా య ఏవం వేద”ఇత్యారభ్య“తద్విష్ణోః పరమం పద”మితి. త్రిపురాతాపిన్యపనిషది—“తద్విష్ణోః పరమం పదం చక్షు రాతతం విష్ణో స్సర్వతోముఖస్య” ఇత్యారభ్య “విష్ణో స్తత్పరమం పద”మితి. వరాహోపనిషది ఉపసంహారే—“తద్విష్ణోః పద”మితి. శాట్యాయనోపనిషది—“విష్ణాత్మకా విష్ణు మేవాపి యంతీ”తి. ముక్తికోపనిషది—“యత్ర కుత్రాపి వా కాశ్యాంమరణేన మహేశ్వరః, జుతో ర్దక్షిణశ్చై తు మరారం సముపాదిశేత్. నిరౌతాశేషపాపాఘా మత్సారూప్యం భజత్యయం, తద్విష్ణోః.....పద”మితి. మహావాక్యోపనిషది—“బ్రహ్మణ్యభిధ్యాయమానే” ఇత్యారభ్య “ఏతదధర్వశిరోఽధీయతే.....శ్రీమహావిష్ణుసాయుజ్య మవాప్నోతి” ఇతి. నాదబిందూపనిషది—“మన స్తత్ర లయం యాతి తద్విష్ణోః

పరమం పద”మితి. శాండిల్యోపనిషది—“ఇడాదిమార్గద్వయం విహాయసుషుమ్నామార్గేణ గచ్ఛేత్తద్విష్ణోః పరమం పద”మితి. అథవా భగవతా విఖనసాఽభిహితేఽర్థే క్రిప్రమాణాంతరవిచారేణఽపిదా తస్మాదేవహి సమస్తవేదాభివ్యక్తిః తథా శ్రూయతే సీతోపనిషది—“వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీ, సముద్భవేత్ + త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా. వైఖానసమత స్తస్మిన్నాదా ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పర”మితి. విష్ణో ర్వాణేన త్రయీరూపేణ జాతే త్యర్థః. ఉచ్యతేహి—“శ్రుతి స్మృతి ర్మమైవాజ్ఞే”తి భగవతా. స హి భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ కంఠరవ్వే—“నారాయణ మర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ”తి. కించ యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ వైఖానసోక్తభగవన్మూర్తిః

—♦♦♦ గాయత్ర్యభగవత్సర్వం ♦♦♦—

ప్రతిపాదయతి గాయత్ర్యర్థనిరూపణే—“ఈశ్వరం పురుషాఖ్యం చ సత్యధర్మాణ మచ్యుతం, భగ్గాఖ్యం విష్ణుసంజ్ఞం చ జ్ఞాత్వాఽమృతము పాశ్చుత”మితి. (శ్రీశాస్త్రీ) హి పంచమూర్తయః ప్రతిపాద్యంతే విష్ణుః పురుష సత్య అచ్యుత అనిరుద్ధ ఇతి. భారతే చ యుధిష్ఠిరప్రతి భగవా నాహ—“విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర!, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేనం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్భుజం ప్రచక్షత” ఇతి. తత్రేశ్వరశబ్దే నానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణుపురుషసత్యాచ్యుతై స్సహః గృహీతత్వాత్. గాయత్ర్యాం భగ్గాఖ్యయా గృహీతం విష్ణుంపురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతి త్యర్థః. భర్గశబ్ద స్సాంతస్తేజఃపర్యాయః. సవిత్సమండలే యస్తేజోమయః పురుషోనారాయణః, తం ధీమహి, ధ్యాయామ ఇత్యర్థః. నారాయణస్య సవిత్సమండలస్థితిః “యపిషోఽంతరాదిత్యే” ఇత్యాదిశ్రుత్యాఽభిహితా, విష్ణోఽపి పంచమూర్తీనాం స్వరూప ముచ్యతే వాసాధికారే—

† “సంఖ్యారూపేణ సంకల్ప్య.” ఇతిపాతాంతరమ్.

“వృష్టిరూపేణ సంపన్నా మూర్తయః పురుషాదయః, ఏషాం సమష్టిరూపాఽయం భగవా”నితి.-ఉచ్యతే—“సర్వవ్యాపకశీలత్వా ద్విష్ణు రి త్యభిధీయతే, ఉషితా పూ రనే నేతిపురుషః పరికీర్తితః. సకారో జీవ నిర్దేశ స్తకారః, పరవాచకః, తియోస్సంసర్గశక్తి ర్య స్తస్మా త్సత్య ఉదాహృతః. పరమాత్మా లకారస్తు చకారో జీవవాచకః, ఉకారః ప్ర కృతి రేయ స్తకారః కాల ఉచ్యతే. తస్మా దచ్యుత ఇత్యుక్తః ప్రవ త్యౌమి తథా పరం, స్వైరచారోఽనిరుద్ధస్సన్య న్నూర్తయః పంచ కీర్తితాః. పురుషస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత”ఇతి. ఏతేన హి పూర్వం ఈశ్వరశబ్దవాచ్యత్వ మనిరుద్ధ స్యాక్తం సంగచ్ఛతే “ఈశ్వ రో హి స్వైరచార”ఇతి. ఏవం చ గాయత్రీప్రతిపాద్యా మూర్తయ శ్రీవైఖానసే గృహీతా ఇతి విజ్ఞాయతే. భగవతో వ్యూహస్వరూపం ద్వివిధం—దైవికం మానుషం చేతి. తత్ర దైవికమూర్తయః పురుషాద వైఖానసే పాంచరాత్రే తు మానుషమూర్తయః. తథా చాత్ర యః పురుష ఇత్యుచ్యతే, స తత్ర వాసుదేవ ఇత్యభిధీయతే ఉక్తం హి—“పురు షస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత”ఇతి. అత్ర సత్యః. తత్ర సం కర్షణ ఇ తీర్యతే. అత్రాచ్యుత, స్తత్ర ప్రద్యుమ్న ఇతి నిగద్యతే, ఉభయో రప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞిక ఏవ. విష్ణోద్వయః పంచమూర్తయ శ్రుతిగృ హీతా ఏవ. “తద్విష్ణోః పరమంపద”మిత్యాదినా విష్ణు రుక్తః, “వే దాహ మేతం పురుషం మహాంత”మిత్యాదినా పురుషః కథితః, “త త్సత్య మి త్యాచక్షతే” “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ”ఇత్యాదినా సత్యః ప్రతి పాదితః, “శాశ్వతం శివ మఃచ్యుత” మిత్యాదినాఽచ్యుతో గదితః. ముద్గ లోపనిషది—“త్రిపా ది త్యనయా ప్రోక్త మనిరుద్ధస్య వైభవ”మితి. ప్రణవస్య గాయత్ర్యా శ్చ భగవత్పరత్వా చ్ఛ్రీశాస్త్రేఽష్టాక్షరకల్ప మివ ప్రణవకల్పం గాయత్రీకల్పం చ ప్రతిపాద్యతే. జపరూపభగవదారా ధనే చ—“సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షర”మిత్యభిధీయతే. గాయత్రీప్రణవయో ర్భగవత్పరత్వం “త్రిపదాం నాఽథ సావిత్రీం తద్వి ష్ణోః పరమంపదం, ఆవర్తయే ద్వాప్రణవం దేవం వా సంస్మరే ధరిం” ఇతి స్మృత్యా చావగమ్యతే. అథో వైఖానసం వైదిక మితి యుక్తం.

అత్ర భగవదారాధన మంత్రా స్సర్వే ఋగాదయః, న తూర్ధ్వతాః.

—◆◆◆ వైఖానస కామ్రస్య పరమవైదికత్వం. ◆◆◆—

ఉద్ధృతా మంత్రా హి తాన్త్రికా ఇ త్యుచ్యంతే. ఉద్ధారప్రకారస్తు—
 “ప్రణవం బిందుసంయుక్తం సాదాంతం తత్ర యోజయేత్, సర్వ
 వర్ణాంతసంయుక్తం స్వరత్రయయుతం బుధాః. షాంతం లాంతయుతం
 జ్ఞేయం సాంతం దీర్ఘయుతం క్రమాత్, ఏవం క్రమేణ చోద్ధార స్తాన్త్రి
 పంచాక్షరస్య తు”. అయమర్థః—బిందుసంయుక్తః ప్రణవః ఓమితి, నాంతః
 పకారః, సర్వవర్ణాంతఃక్షకారః, స్వరత్రయం ఇకారః, తేన సంయుతః
 “క్షీ” ఇతి. షాంతః సకారః, లాంతః వకారః, తేన సంయుతః “స్వా” ఇతి. సాం
 తః హకారః, దీర్ఘ యేతః “హ” ఇతి. దీర్ఘ యుతత్వం పూర్వత్ర చ యోజ్యం.
 అతః “స్వా” ఇతి. ఏవంచ “ఓం పక్షి స్వాహా” ఇతి భవతి. అవయా విధయా
 దర్శితా మంత్రా ఉద్ధృతా ఉచ్యంతే. శైవే సుప్రగే చోక్తం—“సహస్ర
 భాసురా దూర్ధ్వ గ్రామే బ్రహ్మంకణేషుచ, వైఖానసేన సూత్రేణ
 నిషేకాదినుసంస్కృతైః, భార్గవాదిమహత స్తమస్త్ర భేదవివక్షితైః, అను
 ధృతై ర్మంత్రగణై ర్దేదవేదాస్తపారగైః. క్రమాధ్యయనసంపన్నైః
 స్సాంగోపాంగై స్సుసంస్కృతైః, పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్య
 ర్చయేద్ధరిమ్. వైదికం త దితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రాభివర్ధన” మితి. హరి
 తస్మృతో—“శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః,
 వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై స్సనకాద్యైశ్చ యోగిభిః” రి త్యారభ్య
 “శ్రౌతే నైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణ” ఇత్యుచ్యతే. ఏవం
 వచనశ తేన భగవదారాధనం వైదికం శ్రేష్ఠ మితి, వైఖానసంవైదిక
 మితి చావగమ్యతే. విస్తరభియా తాని నోదాహ్రియన్తే. అత ఏవ వైదిక
 విధినా భగవస్త మర్చయతాం వైఖానసానాం విప్రశ్రేష్ఠత్వ ముచ్యతే
 యోగయాజ్ఞవల్క్యస్మృతో—“వైఖానసో వైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్ట
 మాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యహతీ”తి.

బ్రహ్మనిర్దిష్టం బ్రహ్మణా విఖనసాపరి నామ్నా నిర్దిష్టం, సూత్రేవిహిత
 మిత్యర్థః. యః పురా చతుర్ముఖో భగవదారాధనశాస్త్రాధిగమాయ
 మహర్షి రూపేణ నియతవ్రతో నారాయణ ముద్దిశ్య తప స్తప్త్యా ప్రస

న్నా త్తస్మా దవాప్తమనోరథ స్తన్ముఖా ద్యథాశ్రుతం శ్రీశాస్త్రం నిర్తాయ భృగ్వాదిభ్య ఉపాదిశత్. స ఏవ విఖనో విఖనసవైఖానశబ్ద వాచ్య ఇతి బహుభి గ్నింధై రవగమ్యతే. స తు సర్వముసీనా మాద్య, స్తస్మైతస్మాత్రంచ సర్వసూత్రాణా మాది రితి చ బహుభిః ప్రమాణై ర్తాయతే. బ్రహ్మకైవర్తే—“యథా ముసీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం” ఇత్యుచ్యతే. స్మృతం—“వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్త వాన్, పద్మభూః పరమోధాతే”తి. అన్యత్ర—“వేదానాం వ్యసనా త్పుర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదో విమ”రితి. అలగ్రప్రసక్తానుప్రసక్తచింతాయా.

—●●●—ప్రపన్నానా మేవ భగవదగ్చనాధికారః.

కేచిత్తు—“సర్వధర్మాః పరిత్యజ్యేతి భగవద్వచనాత్ ప్రపన్నానా మారాధనం నావశ్యక మితి మన్యంతే, తత్తుచ్ఛం; ప్రపన్నానా మేవాభిగమనోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయయోగాః ప్రాతరాదిషు పంచసు కాలేషు వైఖానసే పాంచరాత్రే చ విధీయంతే. భార్గవే వాసాధికారే—“ప్రాతఃకాలేభిగమన ముపాదానం తతఃపరం, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యాయం చా పరాహ్ణికే. యోగం సాయాహ్న కాలే తు పంచకాల ముదాహృతమ్” ఇతి. పాంచరాత్రే—“ఆద్యం కర్తాభిగమన ముపాదానం తతః పరం, ఇజ్యా చ పశ్చాత్స్వాధ్యాయ స్తతః యోగ స్తతః పరం” ఇత్యారభ్య. “ఇథ మేతేషు కాలేషు దశైః కర్మభి ర్మరః, ఆరాధనం భగవతః కుర్వ నై వావసీదతి. వర్షేషు ద్వాదశ స్వేవ మనుతిష్ఠన్ సమాహితః, క్రియా కలాప మఖిలం యాతీ సాయుజ్యసంపదం. షట్సు వర్షేషు సారూప్యం త్రిషు నిశ్చితం, సాలోక్యం ఫల మేకస్మిన్ వత్సరే నాత్ర సంశయ” ఇతి. ఏవం పంచకాలపరత్వం ప్రపన్నానా మేవ విహితం—“అభిగచ్ఛన్ హరిం ప్రాతః పశ్చాద్ద్రవ్యాణి చార్జయన్, అర్చయన్ శ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జపన్ముపి. ధ్యాయన్ముపి పరం దేవం కాలే షూక్తేషు పంచసు, వర్తమాన స్సదా చైవం పాంచకాలిక

వర్తనా. స్వార్జితైర్గంధపుష్పదైవైశ్శుభైశ్శక్త్యానురూపతః,
 ఆరాధయన్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరాన్. జ్ఞానీ తు
 పరమైకాంతీ పరాయత్తాత్మజీవన"ఇతి. అత్రోక్తః పరమైకాంతీ ప్రస
 న్న ఏవ. తస్య హిపంచకాలపరత్వ మభిధీయతే. అతః ప్రపన్నానా
 మారాధనేఽధికార ఇతి వారిమాత్మికోపనిషద్భాష్యే శ్రీమచ్ఛ్రీని
 వాసమఖివేదాంతదేశికై స్సిద్ధాంతః కృతః. తథా శ్రీవైఖానససూత్రి
 ణాం విష్ణుబలికర్మణా గర్భ ఏవ ప్రపత్తి స్సిద్ధ్యతీతి చ. తత్ప్రపంచస్తు
 తత్రైవ ద్రవ్యవ్యః. సర్వథా భగవదారాధనం ఓనాన పరమపద
 ప్రాప్తిః. శ్రూయతే హి—“యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో
 భవతి త ధేత. ప్రేత్య భవ"తీతి. తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే—“ఏకాన్తిన
 స్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినో హి యే, తేహం తత్పరమం
 స్థానం య ద్వై పశ్యంతి సూరయ"ఇతి ఆశ్వమేధికే—“వేదోక్తేనైవ
 మార్గేణ సర్వభూతహృది స్థితం, మా మర్చయన్తి యే విప్రాస్సాన్
 యజ్ఞం యాన్తి తే మమ"ఇతి. సర్వేశ్వరః పరమకారుణికః పురు
 షోత్తమ స్వప్రియతమాయ పార్థాయ సమస్తవేదాంతార్థానుపది
 శ్యాంతే స్వప్రాప్తౌ సుకరం పరమోపాయం స్వప్రతిమార్చనం విధితే—
 “మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కరు, మామేవైష్యసి
 సత్యం తే ప్రతిజాసః ప్రియోఽసి మే"ఇతి. అయమర్థ స్వ్వరసః మన్మ
 నాః మయి పరమాత్మని మనో యస్య తాదృశో, భవ! మయి తైల
 ధారావదవిచ్ఛిన్న స్మృతీసంతానం కుర్వీత్యర్థః. త దాకర్ణ్య “ఇంద్రి
 యాణి ప్రమాదీని హరన్తి ప్రసభం మనః"ఇతి- “బలవా నింద్రియ
 గ్రామో విద్వాంస మపి కర్ష"తీతి పూర్వముక్తే, తథావిధస్మృతి
 సంతానస్య మశ్వకతా మాలోచ్య శంకమానం త మాహ—“మ
 ద్భక్తో మద్యాజీ భవ"ఇతి. మయిభక్తింకుర్వన్, మాం యజతి పూజయ
 తీతి మద్యాజీ, భవేతి. మా మి త్యస్యాయ మర్థః—“నిత్యముక్తోప
 భోగ్యత్వాత్ పరపుణ్యహత్మనో హరే, తత్కాలసన్నికృప్తైకలక్ష్య
 త్వా ద్విభవాత్మనః. విశుద్ధై గోగసంసిద్ధై శ్చింత్యత్వా దంతరాత్మనః,
 అర్చాత్మన్యేవ సర్వేషా మధికారో నిరంకుశః". ఇత్యుక్తవిధయా సర్వ

సులభ మర్చాయాపం, “పత్రంపుష్పం.....ప్రయతాత్మన” ఇత్యుక్త్యా సుఖోపాస్యం మాం, “శ్రద్ధావాక్ భజతే యో మాం స మే యుక్త తమో మతే” ఇత్యుక్త్యా శ్రద్ధాయుక్తః పూజ యేతి. అథ పూజాయాం ద్రవ్యలోపాదినా, శరీరశుద్ధిహీనతయా, మన్తలోపతన్త్రలోపాదినా, చాపరాధసంభవశంకాం కుర్వంత మాహ—“మాం సమస్కు”ర్నితి. పూజాంతే—“పురుషస్తూకేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా”దితి శ్రీవిఖనసోక్త్యా ప్రణామం కురు, సర్వాసపరాధాన్ సోధాఽస్మి, తత్ర మా విపాదం కృధా ఇతి. నాసాధికారే భగవాన్ భృగురాహ—“అతః పరం ప్రవక్ష్యామి విగ్రహాణాం వినిర్ణయమ్, విగ్రహ శిచ్చిపచారశ్చ భోగ శ్చైకార్థవాచకాః” ఇత్యారభ్య “ప్రతిభోగం శ్శమస్కృత్యదత్వా పుష్పాంజలిం తథా” ఇతి. అత్రైవ—“ద్వాత్రింశద్విగ్రహం వక్ష్యే” ఇత్యారభ్య “బలిప్రణామస్తుతయ” ఇతి. యథోపపత్తి మర్చయిత్వా ఽంతే తుమస్త్వాపరాధా నీతి భక్త్యా ప్రార్థయన్మమస్కురు, సమస్త మపరాధం సహాయ మిత్యభిప్రాయః. తదుచ్యతే శ్రీపాంచరాత్రతత్త్వా యాం శ్రీవేంకటనాథవేదాంతదేశికేన—“అజ్ఞానా దధవా జ్ఞానా దపరాధేషు సత్స్వపి, ప్రాయశ్చిత్తం తుమస్వేతి ప్రార్థనై కైవ కేవలమ్” ఇతి. ప్రసంగాత్తదీయగ్రంథాంశా కేచి ల్లిఖ్యంతే—“పరస్మిన్” ఇత్యారభ్య “యాపిణీం” ఇత్యంతం. యథా—“పరస్మిన్ పూజా భ్యోవిభవనివహే చా వతరణే తథాఽప్యంత ర్యామిణ్యజహదధికారాదినియమాః, నిరుధ్యస్యం చిత్తం నిరవధిమహానన్దజలధో నిరస్తాన్యాపేక్షా నయత సఫలం కాల మఖిలమ్.” ఏషుపరపూజాప్రభృతిషు చిత్తాలంబనేషు ప్రపత్త్యేక నిష్ఠా నాథమునిప్రభృతయ స్సులభతమత్వేన పరిపూర్ణత్వావిశేషాచ్చ స మాహితచిత్తానామ ప్యనుసంధేయ మర్చనతార మేవ చేతస శ్శుభా శ్రయమాలుబంత, “సర్వాతిశాయిషాద్గుణ్యం సంస్థితం మన్త్రబింబ యోః” ఇత్యాదినా తస్య పరిపూర్ణత్వం సిద్ధం, శ్రీవైఖానసేఽపితదనుసంధాన వైవ ముఖ్యత్వం ప్రతిపాదితం యథోక్తం. క్రియాధికారే—“మానసీ హిమపూజాచ” ఇత్యారభ్య “జేరపూజా విశిష్యత” ఇతి. ఆహ చ భగవాన్ శౌనకః—“సురూపాం ప్రతిమాం.....తా మేవ బ్రహ్మరూపిణీ” మితి—ముండోపనిషది—“శౌనకో హ వై మహా

శీలో ౭౦గిరసంవిధివదుపపన్నః పప్రచ్చ"ఇతి చ శ్రూయతే. శౌన
కః సురూపా మిత్యాదినా పరమాత్మోపాసనం విధత్తే. పూర్వం విఖ
నసాపరనామా బ్రహ్మ, అధర్వాపరనామ్నేభృగవే, ఇమాం విద్యా
ముపదిష్టవా. స చాంగిరోనామ్నే మరీచయ ఇత్యుక్తం. తే చ
విశిష్య శ్రీశాస్త్రం ప్రణినిన్యూ. అత స్సోపనిష త్ప్రతిమార్చనరూపో
త్తమబ్రహ్మవిద్యావిధాన్య కేతి స్ఫుట మవగమ్యతే. ఇత్యలం తద్విస్త
రేణ. యద్యపి "దుర్గసంసారకాంతార మవార మభిధావతాం, ఏకః
కృష్ణనమస్కాగో ముక్తితీరస్య దేశిక"ఇతి నమస్కారమాత్రస్య ముక్తి
సాధనత్వ ముచ్యతే; తథా౭పి పూజాయా ఆదా వంతే చ తస్య
విధానా త్పుజాభ్యుత్పన్నం యుక్తం. తత్ఫల మ ప్యంగిఫలం పుష్టాతి.
యథా భగవదారాధనస్య అంగీభూతా భక్తిః పరమప్రాప్తిరూపం
ఫలం. న చ-తథా సతి కేవలనమస్కారస్య ఫలం నాస్తితి శంక్యం;
తస్య సర్వపాపక్షయకరత్వాత్. యద్వా యథా కేవలా భక్తిః
ఆమోదాదిప్రాప్తి ప్రతి సాక్షా దుపాయభూతా, వైకుంఠప్రాప్తిం
ప్రతి పరంపరయా. తథా నమస్కృతిః కేన లేతి బోధ్యం. పూజా
హి పరిపూర్ణ శేషత్వవృత్తిః; ఔపచారికసాంస్కృతికాభ్యవహారికముఖ
తైంకర్యసంభవాత్. నను మన్వాదిస్మృతిషు దేవతాసాధారణ్యే నార్చ
నం విధీయతే, తత్కథం విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్య మి త్యభిధత్సే? ఇతి
చేత్, శ్రూయతాం-"గృహ్యశ్చదేవతా"ఇతి సామాన్యేన నిర్దేశే౭పి
ప్రాధాన్యేన భగవంతం, తథంగతయా౭న్యాంశ్చ దేవా నర్చయే
దిత్యర్థ ఉపపద్యతే; "అంగా న్యన్యా దేవతా"ఇతి శ్రుతే. న చ-
రుద్రః ప్రాధాన్యే నార్చ్య ఇతి శంక్యం; తత్ర తన్ని వేదితశేషభోజన
స్యాదిహితత్వాత్. బహ్వృచపరిశిష్టే--"పవిత్రం విష్ణు నైవేద్య"మిత్యా
రభ్య"అన్యదేవస్య నైవేద్యం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్." ఇతి
భగవదితరనివేదితభోజనం నిషిద్ధతే. అత ఏవ తత్రతత్ర వ్యాఖ్యాతారో
విష్ణవదీ ర్దేవతా ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ఉచ్యతే చ--"అంగభావేన దేవానా
మర్చనం న నిషిద్ధత"ఇతి--"స్వతస్త్రబుద్ధ్యా కుర్వత్ హి బ్రాహ్మణో
సరకం వ్రజే"దితి. భగవత్పుజాంగతయా దేవతార్చనం న నిషిద్ధం.
యోగయాజ్ఞవల్క్యః--"విష్ణు ర్భృహ్మ చ రుద్ర శ్చ విష్ణు ర్దేవౌ

దివాకరః, తస్మా త్పూజ్యతమం నాన్య మహం మన్యే జనార్దనా"దితి
భగవత ఏవ పూజ్యత్వ మాహ. అనుశాసనికే పుండరీకనారదసం
వాదే-"బ్రహ్మచారీగృహస్థో వా వానప్రస్థోఽథ భిక్షుః, కేశవారా
ధనం హిత్వా నైవ యాతిపరాంగతి"మితి.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరిణార
విందిస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యవగమస్య సుందరరా,
జస్య కృతి ఘాత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
తృతీయోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం.
శ్రీః

శ్రీ రఘు.
శ్రీనివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

చతుర్థాధికారః.

“మునీనాం విఖనా ముని”¹తి వచనా త్సర్వమునిశ్రేష్ఠో విఖనస్సబ్రహ్మ భగవదర్చనం విధాయ తస్య మోక్షోపాయత్వం కథయతి—
“నారాయణ మర్చయేత్తద్విష్ణు”²త్యాదినా. తస్మత్తం హి మతం శ్రుతి మూల మేవ స్యాత్. యతో నిఖలవేదసాక్షాత్కారచుంచ ర్మను రపి తస్మత్ మంగీకృత్య “వైఖానసమతే స్థిత”³ఇతి వాస్వదేవధర్మం విధత్తే. అస్య భారుచిప్రభృతివ్యాఖ్యానే—“వైఖానసమతే విఖనో మునిప్రతిపాదితవిధా”⁴వీతి స్థితం. స హి భగవదంశసంభూతో హిరణ్య గర్భః. నను హిరణ్యగర్భా దన్యో విఖనా ఇత్యవగమ్యతే, ఆనందసంహితాయాంతథా⁵భిధానా, దితి చేద్యచ్యతే—నాన్య శ్చతుర్ముఖా ద్విఖనాః; “విఖనసా⁶ర్చ్యో విశ్వగుప్తయ”⁷ఇతి భగవతే⁸తస్యత్ర చ కోశే బ్రహ్మణో విఖనశ్చబ్రహ్మచ్యత్వ కథనాత్. ఆనందసంహితాయాం తథా ప్రతిపాదన స్యాయ మాశయః—ప్రథమం నారాయణనాభే ర్జాతో బ్రహ్మ జగత్సృష్టౌ రజోగుణయుక్తో⁹పి భృగ్వాదీ మహామునీ భగవత్పర్యా స్రష్టుం కేవలం సత్త్వ మాశ్రిత్య నారాయణ మధ్యా యత్. తదానీం విశేషఖననా ద్విఖనా ఇ త్యభూత్. ఖననం ధ్యానం, తథోచ్యతే భారతే—“విశేషఖననా ద్యస్తా ద్భాననా మునిస్సప్తయే, తస్తా ద్విఖనసో నామ్నా స ఆసీ దండజః ప్రేయః”¹⁰ఇతి. అండజో బ్రహ్మ, విఖనోనామ్నా సహితో భగవత్ప్రియ ఆసీ దిత్యర్థః. అతో¹¹2యం మహత్తా చతుర్వక్తృత్వాదిరహితం రూపాంతర మాదాయ భగవత్కారాధనశాస్త్ర ముపలబు మునివేషధారీ భగవంత ముద్దిశ్య తప స్తేజే. దేవానాం విగ్రహస్తరగ్రహణ మస్తీతి శారీరకమీమాంసాయాం ప్ర త్యపాది. (శ్రీశాస్త్రే)—“తతః పరం చతుర్వక్తో”¹² జటాకాషాయదండ

భృత్, నైమిశారణ్య మాసాద్య మునిబృందనిషేవితమ్. తప స్సప్తా
చిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజసువైష్ణవం, పశ్చా దపశ్య ద్విష్ణూక్త మా
గమం విస్తరా త్తదా. సంక్షిప్త సారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్,
ధాతా విఖనసోనామ్నా మరీచ్యాదిసుతా మునీ. అబోధయ దిదం
శాస్త్ర మిత్యాదినా ప్రతిపాదితోఽర్థః ప్రకాశ్యతే. శ్రీశాస్త్రే పురా
తంత్రే శౌనకాదిమునిభిః పృష్టో భగవాన్ భృగురాహ—“అణో
రణీయా స్త్రవోణం మహాంతం మహతః ప్రభుం, వ్యాపినం విశ్వకర్తాణ
మనాదిం సదసస్సశిం. అభూషణ మలిప్తాంగం తేజసా జ్వలితం విభుం,
వైఖానసం విధాతారం విరిచ్చి తం చతుర్ముఖం. జటాచీరాంబరధరం
నల్కలాజినధారిణం, ప్రణమ్య శిరసాశ్రేష్ఠ మిత్యాది. భగవతా శౌన
కేన విష్ణుధర్మే ప్రథమాధ్యాయేఽభిధీయతే—“ప్రపత్యోమి యథా
పూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ
కిలోశనాః. తే నాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః,
సకాశా ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహత్మనా” ఇత్యాది. ఏవం
భాగవతే ఏకాదశస్కంధేఽపి—“పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యదా
హ భగవా నజ” ఇతి భగవదారాధనం భృగుముఖ్యేభ్యో భగవతా
విధాత్తోక్త మిత్యుచ్యతే. అత స్పృద్ధసత్త్వనిష్ఠస్య భగవద్ధ్యానరతస్య
బ్రహ్మణో విఖనసాఖ్యాఽవగమ్యతే. తన్నామ చాన్వర్థం శాంతిపర్వ
ణ్యుచ్యతే—“సప్తం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః,
ఖనిత్వాచాత్మనాఽఽత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం. ధ్యాన మావిశ్య
యోగేన హ్యసీ ద్విఖనసో ముని” రితి.

నచ—“పద్మోద్భవస్యాగ్రజ” మితి విఖనసో బ్రహ్మజ్యేష్ఠత్వం ముచ్యతే,
తత్కథం తయో రైక్య? మితి శంక్యం; చతుర్ముఖస్య పద్మోద్భవత్వం
క్వచిదండజత్వం క్వచి దన్యథా జననం చాభిధీయతే. అత్రకల్పభేదేన
సమాహితమ్. పద్మసంభవమూపజననాత్ పూర్వస్థి జన్మని య
శ్చతుర్ముఖ స్స ఏవ బ్రహ్మ విఖనా ఇత్యవగమ్యతే. అతః పద్మజాగ్ర
జత్వ ముపపాద్యతే. పూర్వోక్తవిధయా తస్య తపశ్చరణసమయే
యా దేవీ పరిచచార, సా యోగప్రభా నామ తత్కళిత మితి
యోజ్యం. సర్వథా చతుర్ముఖ ఏవ విఖనామహమునిః. తత్పిత్రా

భృగ్వదయః. తేషామపి భేదకథనమ్ పూర్వోక్తరీత్యా సమాధేయం. భృగ్వదీనాం జన్మ చ వివిధ ముచ్యతే. తత్ప్రకారోఽన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. ఏవం చ చతుర్ముఖో రజసా జగత్ప్రేక్ష్యత్వావస్థాయాం స్రష్టా లోకేశః పితామహ ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యపదిశ్యతే. సత్త్వేన ముని సృష్టౌ భగవన్తముద్దిశ్య తపశ్చరణే సూత్రప్రణయనే చ భగవదేక నిష్ఠత్వావస్థాయాం విఖనాః విఖనసః వైఖనసః ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యప శ్యతే, ఇతి సమంజసమ్. అథవా క్వచిత్కల్పే భగవతో నాభే శ్చతుర్వక్త్రం ఉరసో విఖనాశ్చ జాతః. తా వన్యోన్యంభిన్నా వపి భగవద్విశేషాంశతయా భేదరహితౌ వ్యపదిశ్యతే. కల్పాంతరే తు చతుర్ముఖ ఏవ పూర్వోక్తవిధయా విఖనా ఇతి న విరోధః.

—◆— శ్రీవిఖనోముసః పరమశేదాంతాచార్యత్వమ్. —◆—

అథ తస్య పరమవేదాంతాచార్యత్వ ముపపాద్యతే. “తస్మిన్ య దంత స్తదుపాసితవ్యమ్” “విష్ణవేచార్చిత” ఇత్యాదిశ్రుతిభిః పరమాత్మ నో నారాయణ స్వార్చనరూప ముపాసనం విధీయతే. భగవాన్ విఖ నాః స్వసూత్రే తత్ర తత్ర—“నారాయణపరాయణో నిర్వ్వంద్యో మునిః” తత్పుష్కమే ఉక్తవాన్. శ్రూయతే చ—“తమేవ విదిత్వా ముని ర్భవ” తీతి—“విష్ణుః పరమః” ఇతి చ. [సూ] “అధ్యాత్మరతో ధ్యాన యోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ ధ్యాయ” నిత్యాదినా భగవత్పా రమ్యం ప్రకాశ్య త స్వామూర్తారాధనం సమూర్తారాధనం చ ప్రయో గవిధినా సమదర్శయత్. అమూర్తారాధన మగ్నా వాహుతిరూపం, సమూర్తార్చనం ప్రతిమార్చనం.

న చ అన్యై రపి సూత్రకారై రేతద్వివేచయ ముచ్యతే, త దిదం చ సూత్రం తత్సమ మేవ, కో విశేషః? ఇతి వాచ్యం; కేచిత్సూత్రకారా స్సామాన్యే నాహుతిరూపకర్మాణి విదధిరే. న తు ప్రతిమార్చనం. కేచిత్తు దేవతాన్తరసాధారణ్యేన విష్ణోశ్చ ప్రతిమార్చనం వ్యదధత. అత స్తాని సూత్రాణి న హి నారాయణపరాణి. ఇదం తు సూత్రం భగవ దేకపరం. తత్తత్కర్మాంతే వైష్ణవమస్త్రీహోమవిధినా భగవదర్చణం సూచితం భవతి. వైష్ణవా మస్త్రీ అతో దేవాదయః. అత స్తైః కర్మభి

స్వద్వారక మారాధనం భవతి. ఉచ్యతే హి—సర్వేపి వైదికాచారాః.....హరి”ఇతి—అథాగ్నే నిత్యహోమాస్తే”ఇత్యాది. నారాయణస్త్రివ సమూర్తార్చనం విధాయ తదస్తే తస్య మోక్షోపాయతా మభివ్యక్తుం “తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత”ఇత్యభిదధే. కిం చ మన్తాస్తరదేవతాస్తరప్రయోజనాస్తరాభావేన విష్ణుబల్యాఖ్యం భగవత్ప్రపత్తికర్మ విధీయతేఽన్యైః సూత్రే. తేన ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతీతి బహుధా ప్రపంచిత మస్మదాచార్యైః శ్రీవైఖానసమహిమ మజ్జర్యాదా. అత ఏ వాన్యసూత్రిణ ఇవ శ్రీవైఖానసా నానాదైవత పరా న భవన్తి, పరన్తు భగవదేకపరాః. ఏవం ప్రకారద్వయేన భగవదారాధకానాం వైదికవిధినా ప్రపన్నానాం శ్రీవైఖానసానా మస్తే ముక్తి స్సిద్ధ్యతీతి మత్వా భగవాన్విఖనా శ్చరమకర్మవిధానారంభేఽర్చిరాదిమార్గం ప్రాదర్శయత్. తత్రాన్యసూత్రకారై ర్బ్రహ్మమేధ విధా వినియుక్తా న్మన్తాం శాస్త్ర వినియుక్తే. తస్మత్ మనుసృత్య భృగ్వాదయో మహామునయ శ్రీశాస్త్రీ పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య స్వరూపం, ప్రకృతిపురుషయోశ్చ స్వరూపం, భగవత్సమూర్తారాధనం చ, ప్రపంచయన్తి కథయన్తి. చ సకలోపనిషద్రసారం చ. అత శ్రీవైఖానససూత్రం, శాస్త్రం చ వేదాంతవివర్త మితి నిశ్చయతే. తథా సతి కుతోన న్యా ద్భగవతో విఖనసః పరమవేదాంతాచార్యత్వం? “వేదేశ్వరైర్వ రహ మేవ వేద్య”ఇతి భగవదుక్త్యా సర్వవేద వేదాంతప్రతిపాద్యనారాయణపరం సూత్రం భగవాన్ విఖనాః ప్రణినాయ. లోకే వేదాంతప్రవర్తకానాం వేదాంతాచార్యత్వం ప్రథతే. కుత స్సంశయో భగవద్వ్యాసాదిభ్యోఽపి పరమస్య ప్రథమం వేదాంత ప్రవర్తకస్య భగవతో విఖనసః పరమవేదాంతాచార్యత్వే? కిం చ, భగవత శ్చతుర్ముఖస్య పూర్వకాండప్రవర్తకత్వావస్థాయాం సప్త త్యాదిశబ్దాచ్యుత్య, ముత్తరకాండప్రవర్తకత్వావస్థాయాం విఖనసాది శబ్దాచ్యుత్యం. తస్మా దుత్తరకాండార్థేతారో మరీచిభృగ్వాదయః, అస్యే పూర్వకాండార్థేతారః. అతో ముండోపనిషది బ్రహ్మ అధర్వా యే త్యుక్తం. అత శ్రీశాస్త్రవేదినాం శ్రీవైఖానససూత్రిణాం వేదాంతవేదిత్వవ్యవహారః. అత శ్రీకృష్ణకుమారాఖ్యస్య శ్రీవైఖానస

దాసస్యాస్యనూత్రిణో రామానుజసంబంధిన శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యస్య కృతౌ
ప్రౌఢవ్యంజికాయాం సప్తమాధికారే స్థితాః కేచి దంశా విలిఖ్యన్తే.
యథా—“ధర్మేచ్ఛాచారే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ, యది హాస్తి
త దన్యత్రయన్తే హాస్తి న త త్కృచిత్” ఇత్యుక్తం. తథావిధే పంచమ
వేదత్వేన ప్రసిద్ధే మహాభారతే అన్వయేష్యమధపర్వణి భగవదారాధనతనూ
భేదం జ్ఞానునా ధర్మతనయేన—“కథం త్వ మర్చసియోఽసి? మూర్త
యః కీదృశో? విభో! వైఖానసాః కథం బ్రూయూ? కథం వా పాంచ
రాత్రికాః?” ఇతి పృష్టో భగవానువాచ—“స్థండిణే పద్మకం కృత్వా
సాష్టపత్రం సకర్ణికం, అష్టాక్షరవిధానేన అథవా ద్వాదశాక్షరైః. వై
దికై రపివా మత్స్యై ర్మమ సూక్తేన వా పునః, స్థాపితం మాం తత
స్సస్మిన్నర్చయితే సమాహిత” ఇతి. శ్రీమదష్టాక్షరకల్పం, ప్రణవ
కల్పం, గాయత్రీకల్పంచ, శ్రీమతి శ్రీశాస్త్రే నిర్ణీతం. శ్రీశాస్త్రమితి
వైఖానసం. “విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుగష్ఠిర, అని
రుద్ధం చ మాం ప్రాహు రైవైఖానసవిదో జనాః. అశ్యేత్యేవం విజా
నన్తి మాం రాజాః పాంచరాత్రికాః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సం
కర్షణ మథాపి వా. ప్రత్యక్షం చానిరుద్ధం చ చతుర్ముర్తిం ప్రచ
క్షతే” ఇతి—“వైదికై స్తాంత్రికై ర్వాపి పూజయే ద్విష్ణు మచ్యుతం,
పంచమూర్తివిధానేన చతుర్ముర్తివిధానతః” ఇతి. ‘విష్ణుశబ్ద గ్రహణం
తత్ర త స్యాదిమూర్తిత్వా’ దితి కాశ్మీరసూనిసూనున్యాయసారపద
పంచికాకాగో వాసుదేవపణ్డితః సంకర్షణసంహితాయాం—“పూజయే
త్పాంచరాత్రైశ్చ త నై ర్మోక్షఫలప్రదైః, వైఖానసా కై ర్ముత్తై శ్చ
దివ్యై స్సర్వాభిధేయ” ఇతి—వైఖానససూత్రే—“విష్ణుం పురుషం
సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధమితి పంచపూర్వహే నావస్థితం భగవంతం నారా
యణ మర్చయే” దితి నిఖిలవేదాంతవిదగ్రేసరేణ భగవతా విఖానసా
సమభిషేతత్వాత్. భగవతః పంచథా పూర్వహావస్థానం ప్రత్యక్షమూ
లం వా? అనుమేయశ్రుతిమూలత్వేన ప్రసిద్ధకేవల స్మృతిమూలం వా?
ఉభయమూలమితి బ్రూమః; స్మృతి రుపస్యన్తా. ఇయం శ్రుతిః—
“అన్నాత్ ప్రాణాభవంతి, భూతానాం ప్రాణై ర్మనో మనసశ్చ విజ్ఞా
నం విజ్ఞానా దానందో బ్రహ్మయోని స్స వా ఏష పురుషః పంచథా

పంచాత్మా, యేన సర్వ మిదం ప్రోతం." ఇతి. అస్య శాస్త్రస్య విష్ణు శబ్దప్రధాన్యాత్ వేదాంతసిద్ధకశేష మిదం శాస్త్రం; "సోమేన యజే తేతి" స్వరూపవిధేః ప్రయోగవిధి ప్రశ్నబ్రాహ్మణ కల్పసూత్రాణాం "తస్మిన్ యదంతస్తదుపాసితవ్యం." "కారణంతు ధ్యేయః" ఇతి నేదాంత వాక్యసిద్ధభగవద్బ్రహ్మోపాసనవిధేస్మి ప్రయోగప్రకారవిధిరూపత్వా త్. ఏతద్వైఖానసశాస్త్రవిద ఏవ వేదాంతవిద ఇతి వ్యవహారః; "యజ్ఞభి ర్యజ్ఞ పురుషో వాసుదేవస్స సాత్వతైః, వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇతి పులస్త్యవసిష్ఠమహేశ్వరవరదాన లభితత్వానబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణో క్తత్వాచ్చ. అత్ర "యజ్ఞభి ర్యజ్ఞ పురుష" ఇతి. అయే మపి వైఖానస విషయః; కథం? అమూర్తభగవద్యజనపరైః వేదవిద్భి ర్వైఖానసైః యజ్ఞపురుష ఇ త్యుచ్యతే, సమూర్తభగవద్యజనపరైః ద్వేదాంత వేదిభి ర్వైఖానసైః విష్ణు రితి ప్రోచ్యత ఇతి భావః. యజ్ఞపురుషం విష్ణు మితి యజ్ఞ పురుషసమాఖ్యావంతం వైఖానసవేదిభి ర్విప్రైః జగదభివృద్ధ్యర్థం యాజయేత్. విష్ణుసమాఖ్యానంతః వేదాంత వేదిభి ర్విప్రై ర్వైఖానససూత్రిభి ర్యాజయే దితి వృద్ధునువచనమ ప్యస్తి. అర్హవే రాజధర్మానువర్తనే— "వేదాంతవేదిభి ర్విప్రై స్తద్వై ఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః." ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభి రితి స్థానే యజ్ఞభి రి త్యుక్త మితి గమ్యతే. యజ్ఞభి రితి స్థానే వైఖానససూత్రిభి రితి వా. ఏతనుక్తం— విఖనససూత్రోక్తాగ్నిష్టోమాద్యమూర్తభగవద్యజనేన, తదుక్తసమూర్తభగవద్యజనేన చ భగవంతం రాజా యాజయే దిత్యర్థః. యజ్ఞపురుషం వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాంతవిద్భి ర్విప్రై ర్యాజయేత్. విష్ణుం వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాంతవిద్భి ర్విప్రై ర్యాజయేత్. ఇత్యుభయత్ర వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాంతవిద్భి రితి యాజనీయం. [[శ్రు]] "యదేవ విద్యయా కరోతి త దేవ వీర్యవతరం భవతి" ఇతి శ్రుతిః. అత్రామూర్త సమూర్తయజనే నేజ్యో విష్ణు రితి, ఉభయకాండనిష్ఠైః ససమారాధ్యో విష్ణు రితి యావత్. ఇతి యథా ధర్మే చార్థే చేత్యరభ్య ఏతదంతం

తద్గ్రంథప్రకారో విఖటః. అత్ర సాత్వతై రితి సాత్వతశాస్త్రవేదిన ఉచ్యతే. సాత్వతం నామ పాంచరాత్రం. తథా వేదాంతవేదిభి రితి శ్రీశాస్త్రవేదినః వైఖానసా ఉచ్యతే. యథా పాంచరాత్రీణః వాసుదేవాదీః భగవద్గూర్భీః కథయన్తి, తథా వైఖానసా విష్ణాదీ స్తాః ప్రతిపాదయన్తి. పురుషాదయో దైవికపూజామూర్తయః, వాసుదేవాదయో మానుష్యపూజామూర్తయః. సర్వమూర్తీనాం విష్ణుమూర్తి ర్మూలభూతా. ఇ త్యులం పల్లవితేన.

ఏవం చ శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య వేదాంతత్వం సుసిద్ధం; భగవతో విఖనసః ప్రథమం తచ్ఛాస్త్రప్రవర్తకత్వా ద్వదాంతాచార్యశబ్దవాచ్యానా మగ్ర్యత్వం న కేనాపి నిరూపితం శక్యం. కించ అదౌ భగవాన్నారాయణ ఏవ స్వారాధనశాస్త్రం విఖనసబ్రహ్మణే ఉపదిష్టవా నితి సుష్టమభ్యధాయి. తత సచ్ఛాస్త్రస్మిత్వం ప్రథమం భగవత ఏవ. తతస్తేన గీయతే—“వేదై శ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్యో వేదాంతకృద్వేదవి దేన చాహం”ఇతి. వేదాంతకృత్త్వం నామ శ్రీవైఖానసశాస్త్రకారత్వ మి త్యవగమ్యతే. కించ, అనేకత్ర భగవాన్ విఖనా విఖనసాచార్యఇతి నిర్దిశ్యతే. భారతే—“వైఖానసవిఖనసాచార్య” ఇత్యుచ్యతే. అథాతః పాకయజ్ఞానాం ప్రాయశ్చిత్తి^౧ త్యారభ్య “వ్యాహృతీనాం ప్రయోగే యథాన ద్భవతీ త్యాచార్యా బ్రువత”ఇత్యాదినా భగవద్భూతాయనవచనేన భగవతో విఖనస ఆచార్యత్వం దశవిధ హేతునిర్ణయే స్థాప్యతే. శ్రీశాస్త్రే చానందసంహితాయాం శ్రీవిఖనసం ప్రతి భగవద్వచనం—“విఖన స్తవ పుత్రాణాం త్వ మేవ హి గురుః పితా, సనకాదిమునీంద్రాణాం త్వ మేవ హి గురు స్సృష్టతః. తస్మా త్వమేవ చైతేషాం సావిత్రీం నక్తు మర్హసి, ద్వయం చ మూలమస్త్రాదీ^౨ సాక్షా స్మత్ప్రపకా^౩ శుభా”నితి, తత్రైవ—“విఖనోమునినా స్మష్టా మత్పుత్రా ఇతి కీర్తితాః, త్వయా స్మష్టమునీంద్రాణా మాచార్యో విఖనా స్సృష్టత”ఇతి. ఏవం చ బ్రహ్మస్మష్టా భృగ్వాదీ నారభ్య, పరంపరయా శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవిఖనా ఆచార్య ఇతి సిద్ధం. నను ఆనందసంహితాయాం—“నారాయణ స్వయం గర్భ ముద్రాం ధారయ తేనిజా”మితి—“అహ మేవ గురు స్తేషా”మితి చ—భగవద్వచన

మస్తే, కథంవిఖనా ఆచార్యః? ఇతి చే, తత్త్వం. నారాయణస్య విష్ణుబలి
 కర్మణి గచ్ఛే చక్రాంకణకారిత్యా తస్య గర్భవైష్ణవానాం తేషాం
 ప్రథమాచార్యత్వం సిద్ధం. తతః తథావిధవైష్ణవత్వసాధకవిష్ణుబలి
 కర్మవిధాయకత్వాత్, వేదాంతవివర్తభగవదా రాధనశాస్త్రప్రథమ
 ప్రవర్తకత్వాత్, భగవతో విఖనస శ్రీవైఖానసాచార్యత్వ మవివా
 దమ్. అత ఏషాచ్యతే—“శ్రీలక్ష్మీవల్లభారంభాం విఖనోమునిమధ్య
 మా”మితి. అన్యేఽపి భగవంతం లక్ష్మీపతి మేవ ప్రథమాచార్యం
 తతోఽన్యాంశ్చ బ్రువతే—“లక్ష్మీనాథసమారంభాం నాథయామున
 మఖ్యమా”మితి. అత్రాధికస్యవక్తవ్యత్వేఽపి గ్రంథవిస్తరభియా విర
 మ్యతే. ముండకోపనిషది—“బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమ”ఇత్యాదినా
 సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాభూతోత్తమబ్రహ్మవిద్యాసం ప్రదాయప్రవర్తకా
 ఉచ్యతే. తత్ర బ్రహ్మశబ్దేన విఖనా ఉచ్యత ఇత్యుక్తం. తతోఽ
 ధర్మశబ్దేన తచ్చిష్యో భృగురుచ్యతే—“అధర్వాణో భృగవ సా
 మ్యాస” ఇతి శ్రుశ్చేతి చ. తస్మా దంగీర్షామమహాముని ర్భృహ్మ
 విద్యా మిమామగ్రహీ ది త్యుచ్యతే. అంగీ రితి భగవతో మరీచి
 మహామునే ర్నామూతం మి త్యవగమ్యతే. కథ? ఇతి చే ద్రూ
 మః; శ్రీశాస్త్రే) వాసాధికారే భగవాన్ భృగురాహ—“చతుర్థా
 వైదికో మార్గో మయా చైవ మరీచినా, ఆతేయః కాశ్యప శ్చేతి
 తచ్చమార్గచతుష్టయం”ఇతి. మయా, మరీచినా చ, కృతో ద్వా మార్గా,
 ఆతేయః, కాశ్యపశ్చ, ద్వా, ఏవ మార్గచతుష్టయ మిత్యర్థః. ఇత్యా
 రభ్య “ప్రతిగ్రహాధికారశ్చ మయా ప్రోక్తాష్టసంహితా”ఇతి స్వగ్రం
 థాగణ్యత్వా, “అష్టాశీతీసహస్రాణి సంఖ్యయా చాత్రిరుక్తవాన్”
 ఇత్యత్రిగ్రంథాన్ “విశుష్కోడశసహస్రగ్రంథావై కాశ్యపా స్మృతా”
 ఇతి కాశ్యపగ్రంథాం శ్చ పరిగణయ్య “సత్యజ్ఞానాహ్వయా తాభిః
 గ్రంథలక్షం తు చాంగిరా” ఇతి. అత్రమరీచిగ్రహణస్థానే అంగిరా
 ఇత్యుచ్యతే. తత ఇమాం విద్యాం విఖనసో భృగుః, భృగో ర్మరీచి
 ర్జగ్రాహే త్యవగమ్యతే. ఏతేత్రయోఽపి శ్రీశాస్త్రకారా ఇతి ప్రసిద్ధం.
 తత ఆంగీరసాచ్చాసకోఽగ్రహీ ది త్యభిధీయతే. శౌనకోపి విశేషేణ
 భగవదారాధనం విధత్తే—“శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి నిత్యంవిష్ణు

ర్చనం పరం, ప్రవః పాంత మంధసోధి ఇ త్యర్ధర్చవిధానతః” ఇత్యా
 దినా. ఏవం చ తదుపనిషత్సంప్రదాయప్రవర్తకానాం చతుర్థాం
 స్పష్టం భగవదారాధనశాస్త్రకారత్వ మవగమ్యతే. “ప్రవక్ష్యామి
 యథాపూర్వ” మిత్యారభ్య ‘తేనాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మా
 రాధన”మిత్యంతం విష్ణుధర్మోక్తశౌనకవచనం చాత్రానుసన్దేయం. తత
 స్తత్రోపనిషది ప్రతిపాదితా పరవిద్యా భగవదారాధనరూపేతి
 విదాంకుర్వంతు సంతః. అస్యా ముత్తమబ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధి
 కారిణో వై ఖానసా ఏవ; స్వసూత్ర ఏవ తథావిధబ్రహ్మసాసనస్య
 విహితత్వాత్. వేదాంతో ద్వివిధః. పరమాత్మస్వరూపప్రతిపాదనపూర్వ
 కం తదుపాసనవిధాయక ఏకః, అన్యస్తు పరమాత్మన స్వరూపాభిధాన
 కం తదుపాసనప్రయోగవిధాయకః. ఏతదుభయ వేదాంతాధికారిణ
 శ్రీవైఖానసా ఇత్యుపపన్నం.

అత్ర పూర్వపక్షః—మఃంఢోపనిషది పరమాత్మారాధనక్రియావతో
 బ్రహ్మవిద్యోష్ణత్వ ముచ్యత ఇత్యుక్తం. తత్సత్యం; తదారాధనం
 నారాయణవిషయ మిత్యత్ర కింప్రమాణం? దేవతాస్తరవిషయ మస్తు;
 అన్యత్ర దేవతాస్తరవాచకత్వప్రసిద్ధశబ్దేన పరంబ్రహ్మ నిర్దిశ్య తదు
 పాసనవిధానాత్. శ్రూయతే హి—“శంభు రాకాశమధ్యే”-“ఇవ ఏవ
 కేవలః”ఇత్యాది. కించ వై ఖానసానా మే పూర్తమబ్రహ్మవిద్యాయా
 మధికార ఇతి చ న యుక్తః. బ్రాహ్మణసామాన్యే నానుష్ఠేయతయా
 నిర్దిష్టేన శాస్త్రాన్తరేణ భగవదారాధనే సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం
 కుతో నాధికారః? తచ్చాస్త్రస్య కథంవావేదాంతత్వ? మితి.

రాధాస్తః—పరవిద్యా పరమపురుషప రై వాత్ర విధీయత ఇతి పూర్వమే
 ప్రోదీతం. అన్యవేదాంతాశ్చ భగవత్పరా ఇతి నిరణాయి పూర్వచార్యైః.
 గీయతే హి భగవతా స్వయం,—“వేదైశ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్య”
 ఇతి. సత్సప్త గీతాన్తరేషు భగవద్గీతాయాః ప్రమాణతమత్వం ప్రాక్త
 వై స్సర్వై రాచార్యై ర్యథా లభ్యపగతం, న తథా లన్యస్యాః.
 అతః పరమపురుషారాధన ముత్తమబ్రహ్మవిద్యా. అతో దేవతాస్తరా
 రాధనవిధాయకశాస్త్రస్య న వేదాంతత్వ సిద్ధిః. శ్రీవైఖానసే సామా
 న్యక్రియా సుర్వా శ్చతుర్వేదోద్భవై ర్మనైర్విధీయంతే. విశేష

క్రియా స్తు పురుషసూక్తేంకారాదిపారమాత్మీయోపనిషదేకాక్షరో
 పనిషత్పృథ్వితిభిర్విధీయంతే, తథా. భూతశుద్ధిదేహన్యాసాదయశ్చైవ
 నిషదైర్మూతైర్విహితాః. కిమధికేన? వేదమస్త్రం వినా స కాపి
 క్రియా శ్రీవైఖానసే యథా, తథా భగవదారాధనవిధాయకశా
 స్త్రాంతరే యద్యస్తి, తస్య వేదాస్తత్వే నః కించిన్నం? వైఖాన
 సంశాస్త్రం శుద్ధం వైదిక మితి తచ్ఛాస్త్రం పరిచిన్వతాం స్ఫుటం
 విదితం స్యాత్. ఇత్యలం సిద్ధసాధనేన. సిద్ధం హి పూర్వందర్శిత
 స్మృత్యా శ్రీశాస్త్రస్య వేదాస్తత్వం. శ్రీశాస్త్రం నామ వైఖా
 నస మిత్యుక్తం. వర్తతే త్రాభియుక్తవచనమ్—“శ్రీశాస్త్రపారంగత
 శేముషీకై రర్చితారార్చనకర్మనిష్ఠైః, సువిప్రనారాయణముఖ్య శబ్దై
 స్సంగ్రహ్య మర్చనవనీత మేత”దితి. విప్రనారాయణా నామ వైఖా
 నసాః; తచ్ఛేష్యతే—“శబ్దబ్రహ్మకృతాధియోగవిధివత్సత్త్వే
 తాత్తేష్వరా శ్రీవైఖానసధర్మశాస్త్రనిపుణా యే నైమిశీయాలయాః,
 యే తత్త్వప్రతిపాదకాః కృతధియో యే విప్రనారాయణాః ప్రఖ్యాతాః
 పరిషత్సు వేదవిదుషాం తేభ్యో నమస్కుర్మహే”ఇతి. విప్రరూపా నారా
 యణా విప్రనారాయణాః, “నావిష్ణు ర్విష్ణు మర్చయే”దిత్యుక్త్యా భగ
 వదారాధకానాం సాక్షాన్నారాయణత్వ మవిరుద్ధం. ప్రథితేషు భగ
 వద్భక్తేషు భక్తాః పరేణామా మహాతా శ్రీవైఖానససత్త్వతయా
 విప్రనారాయణాఖ్యా మలభ తే త్యవగమ్యతే. తచ్ఛ్రుతే తస్య విప్రనా
 రాయణత్వం ప్రసిద్ధం; తస్య శ్రీవైఖానససత్త్వత్వాత్. వైఖానసస్తోత్ర
 పాఠే—“భక్తాః పరేణామో గురూణా”మిత్యుక్తి. స హి బ్రాహ్మ
 ãజాతిః. తతో వైఖానస మశిశ్రయ దితి జ్ఞాయతే; వైదికత్వా దస్య
 శాస్త్రస్య ఉక్తివిశేష మనుక్తం చాన్యత్ర ద్రష్టవ్య మితి.

అథ భగవదుపాసనస్య ఫలం శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః ప్రదర్శ్యతే—“త
 మేవం విద్యానమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా విద్యతే యనాయ”
 ఇతి శ్రుతిః. తం పరమపురుషం, ఏవం ఉపాస్యం, విద్వాన్, విదన్నిత్య
 ర్థః స్మృతిః—“సురూపం...తామేవ బ్రహ్మరూపిణీం” “మద్యాజీమాం
 నమస్కురు, మామేవైష్య”నితి—“నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పర

మం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇతి—“త మేవ చార్షయన్నిత్యం... సర్వదుఃఖాతిగో భవే దితి—“ఆపీతా న్మాలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం, పాతకాన్యాశు నశ్యంతి కిం పున స్తూపపాతకం” నారదీయే—“యథాఽమృతార్థం యతతాం సురాణా మభిమంధనే, పారిజాతాదికాన్యాశః ఫలాన్యప్రార్థితా న్యపి. ఏవం మోక్షైకచిత్తానాం యతతా మిశసంస్మృతౌ, భవంతి సిద్ధయో దివ్యాః పుణ్యం పుణ్యానుబంధియ"దితి.

నచ—“విద్వా నమృత ఇహ భవ"తి త్యత్ర వేదన సైవ ముక్త్యపాయత్వ ముచ్యతే, తత్కథ మర్చన? స్వేతి శంక్యమ్; “అదభ్యసంభూత" ఇత్యారభ్య ఉత్పత్తి స్తతరూపకల్పనం చోక్తం. అత “ఏవం విద్వా"నిత్యస్య, ఏవం, పూర్వోక్తశిలారూపం పరమాత్మానం విదన్నిత్యః. అథ కేవలం తథా వేదనస్య ప్రయోజనాభివాత్ విద్వానితి వేదనపూర్వకతదారాధనం వివక్షితం భవతి. భాగవతే దశమస్కంధే చతుర్వింశే—“జ్ఞత్వాఽజ్ఞత్వా చ కర్తాణి జనోఽయ మనుత్తిష్ఠతి, విదుషః కర్మసిద్ధి స్సాన్యద్యథా నావిదుషో భవే"దితి. భగవదర్చనతారమహిమాన మవిదిత్వా తదారాధనం కుర్వతాం కథ మమృతత్వం స్యాత్? ఆరాధనసౌకర్యాదిభి స్తద్రూపేణావతారః. ఇత్థం చ భగవదారాధనవతా మమృతత్వం సిద్ధ్యతీతి బోధ్యం.

నను శ్రీశాస్త్రే భగవాన్ స్మరీచి—“పశ్చా దాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్కా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి, సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతీ"తి ప్రాహ. అత్ర నారాయణదర్శనం భగవత్లోకప్రాప్తే రివ్యవహితోపాయ ఇ త్యవగమ్యతే, తత్కథ మారాధనస్య తథాత్వ? మితి చే, దుచ్యతే—నారాయణం పశ్యతీత్య స్యాయమాశయః—ఆరాధనేన ప్రసన్నః పరమకారుణికో భక్తవత్సలః పరమాత్మా స్వాత్మానం దర్శయతి, తం జీవాత్కా పశ్యతీతి యథాస్యపదప్రాపణం భగవత్కర్తృకం, తథా దర్శనమపి. తథా గ్రుతిః—“య మే వైష వృణుశే తేన లభ్య స్త వైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్యా"మితి. తనూం స్వరూపం, వివృణుతే, దర్శయతీ

త్యర్థః. అతో భగవదారాధనం ముక్త్యపాయ ఇతి వినిశ్చితం. అస్యాం పరివిద్యాయాం శ్రీవైఖానసాముఖ్యాధికారిణ ఇత్యుక్తం, తత్కథా? మిత్యాశంకాయా నివృత్త్యర్థం భూయః పరామృశ్య తథా నిశ్చయతే. శ్రీవిఖనోముని మారభ్య శ్రీవైఖానసై రే వావిచ్ఛిన్నస్సంప్రదాయ భగవదారాధనరూపైషా పరావిద్యాఽధిగతా భవతి. తథాహి—
 “బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమస్సం బభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్యగోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా మధర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ, అధర్వణేయాం ప్రవదేత బ్రహ్మఽధర్వా తాం పురోవాచాం గిరే బ్రహ్మవిద్యాం, స భారద్వాజాయ, సత్యవహాయ ప్రాహ భారద్వాజోఽంగిరసే పరాపరాం, శౌనకో హవై మహాశాలోఽంగిరసం విధివ దుపపన్నః పప్రచ్ఛే”తి బహుభిర్వచనైర్భృష్టౌవ విఖనా ఇత్యుక్తం. అధర్వాపరనామాభృగురితిచ, అంగిరపరనామా మరీచిరితి చ. సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం సర్వాసాం ఉపనిషదంతరోక్తానాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం పర్యవసానభూమిం, ఉత్తమా మితి యావత్. పరాపరాం పరాః అన్యా విద్యాః అవరా యన్యా స్తాం, బ్రహ్మవిద్యాం, భగవదారాధనరూపా మి త్యర్థః.

న చాన్యాః కథ మారాధనరూపత్వ? మితి వాచ్యం; అన్యాః ప్రథమ ప్రవర్తకో హి విఖనసబ్రహ్మ, అథ భృగుః, అథ మరీచిః, శౌనక ఇత్యవగమ్యతే. ఏతే ఖలు ప్రయోగరూపం భగవదారాధనశాస్త్రం ప్రాణయిషుః. విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః ప్రాహ బ్రహ్మముఖా ద్భగవదారాధనం భృగు రాప్తవానితి—“కథయామి యథాపూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహా కిలోశన్యా. తే నాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః, సకాశా ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా. ప్రాప్తంసకాశా ద్దేవస్య బ్రహ్మణాఽవ్యక్తజన్మనః.”ఇతి, బ్రహ్మణా విఖనసా, దేవస్య నారాయణస్య, సకాశా త్ప్రాప్త మిత్యర్థః. విఖనా నైమిశే తప స్తప్త్యా ప్రసన్నా ద్భగవత స్తదారాధనం ప్రాపేతి పూర్వ ముదాహృతం. భాగవతేచ—“నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్య” ఇతిచ. గారుడే చ—“పురా చతుర్ముఖా

దేశా చ్చత్వారో మునయోఽ మలాః, ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమా నభ్యర్చయ స్పృహ. మరీచి ర్గూడరే విష్ణు మర్చియామాస కేశవం, ఆదేశా ద్భృహ్మణో విష్ణు శ్రీనివాసేఽ త్రి రచయత్. కాశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగు ర్మునిః"దితి. కించ అస్యా

—◆◆◆శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యముండకాద్యుపనిషదస్సమాసవిషయకత్వమ్◆◆◆—

ముపనిషది యై ర్యా మభి ర్భగవాన్ పరమాత్మా ప్రతిపాద్యతే, తన్నా మమూర్తీ శ్రీఃఖినా భగవదారాధనే గృహ్లాతి"విష్ణుః పురుష సత్వ" ఇతి. శ్రూయతే—“బృహచ్చ త ద్దివ్య మచిన్త్యరూప"మితి. బృహచ్చజేన విష్ణు రుక్తః[శ్రు]"నమో విష్ణవే బృహతేకరోమి"తి శ్రుత్యం తనే ఉక్తత్వాత్. కయేనాక్షరం పురుషం వేదసత్వ"మిత్యస్యాం శ్రూయతే. అక్షరశబ్దవాచ్యో విష్ణుః, సహస్రనామాధ్యాయే—“స దస త ర మక్షర"మితి విష్ణో రక్షరత్వాభిధానాత్. అత—“తస్మా దాత్మ స్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి యేన శబ్దేన భగవదారాధనం విధీయతే, తేన శబ్దేన శ్రీవిఖనస సూత్రే—“నారాయణ మర్చయే"దితి తదేవ విధీయతే. తత్రహి భూతికామేన భగవదర్చనస్య"యం యం లోకం మనసా సంబధాతి విశుద్ధసత్వః కామయతే యాం శ్చ కామాన్, తం తం లోకం జయతే యాంశ్చ కామాన్ తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి ఫలముచ్యతే. ఆత్మసమితి, ప్రతిమారూప దేహీస్థిత మిత్యర్థః. ఆత్మశబ్దస్య దేహావరత్వ ముచ్యతే. యద్వా-బుద్ధిస్థం భగవత్సం ప్రతివాయా మావా హ్యర్చయే దితి. బుద్ధిస్థ స్యాచ్చిత్వానుపపత్తే దితి. ఏవం సకామార్చనస్య ఫల మభిధాయ నిష్కామార్చనఫల సూక్ష్మాయతే—“స వే దైతత్ కరం బ్రహ్మ ధామ యత్ర విత్త్వో నిహితం భాతి శుభ్రం ఉపాసతే పురుషంయే హ్యేకా మాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తంతి ధీరా" ఇతి.

స చాత్మోపాసత ఇత్యర్చన ముచ్యత ఇతి కథః?మితి శంక్యం; ఇహ ర్చనరూపక్రియారూపతా మేన బ్రహ్మవిష్ణోష్ఠప్రతిపాదనాత్ “క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం నరేష"ఇతి. బ్రహ్మవిదాం ఉపసేషదాతరవిహిత విధయా బ్రహ్మోపాసకానాం, క్రియావాన్ ఉక్తక్రియావాన్, శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః. క్రియాశబ్దో హి భగవదర్చనే ప్రయుజ్యతే భాగవతే—“క్రి

యా యోగం సమాచక్ష్య భవదారాధన"మితి. అపి చ శ్రీశాస్త్రే) ఏత
దుపనిషత్పరిపాటీ దృశ్యతే. వాసాధికారే భగవాన్ భృగుః—“ప్ర
ణమౌ ధను శ్శ్వరో హ్యత్మా"ఇత్యాహ. ఏత దేవ వచన మత్రాస్తి.
మరీచి ర్భగవాన్ జ్ఞానకాండే—“అగ్నే ద్విస్ఫులింగా" ఇవేత్యాహ.
అత్రచ—“త దేత త్సత్యం యథా సుదీప్తా త్పవకా ద్విస్ఫులింగా"
ఇతి. తత్రామోదాదయో భగవల్లోకా శ్శుత్వార ఉచ్యంతే. అత్ర “వే
దాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థా" ఇత్యారభ్య “తే బ్రహ్మణో కే"పిత్వతి భగవ
ల్లోకానా మనేకత్వ ముచ్యతే బహువచనాత్. “యయా త దక్షర మధి
గమ్యత"ఇతి యచ్ఛబ్దేన వగ్ విద్యా పరామృశ్యతే. తయా క్రియా
రూపయైవ భవితవ్యం ఆధిగమనే బ్రహ్మణః కర్మశ్చైవ భవతి. క్రియ
యాఽపు యుష్టతమం హి కర్మ, సా చ క్రియాఽర్చనధ్యావరూపా
యుజ్యతే. య ద్యపి ధ్యానమాత్రస్య క్రియాత్వ మస్తి; తథాఽపి
క్రియానా వేష ఇత్యత్ర భూమాధే మతుప్, ఇ త్యుపపద్యతే. “ఆత్మ
క్రీడ ఆత్మరతి" రితి రతేః పృథక్క్రీడోచ్యతే. క్రీడా తు బహురూపా.
దర్శనస్పర్శాదివిధోపచార సమర్పణన్మ తగీతవాద్యకరణాదినా భగవాన్
భక్తబంధు భక్తసఖ ఇతి చోచ్యతే. “బాలః క్రీడన్తై రివే"తి
భగవన్ భక్తైః క్రీడామోదః ప్రతిపాద్యతే. యద్యపి పరమాత్మా
స్వతః కరణకలేబరరహితః; తథాఽపి భక్తై రుపాసనశక్యత్వాయ
స్వసంకల్పేన గృహీతరూప ఇతి శ్రూయతే—“ఆవి స్సన్నిహితం
గుహాచరం నామే"తి. కించ—“తపసో 'వా ప్యలింగా" దితి రూప
రహితపరమాత్మవిషయజ్ఞానస్య ముక్త్యుపాయత్వం నిషిద్ధ్యతే. “యస్య
జ్ఞానమయం తప"ఇతి తపసో జ్ఞానరూపత్వం శ్రూయతే. ఏతై రుపా
యై రితి బహువచనేన బ్రహ్మధామప్రవేశాయ బహుభి రుపాయై
ర్భావ్య మితి చ జ్ఞాయతే, ఉపాయా ఇచ్చర్చనకీర్తననమస్కారాదయో
యుక్తాః. “సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంత"శ్చేతి భగవన్మక్తే.
నచ—“ఏత ద్యో వేదనిహితం గుహాయాంసోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీ
హసోమ్యతి శ్రూయతే బ్రహ్మణో హృదయనిహితత్వజ్ఞానస్య అవిద్యా
గంధిచ్ఛేదకరత్వే సతి కి మస్యే? నేతి వాచ్యం; త దవ్యవహిత మేన

“అవిస్మయిహిత”మితి శ్రవణాత్. ఆవిః ప్రతిమారూపేణావిర్భూయ
సన్నిహితం భవతీ త్యర్థః.

నచ—హృదయ ఏవ ఆవిర్భూయ సన్నిహితం స్థిత మితి వాచ్యం; గుహ
చర మి త్యనే నైవ తదర్థసిద్ధేః. అపి చ—“జష్టం యదా పశ్య త్యస్య
మస్య, మహిమాన మేతి వీతశోః” ఇతి శ్రూయతే. జష్టం అర్చా
రూపేణ సుఖసేవ్యతయా సర్వై స్సంసారిభి ర్భక్తై ర్ముముక్షుభిశ్చ
సేవితం, అన్యం “ప్రవృహన్ముంజాదివేషికా”మితి శ్రుత్యంతరాత్
పుష్కగ్భూత్వా స్థిత మిత్యర్థః. పశ్యతి భక్త్యాసేవతే, అస్య అర్చావతా
రస్య, మహిమానం చ పశ్యతి, జానాతీ త్యర్థః. తదా వీతశోకో
భవతి. “అవతారస్య సత్యత్వ మజహ త్స్వస్వభావతాం, శుద్ధసత్త్వ
మయత్వం చ స్వేచ్ఛామాత్రనిదానతా. ధర్మగ్ధానా సముదయ స్సాధు
సంరక్షణార్థతా, ఇతి జన్మరహస్యం యోవేత్తి నాస్య పున్రభవ” ఇతి—
“జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవ యో వేత్తి తత్త్వతః, త్యక్త్వా దేహం
పున ర్జన్మ నైతి మా మేతి సోఽజ్ఞాన.” తతః—“యదా పశ్యః
పశ్యతే రుక్మవర్ణం.....పరమం సామ్య ముపై” తీతి ముక్తిఫలం చ
శ్రూయతే. తతః—“ప్రాణో హ్యేష.....మరిష” ఇతి. అత్రాత్మశబ్దస్య
పరమాత్మవాచకత్వ మేవ వక్తవ్యం. తతః—“సత్యేన లభ్య స్తప
సాహ్యేష ఆత్మా” ఇత్యాత్మపదవాచ్యస్య | ప్రాప్యత్వాభిధానాచ్చ.
“బృహచ్చతద్వివృత మచిన్త్యరూపం సూక్ష్మా చ్చ తస్మాత్కృతరం
విభాతి, దూరాత్పదూరే తదిహన్తికే చ పశ్య త్స్విహౌస నిహితం
గుహాయా”మితి దివ్యమచిన్త్యరూపం-బృహ ద్విష్ణ్వఖ్యం బ్రహ్మ.
“నమో విష్ణవే బృహతే కనోమితి శ్రుత్యంతరం. దూరాత్పదూరే
పరమపదే, సూక్ష్మా త్సూక్ష్మతరం, విభాతి. తథోచ్యతే శ్రీశాస్త్రే
తర్కకాండే బ్రహ్మచింతాధ్యాయే—“ఆపః పృథివ్యా సూక్ష్మాస్త
తాభ్య స్తేజ స్తతోఽనిలః, తస్మా దాకాశ మేతస్మా త్తన్నాత్రాణి
మనీషిణః. తేభ్య సూక్ష్మో హ్యహంకార స్త్రిధాభూయ వ్యవస్థితః,
తస్మా న్మహా స్త్రిధా భూతో బుద్ధిలక్షణలక్షితః. తస్మాత్తు మూల
ప్రకృతి రవ్యూహగుణబృంహితా, తతో వ్యప్తిసమప్ర్యాభ్యో జీవసూక్ష్
మతర స్స్మృతః. తతో వ్యూమపదం విష్ణో ధ్నాన మానందపూరితం,

తస్మాత్తత్సంచక్షిస్థం పంచోపనిషదాత్మకం. పంచమూర్తివిభేదన విభిన్నం విశ్వతోముఖం, ఆభూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిద్గుణం పరం. విష్ణో రికుంతపీఠస్య నానాప్రాయోకహేతుకం, తత వృద్ధుణ సంపూర్ణం లక్ష్మీలక్షణసంయుతం. సత్యో జ్ఞాన మనంతాఖ్యం భగ వచ్చబ్రహ్మతం, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ మితి ఖ్యాతం స్వరూపం రూపవర్జితం. జాతిక్రియావిరహితం స్వరూపగుణసంగతం, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ మవాప్నోతి పరం బ్రహ్మణమన్యయోమితి. తదిహంతికేసమీపేచ, పశ్యత్సు పశ్యద్భక్తజనవిషయే, విభాతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభృతిదివ్య స్థానేష్వర్చారూపేషా ప్రకాశతే. అత్రైవ శ్రుతౌ—“య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్య నైష మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేష స్యా మ్నాత్మప్రతిష్ఠిత” ఇతి. అస్య మహిమా, భువి శ్రీవేంకటాద్రిముఖ్య భాగేషు, దివ్యే బ్రహ్మపురే పరమపదే చ, ప్రతిష్ఠితః ఇతి. అథనా, అస్య మహిమా బ్రహ్మపురే హృదయే, స్యామ్ని పరమపదే ఇతి. పునః పశ్యత్సు యోగేన సాక్షాత్కుర్వత్సు, గుహయాం హృదయే నిహితం, ఇహేతిశబ్దస్య ద్వ్యర్థహీనా దయమణో యుజ్యతే; ఇహ భువీ త్యర్థః. భువి పరమాత్మా ఉక్తోభయరూప ఏన. యథా ముండోపనిషది పరమపురుషస్య విష్ణో రారాధనం ముక్తిసాధన మభిప్రేతి, తథా కారకోపనిషదీ త్యవగమ్యతే. ఉభే అపి ప్రాయ స్సంపదతః. తథాహి— ముండకోపనిషది—“పరాత్పరం పురుష ముపైతీ దివ్య” మితి—కరోపనిషది—“అన్యక్తా త్తు పరః పురుషోవ్యాపకోఽలింగ ఏవ చ” ఇతి. ముండకోపనిషది—“న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుక్షోఽయ మగ్నిః, త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ మిదం విభా” తితి—కరోపనిషది—“న తత్ర సూర్యో భాతి” ఇత్యాదికం తుల్యం. ముండకోపనిషది—“ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే, తయో రన్యః పిప్పలం స్వా ద్వ త్యనశ్చ న్ననోఽభిచాక్షేతి” కతే—“ఋతం పిబంతా సుకృతస్య లోకే గుహం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్థ్య” ఇతి. ఋతం అవశ్యభావ్యతయా సత్యం, కర్మఫలం, పిబంతౌ భుంజంతౌ, జీవా త్మపరమాత్మానా, పరమాత్మనః కర్మఫలానుభవప్రయోజకతయా

కర్తృత్వం బోధ్యం. ముం—“అథ పరాయయా తదరక్షర మధిగమ్యతే”
 ఇతి భగవదర్చనక్రియారూపయజ్ఞే నాక్షరశబ్దవాచ్యబ్రహ్మాధిగమన ము
 చ్యతే. క—“యస్మేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మ యత్పర”మితి. ఈజా
 నానాం సద్వారతయా ద్వారతయా చ యజతాం, య, స్మేతుః పోష
 కః—ప్రాప్తిశ్చ, తదక్షరం బ్రహ్మ ఇత్యర్థః. యజతాం సేతు రిత్యసేన
 యజనరూపక్రియాయాః ప్రాపకప్రాప్యభూతబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనత్వ మవ
 గమ్యతే. ముం—“నాయమాత్మా ప్రపచనేన.....తనూం స్వా”మితి.
 క—“నాయమా త్మే”త్యాదితుల్య మేన. ముం—“నాయమాత్మా బలహీ
 నేన.....తపసోవాచ్యలింగా”దితి బింబారాధనసహితధ్యాన స్వాత్మ
 లాభకత్వ ముచ్యతే. క—“హృదా మనిషా మనసా భిక్ష్వ”ఇతి బింబ
 క్ష్విరుచ్యతే. ముం—“యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి..తస్మా
 దాత్మస్య హృచ్చయే ద్భూతికామ”ఇతి—క—“ఏకో వశీ సర్వభూతాం
 తస్మా ఏకం రూపం బహుధాయః కరోతి, తమాత్మస్య యేన సు
 పశ్యంతి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషాం, సోఽస్మిన్త్యానాం
 చేతిసశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతి కామాన్, తమా
 త్మస్య యేన సుపశ్యంతి ధీరాస్తేషాం శాంతిశ్శాశ్వతీ నేతరేషా”మితి.
 ఏకం, రూపం బహుధా శ్రీనివాస శ్రీరామ శ్రీకృష్ణ ఇత్యాదిబహు
 ప్రకారై రర్చనాపై రాపిర్భవతీత్యర్థః. యేన సుపశ్యంతి, ముహుర్ము
 హః పశ్యంత స్సమర్చయంతీత్యర్థః. బహూనాం “చతుర్విధా భజ
 నేమాం.. జ్ఞానీ చ భరత్స్వభ” ఇతి భగద్వచనవిధయా భజతాం
 జనానాం, కామాన్ తత్తదీప్సితాన్, కరోతి. ముం—“జప్తం యదా
 పశ్యత్యస్య మీశ”మితి—క—“తం స్వాచ్ఛరీరాత్ ప్రవృహేన్మృజా
 దివేషీకాం ధైర్యే”ఇతి. ముం—“బ్రహ్మేదేద మమృతం పురస్తాద్భవ
 త్తాద్రుహ్య దక్షిణత శ్చోత్తరేణ అథ శ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మ
 వేదం విశ్వమిదం వశిష్ఠ”మితి. క—“ఊర్ధ్వమూలో నవాక్యాఖి ఏషో
 శ్వత్థ స్సనాతన”ఇతి, ముం—“యదా పశ్య”ఇ త్యారభ్య “పరమం సామ్య
 ముతై”తితి. క—“యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి,
 ఏనం మునే ర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ”ఇతి “సోఽధ్వనః పార
 మాపోతి తద్విజ్ఞాః పరమం పద”మితి—ముం—“సత్యేన లభ్యస్తప

సాహ్యేష ఆత్మా సమ్యక్జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్య"మితి—క—“యది
 చ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరం”తితి. బ్రహ్మచర్యశబ్దస్యాస్మదాచార్యా
 వ్యాచఖ్యుః—చరగతి భక్షణయోరితి ధాతో ర్భృష్టాచర్యం బ్రహ్మనిష్ఠ
 త్వం, పరమాత్మరాధకత్వమితి యావత్. బ్రహ్మనివేదితభక్షణంచేతి.
 కించ, ముం—“క్రియావాసేష”ఇత్యస్యావ్యవహితం తద్వాక్యం, అతో
 య మర్థో యుజ్యతే; అర్చనా దనంతరం తన్ని వేదితభోజనస్య కార్య
 త్వాత్. “హృది రూపం ముఖే నామ నై వేద్య ముదరే హః, పాదో
 దకంచ మాల్యంచ మస్తకే యస్య సోఽచ్యుత”ఇతి స్మృతే. అచ్యుతో
 ముక్త ఇత్యర్థః. భాగవతే—“త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకార
 చర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవమాయాంతరేషుసీ”తి. “పవిత్రం
 విష్ణునైవేద్యం...చరే”దితి చ స్మృతే—“తదస్యప్రియ”మితి శ్రుతేశ్చ.
 భగవన్ని వేదనే ఇమ మేవ మస్త్రం వినియుక్తే భగవా విఖనాః. తద్వ
 చనం హి శ్రుతిసారభూతం; “వేదాంతవేదిభిర్విప్రై”రిత్యాదినా శ్రీవై
 ఖానసస్య వేదాంతత్వ ముపపాదితం. నేదం కేవలం కల్పరూపం, అపితు
 ఉపనిషదంతరం.

నను కథ మస్య వేదాంతత్వసంభవః? అత్ర కర్మణాం ప్రయోగః కేవ
 లం ప్రతిపాద్యతే, ఇతిచే, త్సత్యం. అత్రాయ మనుమానప్రయోగః.
 శ్రీవై ఖానస ముపనిషత్; తదర్థప్రతిపాదకత్వాత్. గీతావదితి. నచ—
 గీతాయా భగవదుపదిష్టత్వా ద్వేదాంతత్వం న్యాయ్యం, ఇదం తు న తథేతి
 వాచ్యం; ఇదం హి భగవత్తుఖా ద్విఖనసబ్రహ్మణా గీతం, తతో భృగ్వాదిభి
 రితి బహుధా ప్రపంచితమ్. నచ—గీతాయా స్సాక్షాద్భగవదుక్తిరూపత్వా
 దుపనిషత్త్వం, అస్య మునివచనరూపత్వా న్న తథాత్వం యుక్త మితి
 శంక్యం; విఖనస స్సాక్షాద్భగవదంశత్వా, త్తత్ప్రియతమత్వాచ్చ, అస్య
 తథాత్వోపపత్తేః. విఖనశ్శబ్దవాచ్యభగవదంశత్వా దస్య బ్రహ్మణో
 విఖనోవై ఖానసశబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం; “విఖనామునినా”మితి శ్రుత్యా,
 “వై ఖాన స్సామగాయనః” “యత్తస్మి న్నుపలభ్యంతు తత్తేజస్తు త్ర
 యీమయం, తద్వై ఖానః పరంబ్రహ్మ” ఇతి భారతవచనాచ్చ. భగ
 వా విఖనా వై ఖానశ్చ, తత్పుత్రో బ్రహ్మచ విఖనాః; “విఖనసాఽ
 ర్థితో విశ్వగుప్తయ”ఇతివచనాత్. ఉచ్యతేచ—“విఖనా ఇతివైవిష్ణు

స్తజ్జ వైఖానసా స్మృతాః” ఇతి. వైఖానసానాం భగవత్ప్రియత్వం శ్రూయతే—“వైఖానసావా ఆర్షేయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస”నితి. ఇంద్రశబ్దోఽత్ర భగవద్వాచక ఇతి వ్యవస్థాపితం. పరమపురుష స్వవచన మేవ స్వప్రియముఖాన్నిగత మత్యంతప్రమాణం న్యాదితి మత్వా సకలవేదాంతసారభూతం వైఖానసం విఖనసే ఉపాదిత్యత్. భగవద్వచనస్య చ ప్రామాణ్యస్థాపనం తత్ప్రియవచనాదితి జ్ఞాయతే. గీతాయా మర్జునః—“పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజా విభూ, ఆహుస్త్యా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారదస్తథా. అసిహోదేవభోవ్యాస స్వయం చైవబ్రహ్మిమే”ఇతి భగవంతమాహ. అత్ర ఋషయ ఇతి విఖనోభ్యుగ్వాదయ ఉచ్యతే; “మునీనాం విఖనా మునీ”ఁతి, అత్రైవ—“మహర్షీణాం భృగురహ”మితి వచనాత్. “కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి నమే భక్తః ప్రణశ్యతీ”తి భగవాన్ స్వవచనా దపి స్వప్రియవచనస్య ప్రామాణ్యం జ్ఞాపయితుం శ్రీమదర్జునం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రహిణోతి. యత్తస్మిన్నిత్యాదినా త్రయీమయస్య పరమాత్మనః వైఖానసశబ్దాచ్యుత్వ ముక్తం. అస్యచ శాస్త్రస్య వైఖానసత్వం ప్రసిద్ధం. తత ఇదా శాస్త్రా గ్రయీరూప మిత్యనగమ్యతే—“వేదానాం వ్యసనా దర్వాక్ష్పగ్రూపం మిళితంతుయత్, తాంతు వైఖానసీం శాఖా మితివేదవిదో విదు”ఁతి వచనాచ్చ. యథా గీతాయాం కర్మణాం భగవదారాధనత్వానుసంధానే మోక్షహేతుత్వ ముచ్యతే, తథాఽత్ర తత్తత్కర్మాతే భగవదర్పణ సిద్ధయే భగవన్మంత్రోన్మోహ విధీయతే. తేన కర్మణాం భగవదారాధనత్వం సిద్ధ్యతి, కించ సూత్రమిదం నారాయణైకపర మితి తద్భాష్యాదా ప్రపంచితం, తథా వేదైకప్రమాణమితిచ. తత్రకర్మవిధాయ “తత్కురుష్వ మదర్పణ” మిత్యాదినా భగవదర్పణం విహితం. అత్ర తు కర్మణాం ప్రయోగ ఇవ భగవదర్పణప్రయోగ శోఛీక్త ఇతి విశేషః. తత్ర భక్త్యా భగవదుపాసనం విహితం. అత్ర తూపాసనప్రయోగోఽభిహితః—“అథ నిత్యార్చన” మిత్యారభ్య“భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే”దితి. తత్ర—“మద్యాజీమాం నమస్కరు” “మామేవైష్య”సీతి యజనస్య భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలముచ్యతే. అత్రాపి—“తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ”తి. తత్రైవ వాత్రాపి జ్ఞానస్వరూపం ప్రత్యపాది. యద్యపి

సూత్రే విస్తరేణ తత్త్వస్వరూపం నప్రతిపాదితం; తథాపి భగవన్మ
 రీచ్యాదిభిస్తదాశయానుగోఢేణ విస్తరేణ పరమాత్మనిష్కళస్వరూప
 సకళస్వరూప లక్ష్మీస్వరూప ప్రకృతిలక్షణ జీవలక్షణ ప్రపంచసృష్టి
 దేహాత్మత్తి పాంచభౌతికప్రళయ పితృయాణమూర్గ దేవయాన
 మూర్గ భగవల్లోకస్వరూప మోక్షోపాయాదయః ప్రతిపాదితాః. తత్ర
 యథా క్వచిచ్ఛుతివాక్యమేవ యథావద్భవ్యతే—“నజాయతే మ్రియ
 తేవా కదాచి”దితి. తథాపి—“యోఽసౌసోఽహం యోఽహం
 సోఽసా”విత్యాది. తథా ప్రాణాగ్నిహోత్రే. తత్రైవాత్రా పృచ్ఛిగాది
 మార్గోఽభిధీయతే. తత్ర యథా సర్వదా భగవత్పరత్వం విధీయతే,
 తథాపి “సదాఽధ్యాత్మరణో” ధ్యానయోగీ నారాయణపరంబ్ర
 హ్మ వశ్యో ధారణాం ధారయేత్, అక్షరం పరం బ్రహ్మసోఽతి ‘నా
 రాయణ పరంబ్ర’హ్మైతిశ్రుతి”త్వపసంహారే సన్యాసవిధౌ ప్రతిపా
 దితం. ఉపక్రమేతు “నారాయణపరాయణో నిర్వ్వందోఽముని”రితి, తతో
 “భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయే”దితి, శ్లోతేచాధానే—“ధ్యాయ
 న్నారాయణ ముపోష్యే”తి, అగ్నిహోత్రే—“హుత్వా భూమానం
 విష్ణుం ధ్యాయే”దితి, దర్శిపూర్ణ మాసే—“ఉదిత ఆదిత్యే ధ్యాయ న్నార
 యణం విష్ణోర్ముక మితి జపిత్యే”తి, సోమేచ—“నారాయణపరాయణ
 స్తూష్టిమాస్త”ఇతి. కించ గీతాయా—“మన్మథాభవే”త్యాదినా విహి
 తం సర్వమత్ర విధీయతే దర్శితై ర్వాకై ర్భగవన్నిష్కమనస్త్యం. “భక్త్యా
 భగవన్తం నారాయణ మర్చయే”దితి “మద్భక్తో మద్యాజీ భవే”త్యర్థో
 విహితః. “పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా”దితి “మాం
 నమస్కురు” ఇత్యన్యార్థో విహితః. “బహునాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవా
 న్నాం ప్రపద్యత”ఇతి, “సర్వధర్మాః పరిత్యజ్యమా మేకం శరణం వ్రజే”
 తిచ విహితా ప్రపత్తి ర్విష్ణుబలికర్మణాపత్ర విధీయతే. సూత్రేను
 క్తా విషయాస్తదాశయ మనుసృత్య శ్రీమరీచ్యాదిభి శ్రీశాస్త్రే) స్ఫుటం
 ప్రదర్శితా ఇత్యుక్తం. తత్రాప్యపనిషద్వాక్యాని యథానస్థిత మభిధీయ
 న్తే—“ప్రణవో ధనుశ్చో హ్యత్థా బ్రహ్మ తల్లక్ష్మ్య ముచ్యత”ఇతివాసా
 ధికారే. తథా ముండోపనిషది. శ్రీశాస్త్రే—“ఆత్మాన మరణి కృత్వా
 ప్రణవం చోత్తరారణి, ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసా”దిత్యాదినా ధ్యానేన

హృద్యావిరూఢతం పరమాత్మనంబి బే ఆవాహ్య సమారాధనముచ్యతే. అయమర్థః కారకోపనిషది దృశ్యతే—“అరణ్యోద్భిహితో జాతవేదాగర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః నివేదిత ఉచ్యో జాగ్రవద్భిర్వావిష్మద్భిర్మనుష్యేభిరగ్ని” ఇతి. అయమర్థః—అరణ్యోఽపూర్వోత్తరారణ్యోఽపిహితో జాతవేదాః, గర్భిణీభిర్గర్భః ఇవ యజ్వభిః, సువృతః సుతరాం గుప్తః, మహత్కర్మభిర్వాప్తదయప్రణవారణ్యోఽపరమాత్మా సుభృతః, సోఽగ్నిః పావకః. పరమాత్మాచ, అగ్రం నయతీతి వ్యతృత్యా అగ్నిశబ్దః పరమాత్మవాచకః. జాగ్రవద్భిరప్రమత్తైః, హవిష్మద్భిః హోమామార్తాజ్ఞాదిమద్భిః నివేదనార్తాన్నాదిమద్భిశ్చ, ఇదం గంధపుష్పాదీనా ముపలబ్ధతాం. మనుష్యేభిః యజ్వభిః ఆరాధకైశ్చ, నివేదితే నివసేదివసే, ఉచ్యతే, వేద్యాంబిం బేచ ప్రతిష్ఠా ప్యారాధనీయఇత్యర్థః. అన్యైర్వ్యక్తి పరమాత్మనో ధ్యానానానా ఉచ్యత్య ముక్తం, తన్న సంగచ్ఛతే; హవిష్మద్భిరతి విశేషణస్య సామంజస్యాసంభవత్. హవిశ్శబ్దో నివేదనార్తాన్నాదిపరతయా భగవద్విఖనసా ప్రయుక్తః. “తదస్య ప్రియమితి హవిర్ని వేదన” మితి. “హిరణ్యగర్భస్స మవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పశుః కి ఆనీత్, సదాధాం పృథివీం ద్యా ముతే మాం కన్తై దేవాయ హవిషా విధేమ.” అస్యా పుష్కరోఽరో నర్ణిత ఆచారైః. నచాత కేవల మగ్న్యసాసనం విహిత మితి వాచ్యం; పరమాత్మప్రకరణత్వాత్, ఉచ్యతస్య భగవద్విషయ త్వే న్యారస్యాత్. విధేయతే భగవద్విఖనసా పూజాంతే స్తుతిః—“పురుష సూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా” ఇతి. కిమగ్నికేన? అనయా శ్రుత్యా భగవతోఽమూర్తారాధనం సమూర్తారాధనంచ విహితం భవతి. “అమూర్తాఽగ్నిహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేర పూజ” నేత్యుక్తం. ఏవం చాద్వారక సద్వారక భగవదుపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వాదస్య శాస్త్రస్య వేదాంతత్వం యుక్తం. నచాష్టాదశసూత్రే షష్ట్యంతమ మిదం సూత్రం, కల్పరూప మేవ. కథ మస్య వేదాంతత్వ? మితి శంక్యం; అస్యహి కల్పత్వం వేదాంతత్వం చాస్తి; భగవదుపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వాత్. యథా శ్రీమహాభారత స్వేతిహసత్వేన పంచమవేద త్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథా చ శ్రీమద్రామాయణస్య కావ్యత్వేన తిహసత్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథాచ శ్రీగీతాయా స్మృత్యేనోపనిషత్వేన

బ్రహ్మవిద్యాత్వేన చ ప్రసిద్ధిః, తథాఽస్య శాస్త్ర స్వానేకరూపతయా
 ప్రసిద్ధత్వం. అస్యసూత్రస్య సర్వసూత్రోత్తమత్వం దశభి హ్నేతుభిః
 ప్రపంచిత మస్మదాచారైస్సప్రమాణం. అస్య సర్వోత్తమత్వాదేవ
 భగవద్భృగ్వాదయ ఇదమ్మూలతయా వైదికమార్గేణ భగవదారా
 దనశాస్త్ర ముచకలన్. భార్గవే వాసాధికారే—“సూత్రే విఖనసాప్రో
 క్తం పురాచైవ చతుర్విధం, హరేః పూజావిధానం తద్వసిభిర్విమలీకృ
 తమ్” ఇతి. భగవదాచార్యస్తంబాదీనా మ ప్యాచార్యభూతో భగవాన్
 బోధాయనో వానప్రస్థాః ప్రత్యేన ముపదిశతి—“వానప్రస్థోవై ఖానస
 శాస్త్ర సమాదాచారో వై ఖానసో ననేమూలఫలాశీ తపశ్శీల స్సవనే
 మాదక ముపస్పృశ” ని త్యాదినా. తతస్తస్మాత్సాహితీ మూలం శ్రీవై
 ఖానస మిత్యవగమ్యతే. ఏవం మన్వాదిస్సృతీనా మపి. మనుః—“వై ఖా
 నసమతేస్థిత” ఇత్యాహ. అస్య భారుచ్యాదివ్యాఖ్యానేషు—“వై ఖానసం
 విఖనసూత్రమ్” ఇతిస్పష్టమ్, యథా శ్రీశౌనకహరీతాదయోపి శ్రీవై
 ఖానసాగ్రేసరభగవద్భృగుముఖా ద్భగవదారాధన మవగత మితి స్వ
 యం బ్రువతే. సాత్త్వికైతనమస్తవేదవేదాంతార్థ శ్రీవిఖనసబ్రహ్మ
 భగవన్ముఖాత్తత్సమారాధనశాస్త్ర మధిగమ్య స్వపుత్రేభ్యో భృగ్వ
 దిభ్యో యథాఽధిగత ముపాశతో, తేచ తథా శాస్త్రం ప్రాణయన్. ఉప
 దిదిమశ్చ శ్రీశౌనకాదిభ్యః. తేచ తత్సంగృహ్య కల్పే ప్రత్యపాదయన్.
 అతోవేదాంతత్వం శ్రీశాస్త్రస్యైవయజ్ఞతే, సత్వన్యస్య; తస్మైలప్ర
 మాణకత్వాత్. తథాఽహ భగవాన్ పరాశరః—“యజ్ఞభిర్భజ పురుషో
 వాసుదేవశ్చ సాత్త్వతే, వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యోనశోఽ
 స్మిత” మితి. వేదాంతవేదినః శ్రీశాస్త్రవిద ఇత్యుక్తం. పృథమనుః—
 ‘వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణౌ స్తద్వైఖానససూత్రీభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురు
 షం విష్ణుం రాజా జగద్ధిత” ఇతి. ఏవంచ శ్రీశాస్త్రోక్తవర్తమానా
 భగవదారాధన ముత్తమబ్రహ్మవిద్యా. నైవ పరవిద్యే త్యుచ్యతే.
 యమాతదక్షర మధిగమ్యతే సాపరాముగాదయో అపరా. శ్రీవైఖానస
 సూత్రేకర్మపవేదత్రయచునావినియుజ్యతే. విభాగాత్పుర్వమితితా
 వస్థాత్రయీ శ్రీవైఖానసశాఖా. తథోచ్యతే—“వేదానాంవ్యసనాత్...
 విదుః, తాంతువైఖానసీ శాఖా స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్. పద్మ

భూః పరమాధాతా తస్మిన్నా రాధనత్రయ"మితి. ఏవంచ వైఖానస మస్తప్రశ్నాధ్యయనేన పరవిద్యోపాసనం సిద్ధ్యతి. అత్ర భగవదా రాధనే వినియుక్తా మన్త్రాః కేచిద్వేదత్రయాంతర్గతాః, కేచి చాపనిషదాః. "సహస్రశ్రీర్వాపురుషః, అద్భ్యుస్సంభూతః, సహస్రశీర్షం, అశోదేవాః, అణోరణీయాన్, హగ్ంస శ్శుచిషత్, ఏకాక్షరం, యద్వైష్ణవం శయనే, విష్ణు స్సర్వేషా"మిత్యాదిపారమాత్మీయాః. ఏతేహి సర్వో పనిషత్సారభూతాః, పరమాత్మభూతశ్రీమన్నారాయణపరాః, "విష్ణు స్సర్వేషాం సుసూక్ష్మ స్సార్వ"ఇత్యాదయః. యది పారమాత్మీయో పనిషదర్థావగమ, స్సర్వోపనిషదర్థా అవగతా స్సృష్టిః. తథాహి— "విష్ణు స్సర్వేషా"మిత్యనేన 'అగ్నిర్వైవిష్ణుః పరమ" ఇత్యాది శ్రుత్యం తరోక్తోఽర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. "సుసూక్ష్మ స్సార్వ"ఇత్యాదినా "సర్వ సుసూక్ష్మగతం మిత్యాద్యుక్తోర్థః, "సర్వాఖర్షిదంబ్రహ్మ"త్యాద్యుక్తోర్థ శ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. "యోబ్రహ్మశబ్దః ప్రణవ" ఇత్యాదినా "ఓమితి బ్రహ్మ"త్యాద్యుక్తోర్థః, "యంయజ్ఞే రునయో జషన్తి"త్యాదినా "చతుర్వోతారో యత్ర సంపదం గచ్ఛన్తిదేవై" త్యాద్యుక్తోర్థః. చతుర్వోతారః అగ్నిహోత్ర దర్శ పూర్ణమూసాదీని కర్మాణి, యత్ర పరమాత్మ న్యాత్మతయాఽవస్థితే సత్యం తచ్చరీరభూతైరింద్రాదిదేవైః, సంపదం, గచ్ఛన్తి, తేషామారాధనాఽకర్తా క్ష్యతానీతి సంపదం గచ్ఛన్తి త్యర్థః. అత్ర మునయ ఇతి భగవన్మనశీలా ఆమూర్తసమూర్తారాధన పరా ఉచ్యతే. యజ్ఞే రిత్యగ్నిప్రోమాదయః పూజాశ్చ గృహ్యతే. "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భూక్తాచ ప్రభురేనచ, సతు మా మభిజానన్తి తత్త్వే నాత శ్చ్యవన్తి త"ఇతి భగవద్వచనం. మునిశబ్దస్య భగవదుపాసక పరత్వే స్వార్పణ్యత్. అనేన జపహోమార్చనధ్యానేషు చతుర్గు హోమా ర్చనే ఉక్తే; "యం సూరయో జపన్త"ఇతి జప ఉక్తః; "యోగినస్సూ త్మై స్సుప్రపదర్శనైః పశ్యంతీశ్వరాయ స్వాహే"తిధ్యానముక్తం; "ఆత్మేశ్వర"మితి శ్రుత్య సరోక్తశ్చార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే; "మనస్త్యభూత్వే" త్యనేన "మనఃమయా ప్రాణే" త్యాద్యుక్తోర్థః, "యస్యనాభయా" దిత్యాదినా "భీమాస్మాద్వాతః పవత"ఇత్యాద్యుక్తోర్థః, "ద్వాపేతా

పక్షి అచరం చరంతా” విత్వాది నా “ద్వా సుపర్ణా” ఇత్యాద్యుక్తోర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః, ఇతిదిక్. ఇథంచ శ్రీవైఖానసే బౌపమషదై ర్మూలైః పరమాత్మనో నారాయణస్యోపాసనం విధీయత ఇత్యకామే నాభ్యుపగస్తవ్యం. అత శ్రీవైఖానసస్య వేదాంతత్వ ముపపద్యతే. తథా శ్రీవైఖానసానా ముభయవేదాంతత్వం; ఏతే హి సర్వవిప్రసాధారణే వేదాంతే, అసాధారణే శ్రీశాస్త్రవేదాంతే చాధికారిణో భవన్తి.

—◆◆◆ విప్రహారాధనసూక్తం. ◆◆◆

నను ‘తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి” “తమేవ విద్వా నమృత ఇహ భవః” ఇత్యాదిసుతిభ్యో భేదనం మోక్షోపాయతయా విశయతే. వేదేనా ధ్యానం స్మృతిసంతానరూపం; తచ్చదర్శనసమాకారం. తేన హృదయగ్రంథిభేదాదికం శ్రూయతే—“భిద్యతే హృదయగ్రంథిః.....తస్మిన్ దృష్టేనావర”ఇతి. కించ “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానే”తి శారీరకశాస్త్రేఽపి జ్ఞానమేవ విధీయతే తథాసతి కథ మారాధన ముపాయః? ఇతిచే, తృత్యం; నయం జ్ఞానం ధ్యానం వా వినాఽఽరాధన ముపాయం నబ్రూమః, కింతు బ్రహ్మహో రూపం జ్ఞాత్వా ధ్యాయతా ఽఽరాధ్యం తదితి. “అథాతో ధర్మజ్ఞానే”తివ్రత ధర్మజ్ఞానం యథా తదనుష్ఠానాయ, తథా బ్రహ్మజ్ఞానం తదనుష్ఠానాయ విహేతం.

నచ—ధ్యానపత్యో బ్రహ్మ కిం పృథగారాధనే? నేతి వాచ్యం; “జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ సత్త్వతం పశ్యతి ధ్యాయమాన”ఇతి ధ్యానం వదన్త్యేన. సుతిః—“క్రియానా నేష బ్రహ్మవిదాం వర్ష”ఇతి బ్రూతే. బ్రహ్మవిదో నామ బ్రహ్మధ్యాయినః, నతువాక్యార్థవిదః. తథాయది “బ్రహ్మ విదాస్తోత్రీమః”మితి సుతివాక్యార్థవిదో మోక్షోఽభిహితస్సాన్యతే. తతః క్రియానా నేత్యత్ర క్రియాశ్చో ధ్యానమాత్రక్రియా మభిధత్త ఇతి ససంగచ్చతే. పరంతు ధ్యానసహితార్చనక్రయైవ వక్తవ్యం. కించ ధ్యానం నామ భావః, సత్ప్రక్రియా. వదన్తిహి శ్వాభిక్తాః—“అపరిస్పందనసాగనసాధ్యో ధాత్వరో భావనా, సప్రస్పందినసాధనసాధ్యో ధాత్వర్థః క్రియే”తి. నచ—క్రియానామ స్వాత్రమోక్తకర్మకలాపః; నత్వర్చన, మితి వాచ్యం; “అస్మిక్ష్ణః.....వర్ష” ఇత్యాదా వాత్సవిషయ.

క్రీడాచ్యుతే. తతఃప ఇతివర్తతే. తస్మాత్పరమాత్మవిషయక్రీడాక్రియా
 వా బ్రహ్మవిద్యోష్ట ఇతి సిద్ధం. క్రీడా నామ భగవతా ప్రతిమా
 రూపిణా పాద్యర్థ్యాదిదానస్మత్తగీతాదిభి ర్విహరః. స చ భక్తైః క్రీడా
 కామోఽర్చారూపీ భవతీత్యుక్తం. “యతోవీరః.....దేవకామ”ఇతి
 శ్రుతిః ప్రదర్శితా. “అప్రమో యోఽనియోజ్యశ్చ యత్రకామ
 గమో వశీ,మోదతే భగవాన్ భూతైర్బాలః క్రీడనక్రై రి”వేత్త్యుచ్యతే.
 అతో బ్రహ్మవిద్యోష్టత్వం ప్రతి హేతుభూతార్చనక్రియా సర్వోత్కృష్ట
 భగవత్పదప్రాప్తిరూపసాయుజ్యం ప్ర త్యుపాయ ఇత్యుక్తం. తత
 ఏవాహ భగవాన్ విఖనాః—“నారాయణ మర్చయేత్ తద్విష్ణుః పర
 మం పదం గచ్ఛ”తీర్తి.కించ—“నాయమాత్మా.....తనూం స్వా”మితి
 భగవత్కర్తృకవరణస్య తద్గర్భనహేతుత్వ ముచ్యతే. తద్వరణీయతా
 పాదకం కేవలం ధ్యాన మితి కులధర్మః. ధ్యాన మివార్చనం హోమో
 జప ఇ త్యేతే తద్వరణీయతాపాదకాః కుతో న స్వః? గీయతే హి
 భగవతా—“పత్రం పుష్పం.....ప్రయతాత్మన” ఇతి. “యాః
 క్రియాః.....”ఇతి భగవతాఽర్చనాదిక్రియాః శిరసా గృహ్యంత
 ఇత్యుచ్యతే. క్రియాశబ్దో భగవదారాధనస్య ముఖ్యాభిధాయక ఇ త్యవ
 గమ్యతే; “క్రియాయోగం సమాచక్ష్య భవదారాధనం విభో”ఇత్యా
 ద్యుక్తేః. ధ్యానార్చనాదీనాం జ్ఞానమూలకతయా “అథాతో బ్రహ్మ
 జ్ఞాసే”తి జ్ఞానం విధీయతే. “జ్ఞత్వా జ్ఞాత్వాచ కర్తాణీ”తి కర్మణాం
 సాధారణ్యేన జ్ఞానమూలత్వం పర మిత్యుచ్యతే, కింపున ర్భగవదారాధ
 నస్య? “య ఏవం విద్వాన్ బ్రాహ్మణః పురస్కృతాని కర్మాణి
 కరోతి యజ్ఞస్య సమృద్ధి మృద్ధ్యా” ఇతి శ్రుత్యా కర్మస్వరూపజ్ఞాన
 పూర్వకం తత్కరణే తస్య సమృద్ధి రుచ్యతే. తథా బ్రహ్మస్వరూప
 జ్ఞానపూర్వకం తదుపాసనం సంపద్యతీ త్యాశయేన భగవా న్వాన్య
 సో బ్రహ్మజ్ఞానం విధత్తే. యది బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానమాత్రేణ
 ముక్తిస్సాన్య, తర్హి తదుపాసనవిధాయకశ్రుతిస్మృతీనాం వైఫ
 ల్యం భవేత్. ఉపాసనవిధాయన్య శ్రుతిస్మృతయో దర్శితాః. శ్రు
 యమాణం బ్రహ్మవేదనం తదుపాసనైకప్రయోజనం, ఉపాసన
 మారాధన మిత్యుక్తం, శుద్ధంచ. పరమాత్మోపాసనప్రయోగవిధి

హపత్యా ద్భగవచ్చాత్మస్య వేదాంతశ్రేష్ఠత్వ మకామేనాప్యభ్యుప
 గమ్యః. శ్రూయతేచ పారమాత్మీయోపనిషది, — “యజంతు తం
 బింబవంతం కకుదాయ భద్ర” ఇతి. కకుదాయ శ్రేష్ఠాయ, భద్ర
 భద్రాయ-ముక్తయే, బింబవంతం ప్రతిమారూపిణం, తం పర
 మాత్మానం. యజంతు పూజయంత్యితి. ఇయ ముపనిషచ్చిశాస్త్రే
 వినియుజ్యతే. తథాఽత్ర కాంక్షి స్మృతా నుదాహృత్య భృగ్వాదిభి
 సోన్వక్తస్య శ్రౌతం ప్రమాణం కథ్యతే—“పోపూయమానః పంచభి
 స్స్వగుణైః, ప్రసన్నై స్సర్వా నిర్మాణ భారయిష్యసే ఇతి శ్రుతే”
 ఇతి. అథవా వైదికేతరర్థంతే శ్రీశాస్త్రే కా వా క్రియాః? అతవ
 వైఖానసం వైదికమితి తాత్రికాణా మత్రానాదరః, వైదికానా మా
 దరశ్చ. వైదికాదరా దేవ భగవాన్ యోగయాజ్ఞ వల్క్యః—“వేదాన్త
 వేదిభిర్విప్రైః...జగద్భిత” ఇతి శ్రీవైఖానసవిధినా భగవద్ధ్యానం విధత్తే.
 వేదాంతశాస్త్రేచ—“అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం” ఇతి
 సూత్రేణ భగవదారాధనం వినా ముక్తి ర్నలభ్యే త్యుచ్యతే. సంరా
 ధనంనామ ఆరాధనం, ఆరాధనశబ్ద శ్చార్చనస్య ముఖ్యాభిధాయకః.
 “క్రియా యోగం సమాచత్వ భవదారాధనం విభో” ఇతి—“అథా
 గ్ననిత్య హేమామాన్తే విష్ణోరారాధన” మితి భగవాన్ విఖనాః. “నిత్య
 మారాధయేద్ధరి” మితి భగవాన్ వ్యాసః. అర్చనం విధత్తే చంద్రికా
 యాం—“స్వశాఖోక్తక్రియా.....కుర్యాదారాధనం విష్ణు” ఇతి. కూర్మ
 పురాణే—“సవిష్ణ్వారాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదిక” మితి. కిమధికేన?
 ఆరాధనమితి చే దర్శనమితి ప్రసిద్ధం. నను ఆరాధనశబ్దస్య ముఖ్యత
 యాఽర్చనవాచకత్వమస్తు నామ, ప్రతిమార్చనమతి కుతో బ్రవీషి? హృది
 జలేఽన్యత్రవా తత్స్యా దితి చేత్, ప్రవృత్త్యం పృచ్ఛసి! యద్యత్తమ
 బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకముండకోపనిషది తత్రప్రమాణం న దర్శయి
 ష్యామో, భవాన్న స్యా త్సమాహితిమాన్. అతోఽవధేహి! “యస్స
 ర్వజ్ఞ సర్వవి ద్యనై గ్రమ మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేషవో
 మ్నాన్యత్రా ప్రతిష్ఠితః, మనోమయః ప్రాణశరీర నేతా ప్రతిష్ఠితోఽన్నే
 హృదయం సన్నిధాయ, తద్విజ్ఞానేన పరివశ్యంతిధీరా, ఆనందరూపమ
 మృతం యద్విభాతీ” ఇతి. అస్యార్థః పూర్వం ప్రాయః ప్రదర్శితః. భూయ

స్సుస్పష్ట మభిదధృపే. యః సర్వజ్ఞః సమస్తా సర్వం జానాతి,
 సర్వవిత్ వివిత్య సర్వంవేత్తి, యన్వైష మహిమా, భువి భూమా,
 దివ్యే ఆకాశేచ, సముద్రపర్వతాదిరూపేణ, సూర్యాదిరూపేణచ,
 దృశ్యతే, ఏష ఆత్మా పరమాత్మా విష్ణుః, బ్రహ్మపురే ప్యామ్ని, దహ
 రాకాశే-హృదయాంతర ఇత్యర్థః. ప్రతిష్ఠితః; “హృదయం తద్విజానీ
 యాత్...వ్యవస్థిత”ఇతి శ్రుత్యంతరాత్. న చ-తత్ర విష్ణు రితి కథఃమితి
 శంక్యం; నారాయణస్య ప్రకృతత్వాత్, “సబ్రహ్మ సశివ స్సేంద్రస్సై-
 త్తర”ఇతి నారాయణస్య బ్రహ్మవిద్యాత్మతయా శ్రవణాచ్చ. కేచిత్
 “సశివ స్సహరి”రితి వదన్తి, తదసత్; తత్ర సేంద్ర ఇతి తచ్చబ్దస్య సులో
 పః పాదపూరణాయ. యత్రసులోపే సత్యేన పాదపూరణంభవేత్,
 తత్రాచి పరే సులోపానుశాసనాత్ “సోఽచిలోపేచేత్పాదపూరణం”
 ఇతి. యది సహరి రితిస్యా, తర్హి సఇంద్రఇతి చ వక్తుం శక్యతే. కిమర్థం
 పాదపూరణాయసులోపః? ఇత్యల మప్రకృతేన. తత్ర కీదృశఇత్యతాహ-
 “మనోమయః ప్రాణశరీరనేతా” మనసా ధ్యేయత్వా స్మనోమయః,
 ప్రాణశరీరధారకత్వా తన్నేతా, స పరమాత్మా పునః కుత్రప్రతిష్ఠితో
 భవతీ? త్యత్రాహ-అన్నే పృథివీమయే ఉపలాదా, హృదయం సన్ని
 ధాయ తస్య సకళరూపధ్యాయ మన ఆవేశ్య ప్రతిష్ఠితః, మహాత్మభిరితి
 శేషః. (శ్రీశాస్త్రే)——“సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం.....మనసా సకళం సంక
 ల్ప్యావాహయే”దితి. ప్రతిష్ఠానా మావాహనం, అన్నశబ్దస్య పృథివీ
 పరత్వం శ్రుత్యంతరే దృశ్యతే—‘యత్కృష్ణంతదన్న స్యే”తి. “అధికార
 రూపశబ్దాంతరేభ్యః” ఇతి వేదాన్తసూత్రే అన్నశబ్దస్య పృథివీ పరత్వం
 సమర్థ్యతే. సూత్రార్థస్తు అస్మదాచార్యై స్సంగృహ్యతే. “భూత
 సృష్ట్యధికారాచ్చ రూపస్య చ వినిర్ణయాత్, శబ్దాంతరా దన్న
 శబ్దః పృథివ్యా ఏవవాచక” ఇతి. ఏతదర్థో భాష్యేద్రష్టవ్యః. ఉపలాదీ
 నాం పృథివీత్వం సిద్ధమ్. యద్యపి సాశగ్రామస్యాపి తథాత్వ
 మస్తి; తథాప్యత్రప్రతిష్ఠిత ఇత్యావాహన ముచ్యతే. సాశ
 గ్రామే ఆవాహనం న కార్య మిత్యాహుః. అత శ్చిలాతామ్రాది
 మయీ ప్రతి మైవాన్నశబ్దే నోచ్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్. అథ “హృ
 దయే ప్రతిమాయాం చ పరమాత్మా ప్రతిష్ఠిత”ఇతి జ్ఞానానంతరం

యత్తదాహ—“తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యంతి ధీరా ఆనందరూప మమృతం
యద్విభాతి”తి. ధీరా, విద్వాంసః, య దమృతం బ్రహ్మణ ఆనందజన
కం రూపం తత్, పరిపశ్యంతి ఆపీతమాలి సేవంతే. ఉచ్యతేహి—“అపీతా
న్మాలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం, పాతకాన్యాశు సశ్యంతి
కింపున స్తూపపాతక”మితి. అథ భగవద్దర్శనఫల మాహ—“భిద్యతే
హృదయగ్రంథి శ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః, క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి
తస్మిన్ దృష్టే పరావర”ఇతి. పరే బ్రహ్మరుద్రాదయః అవరా యస్తా
త్సనారాయణః పరావరః, తస్మిన్, దృష్టే సేవితే సతి, హృదయ
గ్రంథిః భగవన్నాయావశతాజనితచిత్తమోహః, భిద్యతే. ఉచ్యతే
శ్రీశాస్త్రే—“భగవన్నాయామోహితత్వాద్భగవంతం సమాశ్రిత్య
భక్త్యా నారాయణ ముపాసితే”త్వాది. అత్ర భగవంతం సమాశ్రిత్య
త్యనేన ఇతరాశ్రయణం నిషిద్ధ మిత్యవగమ్యతే. “దుర్భేధా వైదికా
శ్చబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వతః, తద్వై స్త ఏవ సుష్టాః స్మృతితన్త్రే

ప్రతిష్ఠితాః”ఇతి వచనేన వేదార్థస్మృత్యైవ నిర్ణేతవ్యః. శ్రీశాస్త్రస్య
స్మృతిత్వం వేదాంతత్వంచ సంభవతి; శ్రుత్యర్థప్రకాశకత్వాత్, వేదా
స్తవిహితబ్రహ్మోపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వాచ్చ. శ్రీశాస్త్రే భగ
వాన్ భృగురాహ—“సమాహితమనా భూత్వా భ్యానం సమ్యక్
సమాచరేత్, విషయేభ్య శ్చ సర్వేభ్యః ప్రత్యాహృత్యేంద్రియాణి చ.
ఏకాగ్రం చ మనః కృత్వా తతః పశ్యేత్ సమాధినా, పద్మకోశప్రవీణా
శే విశ్వస్యాయతనే పృథ్వా హృదయేఽగ్ని శిఖామధ్యే పరమాత్మావ్యవస్థి
తః. అప్రమేయమజంత్యం సర్వాధారం సనాతనం, నిర్మలం నిష్కళం శు
ద్ధం పరమాత్మాన మవ్యయం. క్షీరే సర్పిస్తీలే తైలం పుష్పే గంధః ఫలే
రసః, కాష్ఠేఽగ్నిరివ సర్వత్ర వ్యాపినం పురుషోత్తమం. మనసా సకళం
భ్యాత్వా హృదయే పద్మమధ్యమే, భ్యాత్వైవాత్ర తతో మస్త్రీ తస్మా
త్కుంభజలే హరిం. సువర్ణ వర్ణం రక్తాస్యనేత్రపాణిపదం తథా, శుకపిం
ఛాంబరధరం విష్ణుం తం ప్రణవాత్మకం. కిరీటహారకేయూరప్రలంబ
బ్రహ్మసూత్రిణం, శంఖచక్రధరం దేవం శ్రీవత్సాంకం చతుర్భుజం. పరా
త్పరతరందేవం దేవ్యాదిపరిషద్గణైః, భ్యాత్వాఽథ మనస, కుంభే సమ్య

గావాహయేద్గురుః. సూర్యగ్రహోదమాత్రం చ నాస్తి తదహితం
 క్వచిత్, కుత ఆవాహ్యతేదేవః కుత ఉద్వాస్యతే పునః. తస్మా దావా
 హనం విష్ణో రయుక్తమితి మన్యతే, సర్వత్ర వ్యాపిన్ సస్య సర్వస్థా
 త్పరమాత్మనః. ఏకత్ర స్మరణం యత్తదావాహన మితిస్మృతం, అరణ్యం
 మథనా దగ్ని చేకత్ర జ్వలితో యథా. తథా ధ్యానేన భక్తస్య
 హృది విష్ణుః ప్రకాశతే, మన్తైరావాహితో బింబే జలే కూర్పస్థలేఽ
 థవా. భక్తానుకంపయా స్థిత్యా పూజాం గృహ్లాతి పూజితః, వదన్త్యా
 వాహనం కేచిద్ధరే రాదిత్యమండలాది"త్యాదుః. నిష్కళమేవ నిర్గుణ
 మిత్యుచ్యతే. నిర్గుణం నామ హేయగుణరహితం, సర్వవ్యాపి, ధ్యాతు
 మనుశికం బ్రహ్మణోరూపం; నతు సర్వగుణశూన్యం. యథాఽర
 ణ్యం సర్వత్ర వ్యాపకస్యాగ్నేః ప్రకాశత్యాదివిశేషగుణరహితత్వేపి
 న హేయగుణాః, తథా సర్వవ్యాపినో బ్రహ్మణః భక్తానుగ్రహకారిత్య
 సుఖోపాస్యత్వాదివిశేషగుణరహితస్యాపి న హేయగుణాః. అతో నిర్గుణం
 కేవలం హేయగుణరహితం, సగుణం నామసమ స్తకల్యాణగుణసంపన్నం,
 శ్రీమన్నారాయణాఖ్యం బ్రహ్మ. స హి సమస్తకల్యాణగుణసంపన్న
 తయా స్వోపాసకానాం సర్వాభీష్టదాయీ పరమోపకారి పరమ
 పురుషః. యథాఽరణ్యం జ్వలితోఽగ్నిః ప్రకాశకత్వాదిగుణ
 సంపన్నతయాఽంధతమసద్వంసాద్యుపకారిభవతి. ఉక్తం భగవతా
 భృగుగా—“పుష్ప మివ నిష్కళం ఫలమివ సకళ"మితి. గంభాదిఫలవృ
 త్తే ప్రథమం పుష్పమేవ భవతి, తన్న విశేషగుణవత్, తరంతు హేయ
 గుణరహితం. తతః ఫలం భవతి, తత్తు న హేయగుణరహితమాత్రం;
 కింతు హేయగుణరహితం విశేషేణ సుగుణసంపన్నంచ. తథా బ్రహ్మపి
 నిష్కళమ్, సకళమితి. యద్యపి పుష్పనైవ ప్రథమత్వం, తథాపి
 తదపేక్షయా ఫలస్య భోగ్యత్వమధికం; అతఏవ సకళోపాసకానాం
 యుక్తతమత్వం భగవతా గీతం. సకళస్యాపి పరబ్రహ్మణః పరమ
 పురుషస్య పరత్వాద్యపేక్షయాఽర్చారూపమేవారాధయేత్తుం సుశక
 తము. అర్చారూపస్య పాఠ్యుణ్యసంపన్నత్వ మస్తీతి పూర్వమేషాక్తం.
 అర్చోపాసనమేవ పరవిద్యా మభిధత్తే ముండోపనిషత్. అనేన శ్రీవై
 ష్ణానస శాస్త్రమేతదుపనిషద్వివర్త మిత్యవగమ్యతే. యథా దీపాన్మహా

ద్వీపః ప్రజ్వలితోఽపి తస్మాలకో భవతి, తథా విస్తృతం శ్రీశాస్త్ర మవిస్తర ముండకోపనిషత్సూతకం. కించ ఏతదుపనిషత్సూతం “అష్టాద శోక్త మవరం కర్మ యేష్యి”తి ప్రమాణ మంగీకృత్య సూత్రే నిషేకా దీన్ సంస్కారా నష్టాదశవిదధే. అవరం కర్మేతి శ్రౌతకర్మాపేక్షయా స్మార్తకర్మణాం నిషేకాదీనా మవరత్వ ముక్తం. యేషు సూత్రేషు, అవరం కర్మ, అష్టాదశేత్యుక్తమిత్యర్థః. విస్తరస్తు దీక్షితై రనేకత్ర దర్శితః. భగవాన్ భృగురాహ—“ఏతద్వైఖానసం సూత్రం సర్వవే దాంతసంగ్రహం, ఛందో వైష్ణవ ముత్తమమ్”మితి. అపిచ శ్రీ శాస్త్రే ప్రథమం నిష్కళధ్యానం తత స్సకళధ్యానం చాభిధీయతే. తథాఽత్ర శ్రూయతే—“నచక్షుషా గృహ్యతే, నాపి వాచా నా వైర్యే ర్దేవై స్సహసా కర్మణావా, జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ సతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమానః”ఇతి. పరమాత్మా చక్షుషా న గృ హ్యతే, నవాచాఽపి, న దేవై రిందియైశ్చ, విశుద్ధసత్త్వః, కేనపునః పశ్యతే? ఇత్యత్రాహ—జ్ఞానప్రసాదేన నిర్మలజ్ఞానేన, నిష్కళం రూపం, ధ్యాయమానస్స తతస్తు సకళస్వరూపం పశ్యతే, సాత్త్విక ఏవ నిష్కళ సకళ స్వరూపం జ్ఞాత్వా నిష్కళా త్సకళం జాతమితి పశ్య తీత్యర్థః. నచ—నిష్కళం తం పరమాత్మానం ధ్యాయమానః పశ్య తీత్యేవార్థః, న తు సకళ మితి వాచ్యం; ధ్యానదర్శనయో రేకాంతయా పృథ గ్గ్రహణవైయర్థ్యాత్, తత ఇత్యస్య నిష్కళత్వాచ్చ. సాత క్రమా దర్శక్రమస్య బలీయస్త్యాన్నిష్కళం ధ్యాయమాన స్సకళం పశ్య తీత్యన్వయో యుక్తః.

నను “నాయమాత్మా ప్రపంచేన లభ్యో...తనూం స్వా”మితి భగవద్వర ణస్య తత్పదప్రాప్తిహేతుత్వం శ్రూయతే, తథాసతి తదారాధనస్య కథం తద్దేతుత్వో మితిచేత్, సత్యం; భగవద్వరణేఽపి కేనాపిహేతునా భవితవ్యం; అన్యథా తస్యవైషమ్యాపత్తేః. తత నిరంతరధ్యానం తద్దే తుం వదన్త్యన్యే. వయంతు తనుధ్యానసహిత మారాధనం వరణే హేతుం బ్రూమః. తథాచ, యథా స్వర్గప్రాప్తౌ జ్యోతిష్టామః, తథా భగవత్ప్రాప్తౌ తదారాధనం; యథా తత్ర తజ్జనితోఽపూర్వః, తథా ఽత్ర తదారాధన హేతుకం తద్వరణం. ఇయాన్ భేదః. అపూర్వలబ్ధ

స్వర్గవాసాచ్యుతిర్భవతి; అపూర్వస్య క్షయఃస్థుత్వాత్. భగవద్వరణ
లబ్ధతత్పదా న్నచ్యుతిః; భగవత్కర్తృకవరణ స్యానశ్వరత్వాత్. సహి
భగవాన్ సత్యసంకల్పః.

నచ తథాసతి తదారాధనస్య పరిమపదప్రాప్తౌ నావ్యవహితోపాయ
త్వం సంభవ, తీతి వాచ్యం; వరణం తత్పదప్రాపణం చ భగవత్కర్తృ
కం. తేతు పరస్పరం నాత్యంతం భిన్నే. తతో భగవదారాధనస్య
వరణహేతుత్వేపి నావ్యవహితోపాయత్వహానిః. వరణం నామా
యం మాం ప్రాప్నోత్వితి భగవత్సంకల్పః, ప్రాపణంచ తదేవ. నతు
హస్తాభ్యాం స్వపదం ప్రత్యానయనం. అతో నృణామే ప్రాపయితీత్య
ర్థః కథయితుం శక్యతే. భగవాన్ మరీచిరాహ—“భగవదారాధనం
కరోతి...సావ్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి”తి. ఇద మత్రా
వధీయతే. తత్త త్ఫలాపేక్షయా కృతే కర్మణః, తత ఉత్పన్నే నా
పూర్వేణ స్వర్గాదికం ప్రాప్య భోగేషు క్షీణే అపూర్వే, పున ర్జన్మ
ప్రపద్యతే. అత ఉచ్యతే—“క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి”తి—
“అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావృత్తినోఽర్జున”ఇతి చ. భగవత్ప్రీతి
మనుసంధాయ కృతే తదారాధనే ప్రీతేన భగవతా వృతస్తత్పద
ప్రాప్తిరూపం సాయుజ్యం ప్రాప్య స పునరాగర్హతే. అథ ఉచ్యతే—
“మాముపేత్యతు కౌన్తేయ పున్రజన్మనవిచ్ఛత”ఇతి. తథాఽఽహ భగ
వాన్ మరీచిః—“అశ్రమధర్మసంగయక్తో భగవదారాధనం కరోతి,
తదారాధనేన సంసారస్థావనిమగ్నో జీవాత్ పరమాత్మానం నారా
యణం పశ్యతి, సోఽవ్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి,
పశ్యన్ త్కృతకృత్యో భవతి”తి. స్వరూపదిర్ఘం భగవత్కర్తృకం;
“విప్రుణతే తనూం స్వా”మితి తథా శ్రవణాత్. తతోఽనరణం స్వరూప
దర్శనం ప్రాపణం వా భగవదేకాధీనం. “ద్రష్టవ్య శ్రోతవ్యో మం
తప్త్యా నిధిధానితస్య”ఇతి దర్శనసామానాకారం ధ్యానమేవ వ
కార్యతయా విధీయతే. సాక్షాత్కరణం చ జీవస్య విధేయం భవతి; తస్య
భగవదధీనత్వాత్. ఈదృశ స్తాదృశ ఇతి పతతా స ఆరాధనీయః, తతో
చ్యతే—“తమేన చార్చయన్నిత్య”విష్యామి. అత్ర యద్యపి ధ్యా
యన్నిత్యాదివ దర్శయన్నిత్యం చ సామాన్యే నోచ్యతే, తథాఽపి

ప్రథమం తస్య గ్రహణా తదంగతయా ధ్యానాదీనాం విధాతుం
 యుక్తత్వా చ్చార్చనమేవ ప్రధాన మిత్యవగమ్యతే. అత్రధ్యాయ స్మితి
 అనుధ్యానమేచూచ్యతే; తస్యైవార్చనే శక్యత్వాత్. భగవతాపి గీయ
 తే—“మాం ధ్యాయంత ఉపాసత”ఇతి. మాం చింతయంతః, పూజయం
 తీత్యర్థః. “సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమ
 స్యంతశ్చ మాం. భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత”ఇతి. యతంతః, భగవ
 దారాధనోపయుక్తదవ్యర్జనం యతమానాః, దృఢవ్రతాః భగవ
 స్త మాారాధ్య తదప్నితై రన్నాదిభి రాత్మధారణా కర్తవ్యేతి దృఢసం
 కల్పాః, నమస్కృతశ్చ, నిత్యయుక్తాః నిత్యయోగం కాంక్షమాణాః,
 భక్త్యా మాం, ఉపాసతే పూజయంతీత్యర్థః. అత్ర పూజన మేవ
 ప్రధానతీ యోచ్యతే, కీర్తనయతననమనానాం తదంగత్వే నోప
 పత్తే. అత్ర పూర్వ ముదాహృతానా మపి వచనానాం పాసః
 పున్యేన గ్రహణం వివిక్షునాం స్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థం; అత
 స్తత్ర తత్ర పాసరుక్త్యశంకా కార్యా. భగవదారాధకానా మేవ
 సర్వోన్నతపరావ్రాప్తి రి త్యస్మద్దేశికై శ్రీ శ్రీనివాసయజ్ఞభిః పార
 మాత్మయోగ విషదృశ్యే సమ్యగుపపాదితం. యథా—“సంసారార్థ
 వనిమగ్నో బివాత్తా.....భగవతో నాన్యథా పరమపదప్రాప్తి
 రితి విజ్ఞాయత”ఇతి. మోక్షేఽపి తారతమ్యశ్రవణా ద్బ్రహ్మవిదాం
 భగవదారాధకానా మగ్నిహోత్రీణా మచ్చిరాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిః;
 “అచ్చిరాదినా తత్ప్రీతి”ఇతి వేదాంతసూత్రే ఉక్తత్వాత్, “భక్త్యా
 భగవన్తు..... విజ్ఞాయత”ఇతి అచ్చిరాదిమార్గప్రాప్త్యప్రాప్తపాద
 నాచ్చ. ధ్యానవిద్యావిషానా మామోదప్రాప్తిః, ఏకాంతీనాం ప్ర
 మోదప్రాప్తిః, పరమైకాంతిసిద్ధానాం పంచకాలరాత్మనాం శ్వేత
 ద్వీపాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిః. ఆమోదప్రాప్తిః కేవలస్వామోద
 పవ, తత్రాపి స్వానుభవవః. ఛాందోగ్యే—“యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే
 పురుషో భవతి, తథేతః ప్రేత్య భవతి”అనుతే తం యథాయథోపా
 సతే తథేవ భవతి. ఏవం “స్వాతిగా గుప్తయో”ఇతి మన్త్రవ్యాఖ్యా
 ప్రకరణేఽభిహితం. తద్విస్తరస్తు తత్ర ద్రష్టవ్యం.

సర్వథాఽఽత్యేశ్వరం నారాయణం య ఆరాధయన్తి, తేషా మేవ ముక్తి రిత్యత్ర నసంశయః. “పతిం విశ్వస్యా త్యేశ్వరం శాశ్వత” మితి శ్రుతి ర్నారాయణస్య సర్వేశ్వరత్వ మాత్యేశ్వరత్వంచ ప్రతిపాదయతి. తదారాధనం వినా కిమమాత్మనోగతిః? హరిత్య—“శుద్ధసత్త్వమయో విష్ణుః పూజసీయో జగత్పతిః, అపూజసీయో రుద్రాద్యా విష్ణో రారా ధనం వినా.....తదావరణరూపేణ యజేద్దేవాన్ సమంతతః, అన్య థా నరకం యాతి యావ దాశూతసంప్లవం.....మనసాఽపి హృషీకేశ మచ్ఛయత్వా సనాతనా, సంప్రాప్నో త్యమలాం సిద్ధిం పునరావృత్తిమర్గభా”మితి. అత్ర మనసాఽపి మూలపార్శ్వసస్య ముక్తిసాధనత్వంభవన బహిర్భవస్య మోక్షోపాయత్వం కైముతిక సిద్ధం; అపిశబ్దప్రయోగాత్. వృద్ధపరాశరోఽప్యహ—“వీస్తరేణ బ్రహ్మద్య విష్ణో రారాధనక్రియా” మిత్యారభ్య “సాంచరాత్రవిధానేన తథా వైఖానసేనా, స్మృత్యుక్తే నాదరా త్కుర్యా త్క్రియాలో పం నకారయేత్. ఏనా సంపూజయేద్దేవం యావజ్జీవ మతన్విత” ఇతి. యద్యపి వైదికేశురమన్తై రిపి భగవదారాధనం స్మరన్తి; తథాఽపి వైఖానారాధన మేవ క్రేష్ణం విప్రాణాం ఉచ్యతేహి.—“వేదోక్తే నైవ మార్గేణ.....విప్రా సాయుజ్యం యాన్తి తే మమే”తి—“అలూభేవేద మన్తాణాం సాంచరాత్రోదితేన పే”తిచ—“శ్రౌతమేవ తథా విప్రాః ప్రకుర్వన్తి జనార్దన” ఇతిచ.మరు—“వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దత్తంద్రిత్య, తద్ధి కుర్వన్ యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతి” మితి. వైఖానసానాం భగవదారాధనస్య వైదికమంత్రై స్వసూత్ర విహితత్వాత్ త్వక్తిం కర్మ. తదనుష్ఠానేన పరమా గతిరితి కోవాఽ నున్మత్తోన నిచ్చనుయాత్? విధీయతే హి భగవతా విఖనసా భగవ దర్చనం—“అభనిత్యార్చన” మిత్యాదినా. న చా యం విధి ర్గ్రహస్త మాత్రస్యేతి శాశ్వతః; సర్వేషా మప్యశ్రమిణా నయం విధి ర్హిసమా నః. అత ఏవ క్రతు ర్యతీనామపి భగవదర్చనమాహ—“ధ్యాయ తేఽర్చయతే యోఽన్యో విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతైశ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యతి”ఇతి. విష్ణులింగ సన్యాసః, త ముపాశ్రితో విష్ణుం పినాఽన్యం దేవం న ధ్యాయే, న్నార్చయే దిత్యర్థః. అత్ర “ధ్యాయ తేఽర్చ

యత" ఇతి ధ్యానస్వార్పణేన సహ గ్రహణా ద్భగవదర్చనాప ధ్యానంచ విహితం భవతి. తద్రూపధ్యానం శౌనకోఽపి విధత్తే—“సురూపాం ప్రతి మాం.....తామర్చయే త్తాం ప్రణమేత్తాం స్మరేత్తాం విచింతయే”దితి. “సర్వాతిశాయి షాడ్గుణ్యం సంస్థితం మస్త్రబింబయో”^౧ త్యర్చనాపస్య పూర్ణత్వముచ్యతే. అత ఏవాహ భగవాన్ భృగుః—“మానసీ హోమ పూజాచ.....బేరపూజా విశిష్టత” ఇతి. ఏవం చార్చనతారవిషయ తయా ఓభిగమన ముపాదాన మిజ్యా స్వాధ్యాయో యోగశ్చి సంభ వతి. పంచకాలపరత్వంచ వైఖానసానాం స్వశాస్త్రే వాసాధికారే భగవతా భృగుణాఽభీధీయతే. ఆనుశాసనికే పుండరీక నారదసం వాదే—“బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా వాసప్రస్థోఽథ భిక్షుకః, కేశవా రాధనం హిత్యా నైవ యాతి పరాంగతి”మితి. కించ సుగమోఽయం పథా భగవత్పదప్రాప్తయే, యో భగవద్ధర్మో నామ. ఉచ్యతేహ— “సకృత్త్యోహం చ సప్తాహం పక్షం మాస మథాపి నా, యో యజే ద్విధిసాఽనేన భక్తిశ్రద్ధాసమన్వితః. సోఽపి యాయా త్పరం సా నంకింపున ర్మోగసంస్థితః, యావజ్జీవావధిం కాలం బద్ధకర్మో మహామతి”^౨ రితి. అపిచ,—“సమారాధయత స్త్రైవమేకాహ మపి నారద, ముక్తిః కరస్థితా తస్య సర్వే కామాశ్చ కింపున”^౩ రితి. అన్యోఽయం భగవదారాధ నస్య విశేషః. పరే ధర్మా స్తత్త్వ నిహితఫలా ఏవ స్యుః, అయంతు ధర్మో మోక్షఫలకోఽపి; భగవత్ప్రీతి సత్వాత్. అప్రార్థితా సవైహి కా ననుద్దిష్టా న్భోగా నపి సాధయతి. అమృతకృతే సముద్రమథనం కుర్వన్ని సుపర్వభి ర్లభాహి పారిజాతాదయోఽపి. ఉచ్యతేచ—“మనీ షిణోఽపి యే కేచి ద్యుతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేహంవై చిన్న తృప్తానాం యోగక్షేమవహూ హరిః” “అనన్యా శ్చింతయ న్తోమాం.....వహమ్యహం” “శరీరారోగ్య మర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైచ నా నుషంగికా, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరి”^౪ రితి. భగ వదారాధనధర్మస్య సర్వోత్తమత్వం బహుభి ర్హేతుభి ర్విహితం. ఉచ్య తేహ్యపైః—“ఏవ మేకదినం యావ ద్ద్విదినం త్రిదినంతు వా, మాసం వా సత్పరం వాపి యావజ్జీవితమేవవా. వర్తత భక్త్యా పరయా వైష్ణవ సుచిరం సుఖం, ప్రారబ్ధే మధ్యతో విఘ్నవిచ్ఛిన్నేఽప్యత్ర

కర్మణి. నానన్ధో నచ నైష్కల్యం నకృతాంశస్య సంక్షయః, ప్రారభేష్వ
సమాప్తేషు విచ్ఛిన్నేష్వన్యకర్మసు. భవత్యే చైతదఖిలం వైదికే స్వితరే
ష్వపి, కృత స్వల్పాంశకోఽప్యన్యస్థిత్వా సుచిర మక్షయం. త్రాయ
తేవై స్వకర్తారం స్వశక్త్యా భవభీతితః, శ్రద్ధావా నధికార్యస్మి న్ను
క్తే కర్మణి వైష్ణవే" ఇత్యాది. యథాఽఽరాధ్యస్య నారాయణస్య
దేవత్వేన పరమాత్మాత్వేన చ వ్యవహారః, యథా తదారాధనస్వాపి కర్మ
త్వేన విద్యాత్వేనచ వ్యవహారః, యథా నారాయణ స్వస్థి సామా
న్యతో దేవతాబుద్ధ్యా స్వమారాధయతాం తదనుగుణం ఫలందిశతి,
పరమాత్మబుద్ధ్యాఽర్చయతాం ముక్తిం దదాతి, తథా తదారాధన మపి
కేవలం కర్మబుద్ధ్యా కుర్వతాం తదనుగుణసాధకం భవతి. విద్యేతి
కుర్వతాం ముక్త్యుపాయోభవతి. ఇమ మర్థం ప్రకాశయతి శ్రీశ్రీనివాస
మఖివేదాంతదేశికశ్రీ భాష్యే- [సూ]- "ఉపపన్న సల్లక్షణార్థోపలబ్ధిరోకవ"
దితి సూత్రస్యార్థ మాహ- "సర్వకర్మక్షయేకాలే సిద్ధోపాసనశాలినాం,
ఉపపన్నో దేవయాన స్తద్రూపార్థోపలబ్ధితః. విష్ణూపాసననిష్ఠానా మిప్సి
తార్థస్య సిద్ధివత్, బ్రహ్మోపాసననిష్ఠస్య సర్వసిద్ధిః కరే స్థితా." దేహవి
యోగకాలే సర్వేషు కర్మసు క్షేణేష్వపి సిద్ధపరబ్రహ్మోపాసనానాం
తదుప సనమహిమ్నా సూక్ష్మశరీరారంభకకర్మరూపహేతుం వినైవ
తచ్ఛరీరసంబంధరూపార్థ ఉపలభ్యతే, అతో దేవయాన ఉపపన్నః లోక
వత్. ఏతదు క్తంభవతి-లోకే యథా శ్రీవేంకటాద్రి ప్రభృతిషు స్థానేష్వ
ర్చారూపేణ సన్నిహితం శ్రీనివాసం విష్ణుం దేవతాంతర మివ సంతా
నాదికామనయా సముపాసీనానాం సంసారిణాం సర్వాభీష్టం తద్దేతుభూత
పూర్వసుకృతం వినాఽపి సిద్ధ్యతి, తథా నిష్కామపరమాత్మబుద్ధ్యా
తమ వారాధయతాం సర్వకర్మక్షయేఽపి వినైవ హేతుం పరమపద
ప్రాపకసూక్ష్మశరీరావాప్తిః కరణైవ భవ"తీతి. ఇత్థంచ ముండో
పనిషదభిహితపరమపురుషారాధనరూపోపాసనా పరమపురుషపరమ
పదప్రాప్తిరూపసాయుజ్యప్రాప్త్యుపాయ ఇతి సిద్ధం. తత్రముఖ్యాధికారణ
శ్రీవైభాససా ఇతిచ. నను తత్రోపనిషది- "తేహమేవైతాం బ్రహ్మ
విద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివ ద్వైస్తు చీర్ణ" మితి చరితశిరో

వ్రతానా మే వాస్యాం విద్యాయా మధికారః శ్రూయతే. తథా సతి కథం వైఖానసానా మధికారః? ఇతిచే, దుచ్యతే—తస్మియనుస్త దధ్యేత్వాణామేవ; శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాంగత్వాత్ స విద్యాంగత్వా. తదుక్తం వేదాంతశాస్త్రే—[సూ] “స్వాధ్యాయస్య తదాత్మ్యే హి సమాచారే లభికా చ్చ సవవ చ్చ తస్మియమ” ఇతి. భాష్యం—“శిరోవ్రతం స విద్యాంగం స్వాధ్యాయస్యైవ త ద్భవేత్, తదధ్యయనసంబంధా ద్వ్యతత్వానగమా త్తతః. సంస్కారభాజి హ్య చారే సవవ స్మియమ స్మృతః”. అధర్వణికానాం యద్విహితం శిరో వ్రతం, త స్మి విద్యాంగం; అపి తు స్వాధ్యాయాంగ మేవ. కుతః? తదధ్యయనసంబంధాత్; వ్రతత్వానగమాచ్ఛ. తత్సంస్కారవతి సమాచారే తస్మియమ. యథా సవహూమా స్సప్త సూర్యాదియ శ్చోదనహ్యంతా స్తేషా మేకాగ్ని సంబంధా త్తత్రైవ, న త్రేతాగ్నిషః, తథా” ఇతి. భాష్యార్థస్య మత్కృతే నిగమచూడాదిన్విజే ద్విష్టవ్యః. సర్వథా వాసుదేవపరాణాం “బ్రహ్మవిదాస్తోతిష మితి శ్రుత్యుక్తో లర్థః కరస్థ ఏవ. ఉచ్యతే మహాభారతే—“వాసుదేవాత్మకో...యాతి బ్రహ్మ సనాతన” మితి. ఇద మత్యాశ్చర్యం జగతి. “నారాయణపరం బ్రహ్మ” “స బ్రహ్మ సేశాన” “అతచ్ఛహిచ్ఛ తత్సర్వం” “నమో విష్ణవే బృహతే కరోమి” ఇత్యాది శ్రుతిశ్చైతే ర్నారాయణస్య పరబ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యత్వే సర్వజగత్కారణత్వే సర్వాంతర్యామిత్వే సర్వేశ్వరిత్వే చ సిద్ధ్యతే, “అహతపాపా” ఇత్యాదిభి హ్నేయగుణ రహితత్వే “సర్వజ్ఞ సర్వవిజ్ఞ” “సత్య మస్మయం” ఇత్యాదిభి స్తస్య సమ స్థకల్యాణగుణా రత్వే చ సిద్ధ్యతి, అవ్యక్తస్యాపి తస్య స్వేచ్ఛయా భక్తోపాసనసౌక ర్యాయ పుండరీకాక్షత్యాదిసర్వసౌ కర్య విశిష్టరూపవత్త్వే “యదావశ్యః పశ్యతే దుష్కవర్ణం” “హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే...యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణి” ఇత్యాదిషు శ్రుతిషు సతీషు, “యక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః” “అవిస్సన్నిహితం గుహచర న్నామ” “అజాయమానో బహుధావిజాయతే” “భూవో భూతేషుచరతి” “అశ్లాన మాఘణం ప్రపద్యే” “తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూప మేతి” ఇత్యాదిభి స్తస్యార్చనారూపత్వే ప్రతిపాదితే, “ప్రవః పాంతం.... చార్చత” “అర్చయే

దూతీకామః” “దివేదిస ఈశ్వరజగవన్నిర్వహిష్యద్భిర్మనుష్యేభిరగ్ని
 ద్విచాయతా మృత్యుముఖాత్త్రుసుచ్యతే” ఇచాయతా పూజయత్వా,
 “చాయతాపూజార్హియో” ఇతి ధాతుః. “తయే యజాతు తం బింబ
 వంతం కికుదాయ భద్రే” ఇత్యాది స్తానాన్వికే విహితే, ఉపాసతే
 పురుషం యే హ్యకామః” “ఏతైరుపాయైర్యత జేయన్తు విద్యా” ఇత్యా
 దిభి సదారాధనస్య మోక్షఫలత్వే లభిషాతే చ ముదా సప్త స ప్ర
 వర్తంత ఇతి. ఉదాహృతానాం స్తుతీనాం ప్రతిపాదితార్థవిషయ
 తాం చ ప్రకాశయంతి స్మృతయః. తథా భగవాన్ గాచాతి చ నా
 నుదేవః. తాని వచనాని బహూన్యదాహృతాని. ఏనం భగవాన్ విభవస
 బ్రహ్మ సూత్రే స్ఫుట మహా—“నారాయణ మర్చయే త్త్విష్ణుశ్చ పరమం
 పదం గచ్ఛ” తీతి. తథా తచ్చివ్యా భగవాన్ భగవాన్ భగవాన్ శాచిముః
 వాసాధికారే—“వైదికే వైవ సూర్గేణ మన్తైర్వేదోద్భవైస్తథా,
 సమాహితమనా భూత్వా పూజయేద్విష్ణు మన్వయం. తస్య బ్రహ్మే పదం
 గచ్ఛే” ఇతి. వైదికేన వేదావిరోధినా, మూర్గేణ, స తు తాగ్రతికేణ
 త్యర్థః. తాగ్రతికాహి—“ముఖా దింద్ర శాచిగ్ని శ్చే” తి స్రుత్యా
 గ్నేః పరమాత్మముఖోదితత్వే సతి, ఈశ్వరస్య గ్రామ్యధ్యక్షణగ్ని
 ముత్పాదయన్తి. ఏనంత త్రాన్యేపి వేదవిరోధా ఉపన్యసే. “వేదోద్భ
 వైర్మోక్షే” ఇతి. తే చ ఈకారాదియదేవాబ్రహ్మపురుషాకై కాక్షర
 పారిమాణ్యమూదయ బోధనపదాః. తాగ్రతికా కివిశ్వజ్ఞాన్సక్తాదయ
 ఋజ్జుగ్రాహి. సర్వదైవత్యాదయా ఫలమన్తాః. శ్రీమదస్తోత్ర. రాదయో
 వ్యాపకమన్తాః. తాగ్రతే షూర్ధ్వతా మూత్రా విషయజ్యంతే. ఉద్ధార
 ప్రకారస్తు పూర్వ ప్రదర్శితః. తే చ సమా హుం ఫట్, వషట్క
 రాద్యంతాః. ఉద్ధారప్రధానా స్తాగ్రతికా. వినియోగప్రధానా వైదిక
 మన్తాః. యద్యపి తగ్రేష్వపి క్వచి చ్ఛ్చ/పురుషసూక్తాదియో విని
 యజ్యంతే. తథాపి బహుళతయా వినియోగ ఉద్ధృతమన్తాణా
 మేవ. “సమాహితమనా” ఇతి. తదేకపరాయణ ఇత్యర్థః. గీయతే హి—
 “మ య్యావేన్య మనోయే మా” మితి. అనే నాన్యభిచారిణీ భక్తి
 రుక్తా. “విష్ణు మన్వయ” మితి. “బ్రహ్మదిషు ప్రలీనేషు నష్టే స్థావర
 జంగమే, ఏక స్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు” ఇత్యా

ద్యుక్తం భగవతో నిత్యత్వం కథితమ్. “అగ్ని రైవదేవానామవమో
విష్ణుః పరమః” “విష్ణు స్స ర్వేషా మధిపతిః పరమః” ఇత్యాదిశ్రుతిభి
ర్విష్ణుశబ్దవాచ్యస్య పారమ్యకథనా ద్విష్ణుశబ్దగ్రహణం. పూజయన్నితి
“విష్ణవే చార్చిత” ఇత్యాదిశ్రుతిభిః—“పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్యార్చ
యేత్” “తమేవ చార్చయన్నిత్యం... అనాదినిధనం విష్ణుం” “శౌనకోఽ
హంప్రవక్ష్యామి విష్ణుపూజావిధిం పరం” ఇత్యాదిస్మృతిభిశ్చ ప్రతి
పాదితం పూజనం విహితం. తత్ర శతప్రత్యయేన యావన్మేవం భగవ
దర్చనం జ్ఞాపితం. “తస్యవిష్ణోః పదం గచ్ఛే” దితి—“తద్విష్ణోః పరమం
పద” మితి తస్య పారమ్యశ్రవణాత్తథాగ్రహణం. అన్యత్ర చ శ్రూ
యతే—“సోఽధ్వనః పారమాష్ఠీతి తద్విష్ణోః పరమం పద” మిత్యాది.
భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ—“తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛ తీతి విజ్ఞా
యత” ఇతి. ఆనుశాసనికే—“ఓ మి త్యేకాక్షరం బ్రహ్మ య త్త త్స
దసతః పరం, అనాదిమధ్యవర్త్యతం కూటస్థ మచలం ధ్రువ” మిత్యా
రభ్య “అప్రమేయ మవిజ్ఞేయం హరిం నారాయణం ప్రభుం, కృత్వాం
జలి శ్శుచి ర్భూత్వా ప్రణతః ప్రయతోఽర్చయ” ఇతి. మహాదేవం
ప్రతి ససత్కుమారనచనం—“నేదోక్తే నైవ మార్గేణ... సాయజ్యం
యాంతి తే మమ, తస్మా ద్యావజ్జనో జీవేత్ తావత్సంపూజయేద్ధరిం.
పాపైర్న లిప్యతే మర్త్యో హరిమందర మాఘ్నయా” దితి.

నను “బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రా సంప్రసూయంతే” ఇతి విష్ణో రపి
బ్రహ్మదీనా మిన జనన ముచ్యతే, తత్కథం తస్య నిత్యత్వం? మితి చే,
దుచ్యతే—అత్ర విష్ణో స్సంప్రసూతి రామ స్వేచ్ఛయాఽవతారః, న
తు జననం. శ్రుత్యంతరేషు యథా బ్రహ్మరుద్రాదీనాం శ్రూయతే,
న తథావిష్ణోః. “స్వేదా ద్రుద్రోఽ బాయత” ఇత్యాదయ శ్శ్రితయ
స్సంతి, తా ఇహ విస్తరభియా నోదాహియన్తే. కించ విష్ణుసంబంధి
పదస్య పరమత్వం నిత్యత్వం చ బహ్వ్య శ్శ్రితయో వదన్తి, తాశ్చ.
తథా తత్పదస్య నిత్యత్వే సతి తస్య కథ మనిత్యతా మనుస్మృతో బ్రూ
యాత్? తత్పదప్రాప్తి రేవ ముక్తి రితి ఘుష్యన్తి శ్రుతయ స్స్మృతయ
శ్చ—“సోఽధ్వనః పారమాష్ఠీతి తద్విష్ణోః పరమం పదం” “తద్విష్ణోః పర
మంపదం” “యద్గత్వా న నివర్తన్తే” ఇతి. శ్రీవిఖనస్సుత్రభాష్యే శ్రీ

శ్రీనివాసవేదాంతదేశిక ఏవం లిఖతి—“నను అచ్చిరాదిమార్గస్య బ్రహ్మ విద్విషయత్వాత్, ఆహితాగ్నిత్వమాశ్రేణ బ్రహ్మవిత్త్వాసంభవాత్, అచ్చిరాదిమార్గః కథ మత్ర ప్రతిపాద్యతే ? ఇతి చేత్, సత్యం ; “అగ్నయో వై త్రయా విద్యా దేవయానః పంథా గార్హపత్యఋక్పథివీ”తి గార్హపత్యాదీనాం దేవయానమార్గశ్రవణాత్, “అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికం, అమూర్తాఽగ్న్యహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తం బేరపూజన” మి త్యమూర్తభగవదారాధనరూపత్వాత్, “మానసీనామపూజా చ బేరపూజా చ సా త్రిధా”ఇతి త్రివిధో పాసనప్రతిపాదనాత్, “యత్కుత్రాద్యంతమధ్యేషు గీయతే విష్ణురవ్యయః” ఇత్యుపక్రమోపసంహారాదిభిందేషు “నారాయణపఠాయణో నిర్దంద్యో ముని”రితి—“సదాఽధ్యాత్మరసః” ధ్యానయోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ పశ్యన్ భారణాం భారయే దక్షరం పరం బ్రహ్మపిషీతి నారాయణపరం బ్రహ్మేతి శ్రుతి”రితి. అన్యత్ర—“యదతీంద్రియం సర్వ జగద్భిజ మశేషవిశేషం నిత్యానంద మమృతపాన త్వర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశక మితి విజ్ఞాయత”ఇతి. “యత్” వా ఇమాసీ”త్యాది నా జగత్కారణత్వేన ప్రసిద్ధం సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే”త్యాది బ్రహ్మస్వరూపశోధకవాక్యప్రతిపన్న సత్యత్వాదివిశేషం “నారాయణపరం బ్రహ్మే”త్యాదివాక్యైః పరం బ్రహ్మ పరంతత్వపరంజ్యోతిఃపర మాత్మాదిశబ్దనాచ్యం శ్రీమన్నారాయణ మేవ శ్రవణమనననిధిధ్యాస నాదిభిశ్చోతవ్యత్వేన మంతవ్యత్వేన ధ్యాతవ్యత్వే నోపాయత్వేన చ ప్రతిపాదయతియత్, శ్రీమత్తద్వైఖానసూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతు ర్భిక్షాప్రాప్తి రనివాచ్యేతి కృత్వా సుకోచే నాచ్చిరాదిమార్గః ప్రతిపాదితః.” శ్రీభాష్యేచ—“విద్యాశబ్దేన భగవదారాధన మేవోచ్యతే.” ఇత్యాది. పునఃసత్తైవ—“నను యోగమార్గేణ త్యక్తు మసమర్థస్య బ్రహ్మ విద స్సుఖముయా నాఢ్యోత్కరణం కథంసంభవతీతిచే,దాచ్యతే—“తదోక్తోగ్ర జ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్ శేషగ త్యనుస్మృతియోగా చ్చ నోగ్రానుగృహీతశతాధికయా” ఇతి వేదాంతసూత్రే; ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసామర్థ్యాత్. ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా నామ తత్సమారాధనమ్. తచ్ఛేషః—“యథేష్టవినియోగార్హం శేషశ

జ్ఞేనకథ్యతే” ఇత్యాదినా. “సమాచారధనప్రసన్నభగవదనుగృహీతస్సు ఘమ్ముయా బ్రహ్మవిద్గచ్ఛతీ”తి ప్రతిపాదితమ్. ఏతత్సూత్రార్థశ్రీభాష్యేఽస్మదాచార్యైః నివృతః. యథా—“తదారాధనశేముష్యా తదంగస్మరణేన చ, ప్రీతేన వేదకటేశేన జీవ్రాఽనుగ్రహవాంస్తయా. తత్ప్రకాశితతద్వ్యారో నాఢ్యా త మదిగచ్ఛతీ”తి.

నను మైత్రేయోపనిషది—“మన్మాయయా మోహితచేతసో మా మాత్మానా మాపూర్ణమలభవంతః, పరం విదగ్ధోదరపూరణాయ భ్రమంతి కాకా ఇవ సూరయాఽపి. పాపాణాం హమణిమృణ్మయవిగ్రహేషు పూజా పునర్జననభోగకరీ ముముక్షోః, తస్మా ద్యతి స్వహృదయార్చన మేవ కుర్యాద్బాహ్యార్చనం పరిహరే దపునర్భవాయ”ఇత్యభిధానా ద్బాహ్యార్చనస్య జన్మహేతుత్వేనతి కథం మోక్షహేతుత్వ? మితి चे, దుశ్చైతే-ఇయం శ్రుతిః కేవలమాత్మానుభూతిరూపమోక్షాభిలాషివిషయా. తత్త్రై వాక్రే శ్రూయతే—“అహ మస్మి పరం చాస్మి బ్రహ్మస్మి ప్రభవ్రాఽస్మ్యహ” మిత్యారభ్య “ధ్యాత్వధ్యానవిహీనోఽస్మి ధ్యేయహీనోఽస్మి సోఽస్మ్యహం, సర్వపూర్ణస్వరూపోఽస్మి సచ్చిదానందకణ”ఇతి. “జగద్వ్యాపారజర్జ్వల భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చ”తి సూత్రోక్తవిధయా భగవత్పదప్రాప్తిరూపమోక్షే తు భగవదారాధనస్య పరమోపాయత్వమున్నేయం. య దీయం శ్రుతిః సర్వవిధమోక్షేఽపి భగవదారాధనం నిషేధతి, అస్యా బహుశ్రుతిస్మృతివిరోధస్సన్యత్. తథా హి—బ్రహ్మవిద్యోపనిషది—“సర్వభూతస్థితం దేవం సర్వేశం స్థిత్య మర్చయే”దితి. అత్రార్చయే దితి బాహ్యార్చన మేవ విధేయతే. అర్చనశబ్దో నిరుపాధికో బాహ్యార్చన మే వాభిధత్తే. అత ఏవ హృదయార్చనే—“దేహో దేవాలయః ప్రోక్త స్స జీవః కేవల శ్శివః, త్యజే దజ్ఞాననిర్మల్యం సోఽహంభావేన పూజయే”దిత్యాదినా దేహాదినాం దేవాలయత్వాదికం కల్ప్యతే. అథవా ఽనుదితహోమవిధౌ ఉదితహోమనిదావత్, ప్రతిమార్చనస్య పునర్జన్మహేతుత్వరూపనిందా బోధ్యా. శ్రీరామోత్తరతాపన్యాం శ్రీరామవచనం—“అహం సన్నిహిత స్తత్ర పాపాణాంప్రతిమాదిషు, క్షేత్రేఽస్మిన్ యోఽర్చయే ద్భక్త్యా మనోజానేన మాంశివ. బ్రహ్మహా

త్యాదిపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచ" ఇత్యారభ్య "దదా
త్యాయుష్య మైశ్వర్య మస్తే విష్ణుపదం చ య"దితి. భగవత్ప్రతి
మార్చనస్య మోక్షోపాయత్వే బహ్వ్యస్త్యుతయః పూర్వ ముదా
హృతాః. అతోఽత్ర ప్రతిమార్చననిషేధో ముముక్షుణాం దేవతా
స్తరప్రతిమార్చనవిషయః. యథా లేమాం నామకీర్తననిషేధో నా
రాయణేతరదేవతానామకీర్తనపరః. భగవా నప్యాహ— "మద్యాజీ
మాం నమస్కూరు, మామేవైష్య"సీతి. తత్పదం ప్రాప్తస్య పునరావృత్తి
రాహిత్యం సపవాహ— "యద్గత్వా న నివర్తనే తద్దామ పరమం
మమే"తి. "నమ శ్చౌనకాయే"తి భగవతా బోధాయనే నాపి నమస్కూ
త శ్చౌనకశ్చాహ— "యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః పుండరీకాక్షసంజ్ఞి
తః, స విష్ణుః పరమం బ్రహ్మ యతో నావర్తతే పునః"దితి— "యాదృ
శే తు మనస్సర్వం రూపే బద్ధాతి చక్రిణః, నృసింహవామనాదీనాం
తాదృశం కారయే ద్బుధః. సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః... బ్రహ్మరూపి
ణీ"మితి. శౌనకే నాపి భగవద్విఖానోశ్చగ్వాదిపరంపరయా భగవదారా
ధనమధిగత మితి పూర్వమే వాభిహితం. అత్ర బహ్వ్య స్మృతయః
పూర్వం ప్రదర్శితాః.

యోగనివానా మపి భగవదారాధన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే;
యోగశాస్త్రే నియమపిఠౌ తస్యగృహీతత్వాత్. త్రిశిఖబ్రహ్మణో
పనిషది— "జ్ఞానయోగః కర్మయోగ ఇతి యోగో ద్విధా మతః, క్రియా
యోగ మథేదానీం శ్రుణు బ్రాహ్మణసత్తమ. అవ్యాకులస్య చిత్తస్య
బంధనం విషయే క్వచిత్, యత్సయోగో ద్విజశ్రేష్ఠ స చ ద్వైవిధ్య మ
శ్నుతే. కర్మ కర్తవ్య మిత్యేన విహితే షేవ కర్మసు, బంధనం మనసో
నిత్యం కర్మయోగ స్స ఉచ్యతే. యత్తు చిత్తస్య సతత మథే శ్రేయసి
బంధనం, జ్ఞానయోగ స్స విజ్ఞేయ స్సర్వసిద్ధికర శ్శివః, యస్యోక్తలక్ష
ణే యోగే ద్వివిధేఽప్యవ్యయం మనః, స యాతి పరమం శ్రేయో
మోక్షలక్షణ మంజసా. దేహేంద్రియేషు వైరాగ్యం యమ ఇత్యు
చ్యతే బుద్ధైః, అనురక్తిః పరే తత్త్వే సతతం నియమ స్మృత" ఇత్యా
రభ్య "తప స్సంతుష్టి రాస్తిక్యం దాన మారాధనం హరేః, వేదాంత
శ్రవణం హీశ్చ జప ఇత్యాదిలక్షణ"మితి. శాత్యాయనీయోపనిషది—

“త్రిదండ ముపవీతం చ వాసః కాపీనవేష్టనం, శిక్యం పవిత్రమి త్యేత
ద్విభృతా ద్యావదాయుష”మితి. తత్తై)వ—“పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవి
ష్టాః క్రియావంతో ౭మీ బ్రహ్మవిద్యా”మితి. పంచయజ్ఞా నామ తత్తై)
సౌచ్యం తే—“దశభిః ప్రణవై స్సప్తవ్యాహృతీభిశ్చతుష్పదా, గాయత్రీ జ
పయజ్ఞశ్చ త్రిసంధిం శిరసా సహ. యోగయజ్ఞస్తదేకాగ్ర్యభక్త్యా సేవా
హరే ర్గురోః, అహింసా తు తపోయజ్ఞో వాఙ్మనఃకాయకర్మభిః. సామో
పనిషదభ్యాస స్సాన్విధ్యాయో యజ్ఞః ఈతిః, ఓ మిత్యాత్మాన మ
ప్యగ్రో బ్రహ్మణ్యగ్నో జుహోతి తత్. జ్ఞానయజ్ఞస్స విజ్ఞేయ స్సర్వ
యజ్ఞోత్తమోత్తమ”ఇతి. అత్ర సేవాశబ్దేన భగవదారాధన మేసౌ
చ్యతే. గురో స్సేవా నామ శుశ్రూషా. మైత్రేయోపనిష ద్యపి ప్రతి
మారాధన ముక్త మేవ. చరం తు భోగసాధన మిత్యభిహితం. హృద
యార్చనం మోక్షసాధన మిత్యుచ్యతే. తస్య విషయాంతరత్వం బో
ధ్యం. అన్యథా బహుశ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రపురాణేషు భగవదారాధ
నస్య మోక్షోపాయత్వకథనవైయధ్యాపత్యే.

—◆◆◆ శ్రీవైఖానసానా మే వాజస్థసిద్ధపరమైకాంతిత్వమ్. ◆◆◆—

శ్రీవారాహే ఏకాంతయాజిత్వం బహుజన్మసుకృతలభ్యమితి కథ్యతే—
“వర్ణాశ్రమాచారపర స్సప్త జన్మాని యో ద్విజః, ఏకాంతసూర్యభక్త
స్సాన్య త్స విద్ర స్సప్తజన్మసు. తతస్తు పుణ్యమాహాత్మ్యా ద్రుద్ర
భక్తో భవిష్యతి, తథైవ సప్తజన్మాని శివభక్తిపరాయణః. మహతా
తేన పుణ్యేన వైష్ణవత్వం లభేత స, విష్ణుభక్తిపర స్తద్వత్సప్తజన్మాని
మానవః. ఏకాంతభగవద్యాజీ విప్రో భాగవతాన్వయే, తత స్స
లభతే జన్మ దేవై రత్యంతదుర్లభ”మితి. భాగవతాన్వయ ఇత్యత్ర
భాగవతశబ్దేన శ్రీవైఖానసా ఉచ్యంతే; తేషా మేవ స్వసూత్రసిద్ధి
కాంతభగవద్యాజిత్వసంభవాత్. ఏకాంతయాజిత్వం నామ నైయత్యేన
భగవదారాధకత్వం. శ్రీవైఖానససూత్రే దేవతాంతరారాధననిషేధ
పూర్వకం భగవదారాధన మేకాంతయా విహితం. అకరణే ప్రత్య
వాయ శిచ్చీక్తః. తేషాం తథాత్వం చాభిధేయతే పౌష్కరసంహితా
యా—“విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే,

ఏకాంతిన స్సుసత్త్వస్థా దేహంతం నాన్యయాజన"ఇతి. యజ్ఞధాతోః పూజైవ ముఖ్యార్థ ఇత్యుక్తం. కౌర్మే చ—“మచ్చితా మద్గతప్రాణా మయి సంగతమానసాః, అనన్యశరణా రాజన్ తస్మా ద్వైఖానసా వరా"ఇతి శ్రీవైఖానసానామేకాంతిత్వ ముక్తం. భగవదేకపరేణ శ్రీవైఖానససూత్రేణ సంస్కృతానాం శ్రీవైఖానసానామేన భాగవతశబ్దవాచ్యత్వం ముఖ్యత్వే నోపపద్యతే. అతో భాగవతాన్వయ శ్రీవైఖానసకుల మేవ. శ్రీశాస్త్రీ భగవద్వాక్యం—“మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురు ర్భాగవత స్స్మృతః, వైఖానసో ద్విజః కుర్యాత్సర్వకర్మాని పూజిత"ఇతి.

శ్రీవైఖానసశాఖాయాః సర్వశాఖామూలత్వం, శ్రీవైఖానసమహర్షిమతస్సక్రేష్టత్వం చ, సీతోపనిషది శ్రూయతే—“హరీ ర్ముఖా న్నాదః, తన్నాదా ద్భిందుః, బిందో ర్లోకారః, ఓంకారా త్పరతో రామవైఖానసపర్యతః, తత్పర్యతే కర్మజ్ఞానమయీభి ర్బహుశాఖా భవన్తి, ఋగ్యజుస్సామహుపత్వా త్ప్రియాణి పరికీర్తితా"ఇత్యర్థః “వైఖానసమత స్తస్మి న్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభి ర్నిత్యం వైఖానసమతఃపర"మితి—“వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణుర్వాణీ సముద్భవేత్, త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య ఇత్థం దేహీ విజృంభతే. సం ఖ్యాయాపేణ సంకల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా, ఉదీతో యాదృశః పూర్వం తాదృశం శ్రుణు మేఽఖిల"మితి చ తత్త్రైవ.

భగవదుపాసకానాం కామనధూఽ కామనయా వా భక్తియుక్తతరం నిత్యవైమిత్తికకర్మభి రగ్నిహోత్రాదిభి ర్వా, యమనియమాసనప్రాణా యామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధిభిర్వా, ఆలయగోపురప్రాకార విమానాదిభి స్సహ భగవద్విగ్రహార్చాపూజాకరణై రర్చనై స్సానా దిభి ర్వా, పితృపూజాదిభి రన్నపానాదిభిర్వా, భగవత్ప్రీత్యర్థ ముక్త్యా సర్వం క్రియత ఇతి, శ్రీవైఖానససూత్రే కర్మసు క్వచిద్యుతః, క్వచిద్య జ్ఞాంషి, క్వచి త్సామాని, క్వచిత్ ఖిలాః వినియుజ్యంతే. అతో వైఖా నసశాఖా సర్వశాఖామూలభూతా. వైఖానససూత్రస్య యజ్ఞశాఖా సూత్రాంతర్గతత్వం తు తస్మాత్ప్రాణాం బ్రాహ్మణ్యేన వినియుక్తత్వాత్ ఇత్యవగన్తవ్యం. అత ఏవ వైఖానససూత్రం షట్సుయజ్ఞసూత్రే వ్య

స్వతమ మితి వదన్తి, అన్యాని ద్వాదశక్షుక్సామాదిసూత్రాణి, “అహ
త్యాష్టాదశసూత్రా”ణితి పరిగణిత మాశ్వలాయనేన. తేషు వైఖానసం
నారాయణైకపర మితి దర్శితం. తత స్తత్సూత్రిణశ్చ నారాయణపరా
ఇతి. తేషాం పరమైకాంతత్వం యుజ్యతే. తచ్చ తేషాం స్వతస్సిద్ధం.
అన్యేషాం తు సంపాదనీయ మితి స్ఫుట మేవ. వైఖానసాః పూర్వకాం
డమన్తై రమూర్తభగవదారాధనం కుర్వన్తి, ఉత్తరకాండమన్తై స్స
మూర్త మారాధయన్తితి విదితం. సమూర్తారాధనే జౌపనిషదా మం
త్రా ఏవ తత్ర వినియుజ్యంతే. యథా—“సహస్రశీరా పురుష”ఇతి
“సహస్రశీరం దేవ”మితి. “ఏకాక్షరం త్వక్షరే”త్యాది “హగ్ంసశ్శుచిష”
దితి “అణోరణీయా”నితి “భూణోభూతే”ష్వితి “సంయుక్త మేతత్
క్షర మక్షరం చ వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వ మిశః. అశీశ్ శ్చాత్మా
బుద్ధ్యతే భోక్తృభావా జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపై”దితి. అ
యంహి మన్తశ్చేత్వతాశ్వతరోపనిషది వర్తమానో ౭త్ర వినియుజ్య
తే. అత స్సోపనిషత్ ఆపాతతో రుద్రప రేవ భాసమానా ౭పి భగవ
త్పరా పర్యవస్య తీతి భగవంతో భృగ్వాదయో నిర చైషు రితి జ్ఞో
ధ్యతే. తథా—“అభిత్వా శూర నో మనోదుగ్ధా ఇవ ధేనవః, ఈశాన
మస్య జగత స్సువ ర్దృశ మిశాన మింద్రతస్థుషః తస్మా దుచ్యత ఈ
శాన”ఇతి. మన్త ఏష త్వధర్వశిరసి. సా చోపనిష త్పుర్వవద్భగవత్ప
రేతి జ్ఞాయతే. కించ—“విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతోముఖ”ఇతి తత్ర
త్యం వాక్యం భగవతా నురీచినా భగవత్పరమ్యాభిధానప్రకరణే ఉ
దాహియతే కిమధికేన ? సర్వా ఉపనిషదః పరమపురుషపరా ఇతి
సిద్ధం. శ్రీవైఖానసోక్తం భగవదారాధనం వేదాంతమన్తై ర్విహితత
యా వైదిక మితి చ. తద్విధినా భక్త్యా భగవదారాధకానాం శ్రీవైఖాన
సానాం పరమాత్మోపాసకత్వం నిర్విచికిత్సం. యచ్ఛ్రితం పరమా
త్మోపాసకానాం మోక్షరూపం ఫలం, త త్తేషాం కరస్థమేవ. మోక్ష
శ్చ పరమపురుషపర స్సామ్యప్రాప్తి రేవ; తస్యా స్సంసారమోచన
పూర్వకత్వాత్, సమ స్తకర్మలేపత్యాగపూర్వకత్వాచ్చ మోక్షత్వవ్యవ
దేశః. శ్రూయతే హి—“నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతీ”ది.

ముక్తస్య నిత్యభోగ స్సంభవతి; “భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చ”తి భగవతా బాదరాయణేన సూత్రితం. భగవాన్ విఖనసోఽప్యహ— “నిత్యానంద మమృతరససానవ త్సర్వదా తృప్తికర”మితి.

నను నారదపద్రవాజకోపనిషది—“చక్రే లింగీ వైఖానసహరద్విజౌ భృతకాధ్యాపక”ఇతి సన్యాసానధికారిగణనాయాం చక్రధానికో లింగినో వైఖానసహరద్విజాశ్చ గృహీతాః. తత్కథం తేషాం శ్రేష్ఠత్వ? మితి చే, దుచ్యతే—సా హ్యుపనిషత్ప్రతిమారాధనస్య జననభోగహేతుత్వప్రతిపాదికాయాః పూర్వ ముదాహృతాయా స్సఖితప్తచక్రాంకితా వైష్ణవా ఆగర్భవైష్ణవా శ్రీవైఖానసా శ్చ కల్యాణగుణనిధిం పరమాత్మానం నారాయణ ముపాసతేహి. ఏతే బ్రహ్మణోఽగుణిత్య మపలపంతి. సా కిం తేషాం సన్న్యాసేఽనధికారం న బ్రూయాత్? తత్ర హి—“అహ మే వాత్సరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మద్వయం, ఇతి భావౌ ధ్రువౌ యస్య తదా భవతి భైక్షభు”గితి స్వాత్మన ఏవ వాసుదేవత్వం నిశ్చిన్వతా సన్న్యాసః కర్తవ్యతయాఽభిధీయతే. అపిచ, తత్తోచ్యతే— “సశిఖం వపనం కృత్వా బహిస్సూత్రం త్యజే ద్భుభు, యదత్సరం పరం బ్రహ్మ త స్సూత్రమితి ధారయే”దితి—“కర్మ ణ్యధిక్యతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః, తేభిర్ధార్యమిదం సూత్రం క్రియాంగం తద్ధి వైదికం. శిఖాజ్ఞానమయీ యస్య ఉపవీతం చ తస్మయం, బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య ఇతి బ్రహ్మవిదో విదుః”దితి చ—“న యతే ర్దేవపూజా నోత్పదదర్శనం తీర్థయాత్రానివృత్తి”దితిచ. అతః పూర్వోదాహృతాభి శ్రుతిస్మృతిభి ర్భగవత స్సర్వాశ్రమసమారాధ్యత్వం నిశ్చిత్య త మర్చయతాం శ్రీవైఖానసానాం సన్న్యాసేఽనధికారం బ్రువ తీయ ముపనిష దుపనిషదంతరవిరోధా ద్విషయాంతరే యోజసియా. యది శ్రీ వైఖానససూత్రీణాం సన్న్యాసేఽనధికారి, తర్హి తస్మిన్ శ్రీవిఖనసూత్రే తురీయాశ్రమవిధానం వ్యర్థం భవేత్. విధత్తే హి భగవాన్విఖనా స్తురీయాశ్రమం విస్తరేణ తత్సూత్రీణాం. తత్సూత్రస్య భగవత్సూత్రయా, తత్సూత్రీణాంచ భగవత్ప్రియతమత్వేన చ శ్రేష్ఠత్వం శ్రుతిస్మృతిభిః ప్రతిపాదితం; సిఁహాపనిషది—“వైఖానస మతః పర”మితి—“వైఖానసా వా ఋషయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస”న్నితి—“ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత

చక్రధారి విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా" ఇత్యాదినా చక్ర
ధారిణాం చ మాహాత్మ్య ముక్తం. అత స్తేషా మేతేషాం చ దూషణ
మత్ర న సంగచ్ఛతే. అతః వైఖానసానాం స నిషేధోఽతివర్ణాశ్రమ
సన్నాప్త్యసంవిషయః. యద్యపి వైఖానససూత్రేఽతివర్ణాశ్రమలక్షణ
మప్యుక్తం; తథాపి వైఖానసానాం త్రిదండసన్నాప్త్యస ఏవ కార్య ఇ
త్యవగమ్యతే. తస్మిన్ త్రిదంశినః ఏవ విశిష్య చరమసంస్కారాయా విధా
నాదితి. కించ తస్మిన్ సూత్రే సన్నాప్త్యసధర్మవిధా—“సదాఽధ్యాత్మరణో
ధ్యానయోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ పశ్యేత్ ధారణాం ధారయే”దితి
సన్నాప్త్యసినాం నారాయణపరత్వ మేవ ప్రతిపాదితం. తథా—“సగు
ణే బ్రహ్మణః బుద్ధి నివేశ్యే”తి భగవద్భక్తి ర్విహితాభగవాన్ మరీచి
రపి సర్వాప్రమీసాధారణ్యేన “విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం, నాన్యథా
పరమపదప్రాప్తి”రిత్యాహ. శ్రూయతే చ తథా సాధారణ్యేన భగవ

—◆◆◆ సర్వాశ్రమిభి ర్విష్ణో రర్చనీయత్వం. ◆◆◆—

దర్శనం—“ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పర మిశితారం నారాయణం పూజ
యతి స్స భక్త్యా, అర్ఘ్యాదిభిః పౌరుషసూక్తమస్త్రైః స్సంప్రాప్నోయ
ద్విష్ణుపదం మహాత్మ్యే”తి. ఇయః శ్రుతి ర్భగవదర్చనే ప్రమాణతయా
విమానార్చనకల్పే గృహీతా. శౌనకోఽపి తథా తత్ర—“ప్రవః
పాంత”మిత్యాది శ్రుతిం ప్రమాణతయా వ్యాహరీత్. క్వచి త్సన్యా
సినాం బాహ్యర్చననిషేధో మానసార్చనప్రశంసార్థకః. బాహ్యపూ
జాయా ముక్తానా మేవ కేవల మ్మానసపూజా కార్యా. శక్తానాంతు
తదుభయ మపి కర్తవ్యం. అత ఏవ భగవతా భృగుణా వాసాధికారే
అంతర్యాగా దనంతరం బహిర్యాగో విహితః. ఇద మత్ర బోధ్యం.
అంతర్యా బహి ర్వాఽభిసంగహితఫలం భగవదర్చనం పునర్జన్మనే భవతి,
అనభిసంగహితఫలం తన్ముక్తయే కల్పతే. అత ఏ వ్రాచ్యతే—“మన
ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయో”రితి. ఇంద్రియం హి
ద్వివిధం పరమేశ్వరేణ స్పృష్టం, బాహ్యమాంతర మితి. బాహ్యం దశ
థా—త్వగాదీని పంచజ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీని పంచకన్ధేంద్రియాణి.
అంతరింద్రియ మేకం ఋణః, తత్ర మనోమాత్రేణ సర్వేశ్వరారాధనా
‘మేక్షయా కరాదిభి రపి తదారాధనం హి పరం. అన్యథా కరాది

మత్స్యంనోపయుజ్యతేభగవతి. ఉచ్యతే హి—“సా వా గనంతస్య గుణా స్తృణోత”ఇత్యాదినా. భగవద్విషయోపభోగ ఏవ జేమాం సాఫల్యం. అత ఏ వాహా శ్రుతిరపి—“భద్రం కర్ణేభి శ్రుణుయామ దేవా” ఇత్యాది. సాక్షాత్ప్రత పరమాత్మస్వరూపా అపి మహర్షయః ప్రతిమాసు భగవత్త మారాత్సు రితి జానీమః. తత్ర—“మరీచి ర్మందరే విష్ణు”మిత్యాదికం పూర్వ ముదాహృతం. యదిసన్నాప్యసిభిః ప్రతిమార్చనం నాదర్శవ్య మితి వచనం ప్రమాణం, ప్రాక్తనా శ్రీమద్రామానుజమునిప్రభృతయో యతయః ప్రతిమాయాం కి మన్నియేయుః? స చ వాచ్యం లోకసంగ్రహార్థ మితి; లోకసంగ్రహాయ నిషిద్ధాచరణ స్యానుపపన్నత్వాత్. కించ సన్నాప్యసోపనిషది—“స హరివాణ్ణామ సంకీర్తనపర”ఇతి సంకీర్తనం నిషిద్ధ్యతే. సన్నాప్యసిభి ర్నారాయణనామోచ్చారణం కార్య మిత్యత్ర త దాచర్యతే. అస్మిక్ యుగే నామోచ్చారణా దేవ కలివిధూనన ముచ్యతేకలిసంతారహోపనిషది—“అదిపురుషస్య నారాయణస్య నామోచ్చారణమాత్రేణ నిర్దుతకలి ర్భవతీ”తి. అత సన్నాప్యసినాం బాహ్యార్చననామకీర్తనసంపేదో య గాంతరవిషయః. భగవతాఽపి గీయతే—“సతతం కీర్తయన్ భూం...ఉపాసత”ఇతి. స చ శంక్యం వచన మిదం జిజ్ఞాసువిషయం, స జ్ఞాని పర మితి; “చతుర్విధా భజంతే మాం జనా సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జిజ్ఞాసు ర్ధార్థాః జ్ఞానీ చ భరతర్షభే”త్యుక్తే. సర్వజ్ఞే నాపి శివేన జప హోమార్చనాని కృతా నీతి శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది నిగద్యతే—“శ్రీరామస్య మమం కాశ్యాం జజాప వృషభధ్వజః, మన్వస్తరసహస్రైస్తు జపహోమార్చనాదిభిః. తతః ప్రసన్నో భగవాన్ శ్రీరామః ప్రాహ శంకరం, వృణోష్వ యదభీష్టం త ద్దాస్యామి పర మేశ్వర”ఇతి. అన్యత్ర చ శ్రీరామనామకీర్తనం భగవతా దుద్రేణాపి క్రియత ఇతి సమభీధీయతే. భాగవతే చ—“ఆకృత్య పుత్ర మఘవాన్య దజామిలోఽపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఉవైతి ముక్తి”మితి. స్మర్యతే చ భగవత్త్రైకి ర్వార్థ మేన కరణస్పృహి రితి—“విచిత్రా దేహసంపత్తి రీశ్వరాయనివేదితుం, పూర్వ మేవ కృతా బ్రహ్మో హస్తపాదాదిసంయుతే”తి. అవధూనోపనిషది—“అథనా కృతకృ

త్యోఽపి లోకానుగ్రహకామ్యయా, శాస్త్రీయే జైవ మార్గేణ వర్తే-
హం మను కా క్షతిః. దేవార్చనస్సానశౌచభిక్షాకౌ వర్తతాం వపుః,
తారం జపతు వా క్తద్వ త్పఠత్వామ్నాయమస్తకం. విష్ణుం ధ్యాయతు
ధీ ర్యద్వా బ్రహ్మసందే విలీయతా"మితి. అనయా శ్రుత్యానధూత
స్యాపి లోకానుగ్రహాయ దేవార్చనం కార్య మిత్యుచ్యతే. అత్రదేవ
శబ్దేన నారాయణ ఏ వాభిసంయతే. యతీనా మితరదేవార్చననిషేధాత్ ;
అనుపదం "విష్ణుం ధ్యాయతు" ఇతి తస్యైవ ధ్యేయత్వావగమాచ్చ;
శాట్యాయనః— "విష్ణుక్రీడా విష్ణుతయ" ఇతి శ్రవణాచ్చ. ఏవం చావ
ధూతే నాపి లోకానుగ్రహాయ వా, భగవద్ధ్యానార్చనప్రణవజపానాం
కర్తవ్యత్వే సతి, తక్షతరై ర్యతిభి స్తే నై యత్యేన కార్యా ఇతి ఫలితం.
అత్రార్చనస్య ప్రణవజపభగవద్ధ్యానాభ్యాం సహపాఠాత్ యేషాం
ప్రణవజపోఽస్తి, తై ర్భగవా నర్చనీయ ఇతి నిర్ధ్యతి. శాస్త్రీయే జైతి
మార్గస్య విశేషణాత్ స్నానం శౌచం భిక్షా ప్రణవజపో వేదాంత
చింతనం భగవతో ధ్యాన మర్చనం చ యతీనాం శాస్త్రసిద్ధ మితి
చావగమ్యతే. క్రితు శ్చహ— "ధ్యాయతే అర్చయతే యోఽన్యం
విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశ్చై శ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత"
ఇతి. అనుశాసనికే త్ర్యశీతీతతమాధ్యాయే— "యద్యేయం పరమం
కృత్య మనుష్యేయం మహాత్మభిః, సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం
వక్తు మర్హ స్యనుగ్రహ"దితి యుధిష్ఠిరేణ పృష్టో భిష్మ ఆహ—
"శ్రూయతా మిద మత్యంతంగూఢం సంసారమోచనం, శ్రోతవ్యం
చ త్వయా సమ్యక్జాతవ్యం చ విశాంపతే. పుండరీకః పురా విప్ర,
పుణ్యతీర్థజలాఘృతః, నారదం పరిపప్రచ్చ శ్రేయో యోగివరం మునిం.
నారద శ్చాబ్రవీ దేనం బ్రహ్మణోక్తం మహాత్మనా." నారదః— "శ్రుణు
ష్వావహిత స్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం, అప్రభూతం ప్రభూతార్థం
వేదశాస్త్రార్థసారకం. యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవిం
శకః, స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇ త్యభిధీయతే. నరా జ్ఞాతాని
తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదూః, తా న్యేవ చాయనం తస్య తేన నారా
యణ స్మృతః. నారాయణా జ్ఞగ త్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే, తస్మి

న్నేవ పున స్తచ్చ ప్రళయే ప్రవిలీయతే. నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః, పరా దపి పర శ్చాసా తస్మా న్నాస్తి పరా త్పరం. వాసుదేవం తథా విష్ణు మాతానాం చ తథావిదుః, సంజ్ఞా భేదై స్స ఏవైక సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. ఆబోధ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, ఇద మేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. తస్మా త్త్వం గహనా సర్వాం స్త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరార్థ, అనన్యచేతా ధ్యాయస్య నారాయణ మజం విభం. ముహూర్త మపి యో ధ్యాయే న్నారాయణ మతస్త్రితః, స్థాపితద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం, అంతకాలే జప న్నేతి తద్విష్ణోః పరమం పదం. శ్రవణా న్మననా చైవ గీతిస్తుత్యర్చనాదిభిః, ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా. లిప్యతే న స సాచేన నారాయణపరాయణః, పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రి ప్రాదితః. బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽపి వానప్రస్థోఽశ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్యా నైవయాతి పరాం గతిం. జన్మాంతరసహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః, తద్భక్త వత్సలం దేవం సమారాధయ స్సతత. నారదే నైవ ముక్తస్తు స విప్రోఽభ్యర్చయ ద్ధర్మ, స్వప్నేఽపి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం. కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రీవత్సకాస్తుభం, తం దృష్ట్వా దేవదేవే శం ప్రణమన్ సంధ్రమాన్వితః. అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః, సాస్తుత స్సుతిభి శ్చేదై రేవగంధర్వకిన్నరైః. అథ తేనైవ భగవా నాత్మలోక మధోక్షజః, గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్సయోగి నిలయో హరిః. తస్మా త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్తస్తత్పరాయణః, అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్వ పురుషోత్తమం. అజర మమర మేకం ధ్యేయ మాద్యంతశూన్యం సగుణ మగుణ మాద్యం స్థూల మత్యంతసూక్ష్మం, నిరుపమ ముపమేయం యోగివిజ్ఞానగమ్యం త్రిభువనగురు మిశం తం ప్రపద్యస్వ విష్ణుమితి. ఏవం చ ధ్యానభక్తిభ్యాం భగవదారాధనం మోక్షోపాయ ఇ త్యవసితం. నచ—“విష్ణవే చార్చత” ఇత్యాదినా మోక్షస్య నియోగసాధ్యతయాఽనిత్యత్వప్రసంగ ఇతి శంక్యం; ప్రతిబంధనివృత్తిమాత్రస్య నియోగసాధ్యత్వాత్. “ప్రపః

సాంత మంధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చిత". చకారసముచ్చితధ్యానసహితారాధననియోగస్య ప్రతిబంధకనివృత్తి సాధకత్వం తయా శ్రుత్యైవావగమ్యతే. అంధసః అవిద్యాయాః, రక్షంతం విష్ణు మర్చితేతి. అవిద్యాం నివర్త్య రక్షంత మిత్యర్థః. ల్య బ్లోపే పంచమీ. స నియోగో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానం జనయతి. అత ఏ నాహ భగవాన్మరీచిః—“తదారాధనేన జీవాత్మా పరమాత్మానం పశ్య”తీతి. ఇత్థం చ సనియోగో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానఫలకః, జ్ఞానసాధ నంచ. నియోగేన నిర్మలం మనసవ; “మనసా తు విశుద్ధేన”ఇతి శ్రుతేః. ఏవ మేవ శ్రీరామానుజాచార్యైస్సమన్వయాధికరణే ధ్యాననియోగ స్వాపరోక్షజ్ఞానజనకత్వం, తేన శుద్ధస్య మనసో ఒపరోక్షజ్ఞానసాధ నత్వం చ ప్రత్యపాది. ధ్యానమాత్ర స్వాపరోక్షజ్ఞానజనకతయా మో ఖోపాయత్వే సిద్ధే, తత్సహితారాధనస్య తథాత్వం కైముతీకసిద్ధం.

—◆◆◆శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యశాండిల్యోపనిషదుపబృంహణత్వమ్◆◆◆—

శాండిల్యోపనిష దధర్వణా శాండిల్యా యోపది ప్రేతి విద్యః. అ త్రాయ ముపక్రమః—“శాండిల్యో అధర్వాణం పప్రచ్ఛ”ఇతి. తత్రా ప్యధర్వశబ్దేన భగవాన్ భృగురేవోక్తః; యత శాండిల్యోపనిష దుక్తా బహువౌ ఒర్థా శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భృగుణా సముప బృంహితాః. తథాహి—తస్యా ముపనిషది—“అధ హైన మధర్వాణం శాండిల్యః పప్రచ్ఛకే నోపాయేన నాడయ శ్శుద్ధా స్మయః, నాడ యః కతి సంఖ్యాకాః”ఇత్యారభ్య “అగ్రేదం శరీరం వణ్ణవత్వంగు లాత్మకం భవతి”ఇత్యాదినా నాడిస్వరూప ముచ్యతే. తథా వాసాధికా రే—“యథా కుముదోత్పలయో ర్మూలానాం కందమాశ్రయం, తథా నాభి ర్నాడి నా మాశ్రయస్థానం. తస్య నాభే కేవంభూతా ద్విస ప్తతీసహస్రనాడయ” ఇత్యాదినా తత్స్వరూప ముచ్యతే. తస్మాత్— “దివా న పూజయే ద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతం పూజయే ద్విష్ణుం దివారాత్రం న పూజయే”దితి. వాసాధికారే— “నార్చయే దహ్ని రాత్రౌ చ బాహ్యభ్యంతరయో ర్హరిం, సంధ్యా యా మర్చయే త్రాపిజ్ఞ స్సూతకప్రేతకం వినా”ఇతి. అయ మర్థః— ఇడా చంద్రనాడి, పింగళా సూర్యనాడి, ఇడాయాం నాయకా

చరతి రాత్రిః, పింగళాయాం దివా, సుషుమ్నాయాం సంధ్యా, ఇదా
 వామనాసాయాం, పింగళా దక్షిణనాసాయాం, మధ్యే సుషుమ్నా,
 ఇత్యాహుః. ఏతద్గురుముఖా జ్ఞేయం. తస్మాం—“అథ ప్రత్యాహర
 స్స పంచవిధః. విషయేషు చరతా మింద్రియాణాం బలా దాహరణం ప్ర
 త్యాహరః. య ద్యత్పశ్యతి తత్సహపమాత్మేతి ప్రత్యాహరః. నిత్య
 విహితకర్మఫలత్యాగః ప్రత్యాహరః” ఇత్యాది. శ్రీశాస్త్రే మరీచిసంహితా
 యాం యోగ కాండే—“అథాతః ప్రత్యాహరః పంచధా భవతి, ఇంద్రి
 యాణాం సర్వేభ్యో విషయేభ్యో బలా దాహరణ, మాత్మని సర్వమా
 త్మ వ దీక్షణ” మిత్యాది. తస్మాం—“అథ ధారణా, సా త్రివిధా; ఆత్మని
 మనోధారణం, దహరాకాశే బాహ్యకాశధారణం, పృథివ్యప్రేక్షోవా
 య్యాకాశేషు పంచమూర్తిధారణం” చేతి. శ్రీశాస్త్రే—“అథాహా ధా
 రణాన్యష్టధా భవంతి, తేషామత్మనియమాదిగుణయుక్తం మనస స్థితిః,
 హృత్పద్మాంతరాకాశే బాహ్యకాశధారణం, పృథివ్యాదిమహాభూతేషు
 పంచసు దేవానాం పంచధారణాని, హృత్పద్మమధ్యే పరమానందవిగ్ర
 హధారణ మితి. పాదాదిజానుపర్యంతం పృథివిస్థానం; తత్ర లకార
 సంయుక్తం వాయు మారోప్యానిరుద్ధమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్.
 జాన్వోః పాయుపర్యంత మస్థానం; తత్ర వకార సంయుక్తం వాయుమా
 రోప్యాచ్యుతమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్. పాయోర్హృదయాంత
 మగ్నిస్థానం; తత్ర రేఫయుతం వాయు మారోప్య సత్యమూర్తిం ధ్యాత్వా
 ధారయేత్. హృదయా ద్రుమధ్యాంతం వాయుస్థానం; తత్ర య
 కార సంయుతం వాయు మారోప్య పురుషమూర్తిం ధ్యాత్వా ధార
 యేత్. భూమధ్యా దాకేశాంతం ఆకాశస్థానం; తత్ర హకార సంయుక్తం
 వాయు మారోప్య విష్ణుమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయే”దితి. తస్మా ము
 పనిషది—“అథ ధ్యానం. తద్ద్వివిధం—సగుణ నిర్గుణం చేతి. సగుణం మూర్తి
 ధ్యానం; నిర్గుణ మాత్మయాధాత్మ్యం” ఇత్యారభ్య “అథా ప్యస్యా రూ
 పస్య బ్రహ్మణ స్త్రీణి రూపాణి భవంతి—నిష్కళం, సకళం, సకళనిష్క
 శం చేతి. య త్సత్యవిజ్ఞాన మానందం నిష్క్రియం నిరంజనం సర్వకథం
 సుసూక్ష్మం సర్వతోముఖ మనిర్దేశ్య మమృత మస్తి, తదిదం నిష్కళం

రూపం. అథాశ్చ యా సహజా ఉత్త్యవిద్యా మూలప్రకృతి ర్థాయా
 లోహితశుక్ల కృష్ణా తయా సహజయా దేవః కృష్ణపింగళో మహేశ్వరః
 ప్రేతదిదమస్య సకళం నిష్కళం రూపం. “అథైష జ్ఞానమయేన యజమానో
 కామయత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి, అ తైతస్సోత్త్యమానా తస్య
 కామా త్రిణ్యక్షరాణ్యజాయంత” ఇత్యారభ్య “అథాస్య దేవ స్యాత్మశే
 త్రిక్షీడస్య భక్తానుకంపినో దత్తాత్రేయరూపానురూపా తనూరవాసా ఇం
 దీవరదశప్రఖ్యా చతుర్బాహు రఘోరా పాపనాశినీ తదిద మస్య సకళం
 రూప” మితి. అత్ర మహేశ్వరశబ్దేన నారాయణ ఉచ్యతే; “యస్మా
 న్మహత ఈశ శ్శబ్దధ్వన్యా చాత్మశక్త్యా సర్వమీశ తే తస్మా దుచ్యతే
 మహేశ్వర” ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్, దత్తాత్రేయస్య భగవదాత్మ
 కత్వాచ్ఛ. వక్ష్యతే హి—“అత్ర యే ఉక్తకామా యాతితరాం
 తుష్టేన భగవతా జ్యోతిర్మయేన ఆత్మైవ దత్తో యస్మా చ్ఛానసూ
 యాయై మాత్రే ఆత్రేయ స్తనయోఽభవత్ తస్మా దుచ్యతే దత్తా
 త్రేయ” ఇతి. దత్తాత్రేయస్య నారాయణాత్మకత్వం దత్తాత్రేయోపని
 షది స్ఫుటం ప్రతిపాద్యతే—“బ్రహ్మ విశ్వరూపధరం విష్ణుం నారాయణం
 దత్తాత్రేయం ధ్యాత్వే”తి. అల మప్రకృతేన. వాసాధికారే—“అవ్యయ
 స్వాస్యరూపే తు ఆకాశ స్యావమ స్స్మృతః, ఏతై స్తు నిష్కళం తస్య
 పరమా తేతి కీర్త్యతే. నిష్కళం సకళం చేతి నిష్కళం సకళం త్రిభా, స
 ర్వవాదస్తు సందేహః పూర్వపక్షం తు నిష్కళం. నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ
 ఇతి శాస్త్రస్య దర్శనం, నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యాత్మశ్చ త్సకళ
 ముచ్యతే” ఇత్యారభ్య “నిష్కళా త్సకళో జాత స్సర్వత్ర పరిపత్యతే,
 పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మా త్సకళనిష్కళ” ఇతి కేచి ద్ద్రవ్వాణ.
 కేవలం నిష్కళరూపం వదన్తి; తత్పూర్వపక్షః. సిద్ధాంతస్తు—బ్రహ్మణో
 నిష్కళత్వం సకళత్వం చాస్తి. తత్ర నిష్కళరూపం పూర్వం, సకళ
 రూప ముత్తర మిత్యర్థః. నిష్కళ మేవ బ్రహ్మ భక్తానుగ్రహాయ స్వ
 భక్తభావనా మనుసృత్య నైవరం సకళం భవతి త్యభిప్రాయః. ఏవం
 చోపనిషత్సు యోగధర్మశబ్దవాచ్య ససేవ భృగు రితి, తే నై ప్రాపనిష
 ద్ధాశ్రీశాస్త్రే ప్రతిపాదితా ఇతి చ స్ఫుట మవధీయతే. యద్యపి త్రితిభి
 ప్రాహ్మణోపనిషది—“పృథివ్యం శే తు దేహస్య చతుర్బాహుం కిరీటి

నం, అనిరుద్ధం హరిం యోగీ ధ్యాయతే భవముక్తయే. అగుంశే
పూరయే ద్యోగీ నారాయణ ముదగ్రధీ, ప్రద్యుమ్న మగ్నో వా
య్యంశే సంకర్షణ మతఃపరం. వైష్ణవ్యాంశే పరమాత్మానం వాసు
దేవం సదాస్మరే"దితి ధారణాయాం మూర్తయః ప్రతిపాదితాః.
తథాఽపి స విరోధః; వాసాధికారే వాసుదేవాదీనాం పురుషాద్యాత్మక
త్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. అత ఏవ పాంచరాత్రిణోఽపి— "వాసు
దేవాయ పురుషాత్మనేనమః, సంకర్షణాయ సత్యాత్మనేనమః" ఇత్యాది
వదన్తి. దైవికవ్యూహమూర్తయః పురుషాద్యాః, మానుషవ్యూహ
మూర్తయో వాసుదేవాద్యాః, ఇతి తేషా మభేదో బోధ్యః. ఇత్యేలం
ప్రపంచేన.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
రవిందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యవగమస్య సుందర
రాజస్య కృతి షూర్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
చతుర్థోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం.
శ్రీః

శ్రీ గ్రంథం.

శ్రీ నివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

పంచమాధికారః.

అథ చతుర్థి రధికారై ర్విస్తరే ణోక్తా సర్థా సవగస్తు మశక్తానాం సతాం సుఖభోధా యోత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారసంగ్రహః ఖ్యోఽయం పంచమోఽధికారః ప్రారభ్యతే. అయం చ పూర్వముదాహృతానా మానుశాసనికవచనానాం వివరణరూపః. తత్ర హి యుధిష్ఠిరో భీష్మం పృచ్ఛతి:—

య జ్ఞేయం పరమం కృత్య మనుష్ఠేయం మహాత్మభి,

సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం నక్తు మర్హ స్యనుగ్రహాత్. ౧

యత్స్వరూపం, పరమం సర్వోత్కృష్టం, జ్ఞేయం జ్ఞాతవ్యం, పరమశబ్దస్య మధ్యమణిన్యాయే నోభయత్రాస్వయః. యత్పరమం కృత్య మనుష్ఠేయ మితిచ ప్రశ్నద్వయం భవతి. సర్వశాస్త్రాణాం శాసనా చ్ఛాస్త్రమిత్యుక్తే ద్వేదాదీనామిత్యర్థః. సారం తాత్పర్యవిషయ భూత మిత్యర్థః.

అథభీష్మస్యోత్తరం:—

శ్రూయతా మిద మత్యంతం గూఢం సంసారమోచనం,

శ్రోతవ్యం చ త్వయా సమ్యక్ జ్ఞాతవ్యం చ విశాంసతే. ౨

పుండరీకః పురా విప్రః పుణ్యతీర్థజలాపుతః,

నారదం పరిప్రచ్ఛ శ్రేయో యోగివరం మునిం. 3

స్వయం సారజ్ఞోఽపి భీష్మః యుధిష్ఠిరాయ స్వాభిప్రాయోత్తరే వృద్ధసమృతిం దర్శయితుం పుండరీకనారదసంవాద మభిధత్తే. పుండరీకాఖ్యో విప్రః నారదం శ్రేయః పప్రచ్ఛేతి. దుహాదిత్వాత్ పృ

చ్చతేః ద్వికర్మకత్వం. తీర్థజలాప్తత ఇత్యనేన తస్యపరిశుద్ధత్వం, తేన పరమవిషయజ్ఞానోత్పత్తిశ్చ బోధ్యతే.

నారద శాచ్చబవీ దేనం బ్రహ్మ ణోక్తం మహాత్మనా. 3

అత్ర బ్రహ్మణేతి విఖననశబ్దవాచ్య ఏ వోచ్యతే. స ఏవహి—
“నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిః, విష్ణుః పరమః, నారాయణ పరం బ్రహ్మ ధ్యాయ”న్నత్యాదినాఽత్ర వత్సమాణభగవత్పారమ్యం,
“నారాయణమర్చయే”దిత్యాదినా తదర్చనస్య మోక్షోపాయత్వం చ స్వసూత్రే ప్రాచీకశత్. చతుర్ముఖ ఏన కి మ ప్యుదేశ్య శుద్ధసత్త్వేన మనసా భగవంతం ఖననాపరనామ్నా ధ్యానే నానాదయః విఖననానామ్నాఽభూదితి పూర్వం దర్శితం.

నారదః.—

శ్రుణుష్వావహితస్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం,

అప్రభూతం ప్రభూతార్థం వేదశాస్త్రార్థసారకమ్. ౪

అప్రభూతం శబ్దతో నవిస్తరం, ప్రభూతార్థం అరబహుళం, వేదశాస్త్రాణాం, సారకం హేయాంశరహితం, జ్ఞానయోగం, శ్రుణుష్వ సావధానం శ్రుణు.

అవ. ప్రథమం నారాయణశబ్దం ప్యుత్పాదయతి.—

యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశతః,

స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇత్యభిప్రేయతే. ౫

ప్రకృతేః ప్రధానాత్, పరతః పరిస్తాత్ పర్తమానః; “ఆదిత్యవర్ణం తమస స్తు పారే” ఇతి శ్రుతేః. పంచవింశతః చతుర్వింశతి తత్త్వవృత్తిరిక్తః, చతుర్వింశతితత్త్వాని పృథివ్యాదీని, పురుషః, నర ఇత్యుచ్యతే.

నరా జ్ఞాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదూః,

తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణ స్మృతః. ౬

నరసం భూతత్వాత్ తత్త్వాని నారశబ్దవాచ్యాని; “ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః. ఆకాశాద్వాయుః” ఇత్యాదిశ్రుతేః. తాని, ఆయనం స్థానం, తస్యాసన్నితి కేషః; “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ”న్నత్యాదిశ్రుతేః.

అనేన పరమపురుషస్య నామ్నైవ సర్వకారణత్వసర్వాంతర్యామిత్యాది
సిద్ధి రి త్యవగమ్యతే.

అవ. తదేవౌపపాదయతి.—

నారాయణా జగత్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే,

తస్మి స్మైవ పున స్తచ్చ ప్రళయే ప్రవీలియతే. 2

సర్గకాలే సృష్టే, నారాయణాత్ సర్వం జాయతే, పునః
తత్ జగత్, తస్మిన్, ప్రవీలియతే; “నారాయణా త్రవనర్తంతే నారాయ
ణో ప్రలీయంతే” ఇతి శ్రుతే. అనేన జగతో మిథ్యాత్వం నేతి బోధ్యతే;
సత్యా ద్వస్తునో మిథ్యోత్పత్త్యనుపపత్తే.

నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః

పరా దపి పరా శ్చాసా తస్మా న్నాస్తి పరా త్పరమ్. ౩

నారాయణః పరం బ్రహ్మ, స ఏవ పరం బ్రహ్మ పరంతత్వపరమా
త్మాదిశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః. అనేన “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ”
త్వాదిశ్రుతిప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏ వేతి బోధితం. అసా పరా దపి పరః;
“పరాత్పరం యస్మహం మహాంత” మితి శ్రుతే. తస్మాత్పరాత్, పరం నాస్తి
క్వచి ద్భ్రష్మహుద్రాదీనాం పరత్వప్రతిపాదనం తు తేషాం నారాయ
ణాత్మకత్వాదితి బోధ్యతే. తస్మిన్ పర్వణి ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయే—
“నిశాసుప్తో ఒథ భగవాన్ తేషాంతే ప్రత్యబుధ్యత, పశ్చాద్బుధ్వా
ససర్జాపః” ఇత్యారభ్య “హరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మణా జలజం
మునిం, భూతభవ్యభవిష్యస్య కర్తార మనఘం విభుం. మూర్తిమంతం
మహాత్మానం విశ్వశంభుం స్వయంభువ” మితి.

వాసుదేవం తథా విష్ణు మాత్మానం చ తథా విదుః,

సంజ్ఞాభేదై స్స ఏ వైక స్సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. 4

త మేవ నారాయణం పాంచరాత్రిణో వాసుదేవం విదుః,
వైఖానసావిష్ణుం విదుః, అన్యే ఆత్మానం విదుః. ఏక ఏవ నారాయణో
వైఖానసాదిశాస్త్రోఽను విష్ణాదిసంజ్ఞాభేదై స్తుత ఇత్యర్థః. తదుచ్యతే
ఆశ్వమేధికే—“విష్ణు చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర,
అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం
విజానంతి మాం రాజా పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర

సంకర్షణ మథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ"ఇత్యాదిభ్య సం
జ్ఞాభేదేన మూర్తయ"ఇతి. అత్ర—“యజ్వభి ర్యజ్జపురుషో వాసు
దేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణు”రితి పరాశరవచన మ ప్యను
సంధేయం. అత్ర వేదాంతవేదిశబ్దేన వైఖానసా గృహ్యంత ఇతి పూ
ర్వం ప్రపంచితం.

అలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచారితి చ పునః పునః,

ఇద మేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. ౧౦

శాస్త్రరూపక్షీ రాల్ల వం మథిత్వా సదా నారాయణో ధ్యేయ ఇతి.
జ్ఞానరూప మమృతం నిష్పన్న మిత్యర్థః. “త మేవం విద్వా నమృత
ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే”ఇతి శ్రుతేః.

తస్మా త్వం గహనాన్ సర్వాన్ త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరాన్

అనన్యచేతా ధ్యాయస్వ నారాయణ మజం విభం. ౧౧

ముహూర్త మపి యో ధ్యాయే న్నారాయణ మతన్నితః,

సోఽపి తద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. ౧౨

గహనాన్ దురవగాహాన్-దుష్కరా నిత్యర్థః. సర్వాన్ మోక్షమా
ర్గాన్, త్యక్త్వా, నారాయణం ధ్యాయస్వ, నారాయణధ్యానరూపం
సుగమం మార్గం ప్రవిశేత్యర్థః.

అవ. ఏవం శ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా చతుర్థ జపహోమార్చన
ధ్యానేషు పూజామార్గైషు ధ్యాన ముక్త్వా జప మాహ.—

నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం,

అంతకాలే జప స్నేతి త ద్విష్ణోః పరమం పదం. ౧౩

యద్యప్యత్ర “అంతకాలే జప”న్నితి శ్రీమదష్టాక్షరమస్త్రీజసోఽంత
కాల ఉక్తః, తథాఽపి తత్పూర్వ మపి నిత్యం తజ్జపః కార్యః. ఉచ్యతే
హి (శ్రీశాస్త్రే) భగవతా మరీచినా—“సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం
ద్వాదశాక్షరంవా జపే”దితి. సావిత్ర్యా భగవత్పరత్వం పూర్వ ముప
పాదితమ్.

అవ. ఏవం జపం విధాయ తదర్చనాదికం విధత్తే—

శ్రవణాన్త స్మననా చ్ఛైవ గీతి స్తుత్యర్చనాదిభిః,

ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా.

౧౪

శ్రవణాత్ వేదాంతశ్రవణాత్, మననాత్ పునః పునః స్తదర్థానుసంధానాత్. అనంతరం నిదిధ్యాసనప్రకార మాహ—గీతి స్తుత్యర్చనాభి రితి, ఆదిశబ్దేన నమస్కారహోమాదికం గృహ్యతే. బ్రహ్మ నారాయణః, ఆరాధ్యం. యద్యత్ప్రతాప్తిన మపి గీత్యాదిభి స్సామాన్యేన విహితం, తథాపి తదేవ ప్రధానం; గీత్యాదీనాం తదంగత్వే చ ఉపపత్తేః. అత ఏ వాత్ర వక్ష్యతే—“నారదే నైవ ముక్త స్తు స పి ప్రోఽభ్యర్చయద్ధరి” ఇతి. అత్రాంగినోఽర్చనస్య ప్రతిపాదనేన తదంగాని జపధ్యాన హోమప్రణామస్తోత్రాణి చ కృతవా నితి గమ్యతే. అత్రార్చనశబ్దేన ప్రతిమారాధనరూపబాహ్యర్చన మేవోచ్యతే; స్తుతిసమస్కారాదీనాం తదంగత యోపపత్తేః. అత ఏవ భగవాన్ విఖనా స్మృతే ప్రతిమార్చనం విధాయ తదం తే—“పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా”దితి విధత్తే. భగవతాపిగీయ తే—“మద్యాజీ మాం నమస్కురు” ఇతి. శ్రుతిభి శ్చ—“విష్ణవే చార్చత” “ధృతోఽర్ధ్వపుండ్రః పర మీశితారం విష్ణుం పరం పూజయతి స్వశక్త్యా” “క్రియావా నేష బ్రహ్మ విదాం వరిష్ఠ” ఇత్యాదిభిః పూజా విధీయతే. “నిచాయ్య తం మృత్యు ముఖా త్రముచ్యత” ఇతి శ్రుతిః. నిచాయ్య పూజయిత్వేత్త్యర్థః. “చాయ్యపూజా నిశామనయో” రితి ధాతో ర్ల్యప్. వేదాంతశాస్త్రే చ—“అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా” మితి భగవదారాధనం వినా త స్యాప్రాప్యత్వ ముచ్యతే. అనేకా స్మృతయ శ్చోదాహృతాః. స్మర్యతే చ ప్రతిమాయామర్చనం—“సురూపాం ప్రతిమా” మిత్యాదినా. శ్రోభాగవతే చ—“యమాదిభి గోగపథై రాస్వీక్షక్యాయ విద్యయా, మమాగోపాసనాభి ర్వా నాన్యో యోగ్యం స్మరే న్మునిః” ఇత్యభిధీయ తే.

లిప్యతే స స పాపేన నారాయణపరాయణః,

పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రివ్రోదితః.

౩

౧౫

నారాయణపరాయణః జపార్చనధ్యానాదిభి ర్నారాయణైకనిష్ఠః, పాపేన న లిప్యతే; “యథా పుష్కరపలాశే ఆపో న శ్లిష్యంత” ఇత్యాదిగుతేః. సకలం లోకం పునాతి. యథా స్వాలోకమాత్రేణ సూర్య స్తమో నిరస్య లోకం ఏమలీకురుతే, తథా భగవత్పురోఽపీత్యర్థః. అగ్రే ఽప్యస్మిన్ పర్వణి షట్త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే భగవత్పురాణం పఞ్చపాదసత్వం వక్ష్యతే. యథా—“ఇమే చ భారతశ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పఞ్చపాదావనాః” ఇత్యారభ్య “యతయో మోక్షధర్మజాయోగిన శ్చరితవ్రతాః, పాంచరాత్రవిదో ముఖ్యాస్తథా భాగవతాః పఠే. వైఖానసాః కులశ్రేష్ఠా నిరతా శ్శాబ్దధారిణి, యే చేతిహాసం ప్రయతా శ్శావయన్తి ద్విజోత్తమా” నిత్యిత వైఖానసా ఇతి విఖనసూత్రిణోఽభిధీయంతే. తేషాం కులశ్రేష్ఠత్వం శ్రీమన్నారాయణపరతయా సర్వోత్తమసూత్ర సంస్కృతకులజాతత్వాత్. తేషాం వైఖానససూత్రిణాం శ్రేష్ఠత్వం దశభిర్దేతుభి శ్రీశ్రీనివాసదేశికేన సముపపాదితం. యథా—సర్వసూత్రాణా మాదిమత్వాత్, జగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్, ప్రధానకర్మసు శ్రుతిమాగానుసారిత్యాత్, మన్వాద్యై స్స్వీకృతత్వాత్, సమస్తాకసర్వక్రియావత్వాత్, నిషేకసంస్కారాదిమత్వాత్, అష్టాదశసంస్కారాత్మకత్వాత్, సాగక్రియా కలాపవత్వాత్, అఖల జగదేకకారణభూతశ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాత్, తత్సూక్ష్మోక్తధర్మామప్తా నవతా మేవ భగవత్ప్రియతమోపపత్తేః” ఇత్యాది. భగవాన్ భృగు ర వ్యాస—“యత్సూత్రాద్యంత మధ్యేషు భగవాన్ విష్ణు రవ్యయః, యష్టవ్రాత గీయతే యస్మాత్స్వసూక్ష్మోత్తమం తు తత్.” పునస్తత్రైవ—“వైష్ణవం సూత్రమేతత్తు సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వా త్పుర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తు వైనుయాఽనువర్తితం. తద్వత్కాశ్యచాతిమరీచిభి” రితి. భృగోశ్చ వైఖానసత్వం హరీతస్మృతా ప్రచ్యతే—“శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై” రితి. భృగో ర్మహర్షిశ్రేష్ఠత్వం భగవతా గీయతే—“మహర్షీణాం భృగురహ” మితి. బ్రహ్మకైవర్తే—“యథా ముసీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః. సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం

స్మృత"మితి. పునరాహ హారీతః—“పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్త
వాన్ స్వయ మచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ
మమేరిత"మితి. సీతోపనిషది—“వైఖానసః పేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీ
సముద్భవే"దిత్యారభ్య “వైఖానస మతః పర"మితి. వారాహే శ్రీవేం
కటగిరిమాహ త్యే—“వైఖానసైర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధి"పేతి.
కులశ్రేష్ఠా ఇత్యనేన నారాయణపరసూత్రసంస్మృతకులసంభవా
దేవ తేషాం శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యత్వం సిద్ధ్యతి. తతో న తప్తచక్రధారణా
దిక మితి గమ్యతే. తేషాం పరమైకాంతత్వం చ సూత్రోక్తవిష్ణుబలి
కర్మసిద్ధం. అతపశ్చాచ్యతే—“నిరతా శ్చార్థధారి"ణీతి. పాంచరాత్రే
పామ్నరే—“విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్త త్వముచ్యతే,
ఏకాంతిన స్సుసత్త్వస్థాః దేహాంతం నాన్యయాజన"ఇతి. శాంతిపర్వణి—
“మన్ద్రిణాం తు సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారి విశిష్యతే"ఇత్యారభ్య “వేదా
న్దిక సహస్రేభ్యోవిష్ణుభక్తోవిశిష్యతే, విష్ణుభక్త సహస్రేభ్యోవిప్రోవై ఖాన
సోవర"ఇతి. యాజుర్వల్క్యే శ్చాపహ—“వైఖానసో వై ది కేషు బ్రహ్మనిర్దిష్ఠ
మాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీ"తి;
బ్రహ్మణా, విఖనసానిర్దిష్టమిత్యర్థః. వైఖానససూత్రిణాంభగవదేకపరత్వం
తేషాం దేవతాన్తరాశ్రయణాభావేన సర్వేషాం ప్రత్యక్షత శ్రీవై
ష్ణవత్వ దర్శనా దేవావగమ్యతే. అన్యసూత్రిణో హి న తథా దృశ్యంతే.
ఏవం చ శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవైష్ణవత్వం జన్మసిద్ధం, ఇతరేషాం తు
కర్మసిద్ధ మిత్యవధీయతే.

బ్రహ్మచారి గృహస్థోఽపి వాసప్రస్థోఽభిక్షుః,

కేశవారాధనం హిత్యా నైవ యాతి పరాం గతిమ్.

౧౬

అ త్రారాధనశబ్దే నార్చన మేవాభిధీయతే, నాన్యత్. తస్యార్చనః
పరత్వ మేవ బహుభి ర్వచనైః పూర్వ ముపపాదితం. అనేన యతీ
నాం క్వచిత్ బాహ్యార్చననిషేధో దేవతాన్తర విషయతయా యోజ్యః.
తేషాం నారాయణస్మృత్యః కీర్తనీయో ధ్యేయోఽర్చనీయ శ్చేతి
సిద్ధం. క్రతురాహ—“ధ్యాయతేఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగము
పాశ్రితః, కల్పకోటిశ్చై శ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత" ఇతి.

జన్మాంతరసహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః,
తద్భక్తవత్సలం దేవం సమారాధయన్ సువ్రత.

౧౭

జన్మాంతరసహస్రేషు కృతం సుకృతం వినా, తద్గతా మతిః
తస్మిన్ సమస్తా భక్తిః, దుర్లభా; “జన్మాంతరసహస్రేషు తపోభ్యానసమా
ధిభిః, సరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే” ఇతి
వచనాత్. భగవాన్ ప్యాహ—“బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్
మాం ప్రపద్యతే” ఇతి. ప్రపన్నా నా మేన భగవదారాధనే ౭ధికార ఇతి
పూర్వం నిర్ణీతం. భక్తవత్సలం, భక్తనిష్ఠదోషా నపి గుణత్వేన గృహ్యంత
మిత్యర్థః. శ్రీశాస్త్రీచ—“భక్త్యా నారాయణ ముపాసీత, సో ౭పి భక్తవత్సల
త్వాత్ భక్తానుకోపయాన్ స్వమాయాం విమోచయతీ”తి. అతవ
మోక్షస్య ఆరాధననియోగసాధ్యత్వే ౭పి నా నిత్యత్వం; తన్నియోగ
స్య మాయాహుషప్రతిబంధనివృత్తిసాధకత్వాత్. ప్రతిబంధకే నివృ
త్తే శుద్ధం మనో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానసాధనం భవతీ త్యుక్తం. అతో
మోక్షో నిత్యః. ఆరాధయ, భక్త్యా ౭ర్చయేత్వర్థః.

నారదేనైవ ముక్తస్తు సప్రసాదభ్యర్చయద్ధరిం,

ఆరాధయేత్సు పదేశస్యార్చనవిధిత్వం దర్శయితుమభ్యర్చయదిత్యుక్తం.
తస్య భక్తి రావశ్యకీ; “పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యోమేభక్త్యా
ప్రయచ్ఛతీ”తి భగవదుక్తే. సూత్రే భగవాన్ విఖనా అ ప్యాహ—
“భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే”దితి.

స్వప్నే ౭పి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం.

౧౮

కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రివత్సకౌస్తుభం,

తం దృష్ట్వా దేవదేవేశం ప్రాణమత్సంభ్రమాన్వితః.

౧౯

భగవన్త మర్చయన్ స పుండరీకః పుండరీకాక్షం స్వప్నే దృష్ట్వా
ప్రాణమత్.

అ. అథ ప్రత్యక్షదర్శనమాహ.—

అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః,

సంస్తుత స్తుతిభి ర్వేదై ర్దేవగంధర్వకిన్నరైః.

౨౦

అథ తేనైవ భగవా నాత్మలోక మధోఽక్షజః,

గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్స యోగినిలయో హరిః. ౨౦

తథా పూర్వోక్తప్రకారేణ శంఖచక్రాదిలక్షణాన్వితః, తేనైవ పుం
షరీకేన సమైవ, ఆత్మలోకం పరమాపదం, గతః, భగవాన్ ప్రత్యక్ష
మాగత్య పుంషరీకం వైకుంఠం ప్రాపయదిత్యర్థః. తథా శ్రీశాస్త్రే—
“సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయ” తీతి భగవదారాధ
కానాం భగవతా స్వపదప్రాపణం పునరావృత్తిరాహిత్యం చాభి
ధీయతే.

అవ. సంవిజ్ఞో భీష్తో మహాత్మనే ధర్మసుతాయ నిష్కమ్పార్థ
ముపదిశతిః.

తస్మా త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్త స్తత్పరాయణః

అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్య పురుషోత్తమం. ౨౧

యథాయోగం యావచ్ఛక్యం, పురుషోత్తమ మర్చయిత్వా, భజస్య,
ప్రకారాంతరేణ కేవలం భగవద్భజనం న కార్యం, అంగసహితే
నార్చనే నైవ కార్య మిత్యర్థః. అంగాని తు జపధ్యానాదీనీతి.

పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధేమహాభారతే క్వచిత్కథితేఽపి దేవతాంత
రాణాం మహిమ్ని, నిగదితేష్యపి మోక్షోపాయాంతరేషు, నిఖిలవేద
వేదాంతశాస్త్రపర్యవసన్న మర్థద్యయ మసే నాధ్యాయే నాభిహిత
మిత్యవగమ్యతే. తత్రైకోఽర్థః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా
సర్వకారణమితి. అన్యస్తు ముముక్షుభి స్తదర్చన మేవ కార్యమితి.
ఉపసంహారే తదర్చన స్త్రైవ విధానాత్; భగవా న్నారదః పుండరీ
కాయ స్వేన నిశ్చిత మర్థ ముపదిశ త్యుపసంహారే—“దేవం సమా
రాధయే”తి. యుధిష్ఠిరస్య “అభ్యర్చయ ద్ధరి”మితి తదనుష్ఠాన ముక్త్యా
తత స్సప్నే భగవద్దర్శనం తతః ప్రత్యక్షదర్శనం తతః పరమపద
ప్రాపణం చ ప్రాహ. తతోఽర్చనం పరమపదప్రాప్తౌ పరమోష్ఠాయ
ఇతి సర్వ మనవద్యం.

యేషాం భక్తి రధీశ్వరేఽస్తి జగతాం శ్రీవల్లభే బ్రహ్మణి
 శ్రేయోదానచక్రేఽత్ర తత్ర చ హాతే రర్చావతాతే దృఢమ్
 విశ్వాసం జనయే తదర్చనవిధౌ నైయత్య మత్యుర్జితమ్
 తేషా మేష విశేషో వితనుయా ద్ధృంభః ప్రమాణాన్వితః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
 తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
 కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
 రవిందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
 పారమ్యవగమస్య సుందర
 రాజస్య కృతి షూత్రమ్
 బ్రహ్మవిద్యాసారే
 పంచమోఽధికారః.
 శ్రీరామభద్రః
 ప్రియతాం.
 శ్రీః
 ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.
 సంపూర్ణః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే విఖనస మహాగురవేనమః.

శ్రీ వైఖానస గ్రంథ మాల

ఆర్యమహాశయులారా !

ఇక్కాలంబున ఆపస్తంబీయ, ఆశ్వలాయనీయాది సూత్రములకు సంబంధించిన ఆచారాది బోధకములగు ప్రాచీనగ్రంథములు వృద్ధినొందియుండు రీతిగ శ్రీవైఖానససూత్ర సంబంధ గ్రంథములకు ప్రచారము లేకయుండుటచే నట్టిగ్రంథములు శిథిలములై నానాట నశించుచున్నయవి ప్రాచీనగ్రంథము లితైఱంగున కేవలము స్మృతి మాత్ర గోచరములుగానుండుట యార్యజనసామాన్యముగ కడుశోచనీయముగదా ! మన గ్రంథములకు కలిగిన క్షీణతను సైరింపజాలక జీర్ణావశిష్టములగు కొన్నిగ్రంథములనైన నచ్చొత్తించి చదువరులకెల్ల గ్రంథసంపాదనమునఁ గల్గు కష్టమును బావుచు శ్రీవైఖానస గ్రంథములను పునరుజ్జీవితములుగాఁజేసి లభించిన గ్రంథములనెల్లఁ నీగ్రంథమాలా రూపమున ప్రకటింప నుద్యమించినారము. ఇమ్మహాకార్యమునకు స్వమతాభిమానులగు సత్పురుషులీకింద నుదహరింపఁబడిన రీతిని, ప్రధానపోషక, పోషక, సహాయ, గ్రాహకు (చందాదారు)లై, దీని నుద్ధరింపఁ బ్రార్థితులు.

ప్రకటనోద్దేశములు.

1. శ్రీవైఖానస సుధీజనోపయుక్తములగు ననేకగ్రంథముల మూఁడు మాసముల కొకటిగ వెల్లడించుట.
2. విద్వన్మండలిని ప్రోత్సహించి యుపయుక్త గ్రంథములను సంపాదించుట.
3. తక్కువధరలకు మిక్కిలి చూర్ణభములగు రఘణీయ గ్రంథముల లభింపఁజేయుట.

4. శక్తికొలది స్వమతగ్రంథప్రకటనాభివృద్ధికై తోడ్పడుట.
 5. తగిన ప్రోత్సాహము గల్గెనేని స్వసూత్రగ్రంథములయందు సాంవత్సరిక పరీక్షలనేర్పఱచి యందుఁ గృతార్థతఁ జెందువారికిఁ బారితోషికముల నొసంగి మతగ్రంథపాఠకుల సంఖ్య నభివృద్ధి జేయుట. మాసపత్రిక నేర్పాటుచేయుట.
 6. జీర్ణములగుచున్న ప్రాచీనగ్రంథము లెవ్వయేని సంభవించి నచో వానిని విద్వాంసులచే పరిశోధింపఁజేసి ప్రచురించుట.
- చందా పద్ధతులు.

1. ప్రధానపోషకులు—ప్రతిసంవత్సరము నిరుపదియైదురూప్యముల నిచ్చువారు. వీరికి గ్రంథమాలా సంపాదకులు సరియైన వ్యయము చేయుచున్నారా? లేదా? యను విషయమును కనుగొనుట కధికారముగలదు.
2. పోషకులు—ఒక్కసారే యిరుపదియైదు రూప్యములనిచ్చువారు.
3. సహాయులు—ఒకపర్యాయమే రూ. 12-8-0 లు ఇచ్చువారు.

N. B. ప్రధానపోషకులకును, పోషకులకును, యెల్లప్పుడును గ్రంథములు మూల్యమును గ్రహింపకయే పంపఁబడును. వీరినామములు ప్రతిగ్రంథమునఁ బ్రకటింపఁబడును.

1. సహాయులకు ప్రతిగ్రంథము సగమువెల కందఁజేయబడును.
2. చందాదారులు ముంహగ సొమ్ము నంప నక్కరలేదు.
3. ముద్రించినవెంటనే గ్రంథము. వి. సి. గా పంపి చందాదారుల వలన సొమ్ము రాబట్టుకొనఁబడును.
4. తపాలాఖర్చులుగాక 100 పేజీలకు 0-6-0 ల వంతున వెల యేర్పరుపఁబడును. (యుద్ధముతగ్గి కాగితములు వగైరా ఖరీదులు తగ్గునంతవఱకు మాత్రమిట్టివ్వ సాధ్యముకాదు.)
5. తప్పక ప్రతిగ్రంథమును కొనువారే చందాదారులుగ నెంచఁబడుదురు.
6. చందాదారులు కానివారికి 100 పేజీలు తపాలా ఖర్చులుగాక రూ. 0-10-0 వంతున గ్రంథములు పంపఁబడును.

ఇందు ప్రకటించిన గ్రంథములు.

శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలా ప్రథమకుసుమము.

—(0)—

శ్రీవైఖానససూత్రదర్శనము.

ఇయ్యది శ్రీవైఖానససూత్ర భాష్యకర్తయగు శ్రీనృసింహవాజ పేయవిరచితము. ప్రథమ ప్రశ్నము మొదలు తృతీయప్రశ్నాంతము గల పూర్వప్రయోగ సూత్రమిందుగలదు.

చందాదారులకు రూ. 0-4-0

ఇతరులకు రూ. 0-6-0.

ద్వితీయకుసుమము.

శ్రీమదాంధ్రబ్రహ్మాండపురాణము.

(అర్థపంచక వివరణఖండము)

ఇయ్యది సంస్కృత బ్రహ్మాండపురాణాంతర్గతార్థ పంచకఖండ మునకు సరియగునటుల కావూరియల్ల నామాత్యునిచే తెనుగుపద్యకావ్య ముగరచించబడినది. ఆరుఅశ్వాసములు. 300 పుటలు గలిగియున్నది. చందాదారులకు పోస్ట్‌జిత్ రూ. 1. ఇతరులకు పోస్ట్‌జిగాక రూ. 1-4-0

తృతీయకుసుమము.

శ్రీరామభద్రస్తుతిశతకము.

(సాంధటికాతాత్పర్యము.)

ఇయ్యది శ్రీమదనంతశేయన సంస్థానపండిత వరేణ్యులును, సకల కలాపరిపూర్ణులునగు శ్రీమాం. ఇలత్తూరు-సుందరరాజ భట్టాచార్యులచే రచింపబడి వారియనుజులగు శ్రీలక్ష్మీనారాయణ భట్టాచార్యుల వారిచే వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడి ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యుల వారిచే తెనుగు ప్రతిపదటీకాతాత్పర్యములు వ్రాయబడి భక్త జనపారిజాతంబనఁదగినది. పుటలు 88 గల్గినను.

చందాదారులకంచెకూలితో రూ. 0-8-0 ఇతరులకు రూ. 0-14-0

చతురకుసుమము.

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారము.

చందాదారుల కంచెకూలితో రూ. 1-0-0 ఇతరులకు పోస్ట్‌జిగాక రూ. 1-2-0

సిద్ధమగుచున్న గ్రంథము.
పంచమకుసుమము.

అర్చనాతిలకము.

ఇందు భృగు ప్రోక్త భగవదారాధనక్రమము సనుసరించి జనార్దనాచార్య పుత్రుడగు సృసింహర్యునిచే శ్లోకరూపమున రచింపబడినది. ఆ స్తికులకెల్ల మిక్కిలి యుపయోగకరమని చెప్పబనిలేదు. చందాదారులకాచేకూలివో 0-12-0 ఇతరులకు పోటీజగాక 0-14-0

రాజాస్థాన గ్రంథములు.

1. కాశ్యపజ్ఞానకాండము. 2. శ్రీవైఖానససహిమమగజరి. 3. శ్రీవైఖానసమంత్రప్రశ్నము. 4. పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యము. 5. మరీచిభృగుమొలగునవిద. సిద్ధముగనుండు ఇతరగ్రంథములు-తగ్గింపువెలలు.

సంస్కృతబ్రహ్మాండపురాణము. అర్థపంచకవిషాణము వెలరు. 1-0-0

ధ్యానముక్తావళి ... 0-8-0

సజ్జనసంభవము ... 0-4-0

శ్రీవిఖనసోత్పత్తి ... 0-3-0

శ్రీవైఖానసచరిత్రము ... 0-2-0

శ్రీవైఖానసధర్మచంద్రిక ... 0-2-0

శ్రీకాకుళిక్షేత్రమాహాత్మ్యము ... 0-4-0

బాలకృష్ణతిరువారాధనము ... 0-2-0

శ్రీవిఖనసస్తోత్రతత్వావళి ... 0-2-0

శ్రీవైఖానసగురుపరంపర ... 0-0-6

శ్రీవైఖానససూత్రసంధ్యావందనము ... 0-2-0

శ్రీవీరభద్రవిజయమనుదక్షిణయాగనాటకము ... 0-8-0

శ్రీహరిస్మరణకీర్తనలు, కృతిమట్లుగలవి ... 0-2-0

తాంబూలప్రశ్నశాస్త్రము ... 0-0-6

సీతాపరిణయశ్లోకవ్యాఖ్య. 'ఇయంసీతా' అను శ్లోకమునకు

80 భావములు అత్యంతమనోహరములు ... 0-3-0

పైవెలలలో సోప్తు ఖర్చులుచేరలేదు.

వలయువారు:— మానేజరు-శ్రీవైఖానసగ్రంథమాల,

ఈగావారిపాలెము సత్యవేదాస్థాన, చెంగల్పట్టణజిల్లా.

అని వ్రాయవలయును.

10147

